סדר

הגדה של פסח

עם באור חדש הנקרא

ליל שמורים

מאתי

יחיאל מיכל בלאא"מ מוהר"ר אהרן הלוי עפשטיין, בעה"מ ספר אור לישרים. וספר ערוך השלחן החופ"ק נאווהרדק.

הסו"ל ר' ברוך ישעי' כהנא בוואַרשא מילא 9 No.

וואַרשא

בדפוס ר' נתן שריפטגיססער נ"י

שנת תרמ"ט לפ"ק

ГАГОДА ШЕЛЬ ПЕСАХЪ

ВАРШАВА 1889

Дозволено Цензурою
Варшава, 16 Января 1889 г.

въ Типографіи Н. Шрифтгисера
Бонифратерская 8.

פתיחה

מפני שראיתי מבוכה בין הפוסקים בזמן הבדיקה כשחל ע"פ בשבת לכן ראיתי לבאר בסייעתא דשמיא. תנן בפ"ג דפסחים [מ"ט] י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת דר"מ וחכ"א בזמנן ר"א בר' צדוק אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנן וכתב הרי"ף ז"ל וקיי"ל כראב"צ דקאי כר"א איש ברתותא דהלכתא כוותיה עכ"ל. והך דר"א ברתותא הוא בפ"ק [י"ג] דתניא י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ושורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ד' שעות דברי ר"א איש ברתותא שאמר משום ר' יהושע אמרו לו טהורות לא ישרופו שמא ימצאו להן אוכלין אמר להם כבר בקשו ולא מצאו. אמרו לו שמא חוץ לחומה לנו אמר להם לדבריכם אף תלויות לא ישרופו שמא יבא אליהו ויטהרם אמרו לו כבר מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בע"ש ולא בעיו"ט מפני הטורח אמרו לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר"א איש ברתותא עכ"ל:

והקשו עליו הראשונים מה ענין ראב"צ לר"א ברתותא והא ר"א ברתותא ס"ל דמבערין את הכל מלפני השבת תרומה וחולין וראב"צ ס"ל דחולין בזמנן. ותירץ הר"ן ז"ל בספ"ק דפסחים דהרי"ף ס"ל דר"א ברתותא לא איירי בחולין כלל וזה שאמר מבערין הכל אתרומות טמאות תלויות וטהורות קאי ועי"ל דאפי' אם גם אחולין קאי מ"מ ההלכה שקבעו כר"א ברתותא לא קבעו רק אתרומה שעליה נחלקו וכיון שכן לא נקטינן כר"א ברתותא ושבקינן רבנן וראב"צ דאמרי חולין בזמנן וזה שכתב הרי"ף דקיי"ל כראב"צ דקאי כר"א ברתותא בתרומה קאמר עכ"ל הר"ן והקשה עליו הב"י בסי' תמ"ד דאיך יעלה על הדעת שהרי"ף לא בא לפסוק בחולין אלא בתרומה שהוא דבר שאינו מצוי בזמה"ז וכבר נודע שאין דרכו של הרי"ף לכתוב אלא דברים הנוגעים בזמה"ז עכ"ל. ואני מוסיף עוד להקשות והרי הרי"ף הביא ספ"ק הך דר"א ברתותא וכתב שם דכן הלכה ואי ס"ד דזהו רק לתרומה תרתי הלכתא למה לי כיון דאידי ואידי רק לתרומה:

ולכן נלע"ד כוונה אחרת בדברי הרי"ף וגם דברי הר"ן יתיישבו בזה בשנקדים דזהו ודאי דמה שקבעו הלכה כר"א ברתותא לאו לכל מילי הוא וראיה לזה דהא הך דר"א ברתותא הביאו שם בגמרא על מימרא דר"נ דאמר הלכה כר"י דאוכלין עד ד' שעות ודאי הש"ס דזה שקבעו הלכה כמותו אינו אלא על לבער התרומה מקודם שבת אבל לאכול עד ד' שעות לא קבעו הלכה כמותו ע"ש אלמא דלאו לכל מילי קבעו הלכה כמותו. ועוד ראיה דהא איהו הוא דאמר שורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות ובע"כ כוונתו לשורפן יחד וראיה לזה דבספ"ק תניא י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ושורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות דברי ר"מ ר' יוסי אומר טהורה בפ"ע ותלויה בפ"ע אמר ר"ש לא נחלקו ר"א ור' יהושע על הטהורה ועל הטמאה שאין שורפין וכו' עכ"ל:

ובמשנה דר' חנינא סגן הכהנים תנן א"ר מאיר מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח אמר ר' יוסי אינה היא המדה ומודים ר"א ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה עכ"ל. ולפ"ז ר"א ברתותא שאמר כליבנא דר"מ שורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות כוונתו לשורפן ביחד כמו ר"מ ובזה בע"כ אין הלכה כמותו דהא איהו מסמיה דר' יהושע קאמר לה והרי ר' יוסי ור"ש אומרים דבזה מודה ר' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה והלכה כמותם לגבי ר"מ חדא דאינהו רבים ועוד דאפילו ר' יוסי לבדו כשחולק עם ר"מ הלכה כמותו כדאיתא בעירובין ד' מ"ו. וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ג מחמץ ששורפין טהורה בפ"ע ולפ"ז לא קבעו הלכה כר"א ברתותא רק בעיקר

הדבר

הדבר שנחלקו עליו שלא לשרוף תרומה טהורה בע"ש שמא ימלאו להן אוכלים בזה קבעו הלכה כמותו ולא לשארי דברים :

ובזה נבא לבאור דברי הרי"ף ז"ל ובודאי אין כוונתו לפסוק דינים בתרומה שאינו נוהג בזמה"ז וזה שהביא הך דר"א ברתותא בספ"ק זהו לענין אכילה עד ד' שעות שמקודם הביא שם דברי ר"נ שאמר דהלכה כר"י שאוכלין עד ד' שעות ולזה הביא ברייתא דר"א ברתותא ומסיים וכן הלכה עכ"ל ור"ל דגם שם הוזכר הך דד' שעות וכוונתו דאע"ג דהש"ס דחי לה דבזה לא קבעו הלכה כמותו זהו הכל לפי הדיחוי שרצו לדחות דברי ר"נ אבל לפי המסקנא דגם רבי ס"ל כר"נ וכן קיי"ל לדינא ממילא דגם בזה קבעו הלכה כר"א ברתותא וזהו כוונת הרי"ף שמסיים וכן הלכה כלומר דלא כדיחוי דהש"ס :

וזה שכתב הרי"ף בספ"ג דהלכה כראב"ל דקאי כר"א ברתותא ענין אחר הוא. דהנה הרי"ף שבא לפסוק דיני חולין הנוהגין בזמה"ז ה"ל לפסוק כחכמים דמשנתנו דחולין בזמנן ויחיד ורבים הלכה כרבים אלא שלא היה ביכולת הרי"ף לפסוק סתם דהלכה כחכמים מפני שבתרומה אין הלכה כמותם דאינהו ס"ל דתרומה ג"כ בזמנן ולא בע"ש וכבר קבעו הלכה כר"א ברתותא דשורפין תרומה מלפני השבת ונהי דהרי"ף אינו פוסק הלכות שאינן נהוגות בזמה"ז מ"מ גם היפך מן הדין א"א לו לפסוק והיה צריך להאריך ולומר דרק בחולין הלכה כמותם ולא בתרומה ואין דרך הרי"ף להאריך ולכן התחכם לפסוק כראב"ל דבחולין ס"ל כחכמים ובתרומה כר"א ברתותא ומן הדין היה לו לפסוק סתם כראב"ל אלא כדי דלא ליהוי מילתא דתמיה לפסוק כיחיד נגד רבים ולכן התחכם בזה ושיעור דבריו כן הוא הלכה כראב"ל ולמה אני קובע הלכה כמותו ולא כחכמים משום דקאי כר"א ברתותא כלומר בתרומה ולכן מוכרחני לנקוט להלכה דברי ראב"ל אבל אין כוונתו לפסוק דינים בתרומה ובספ"ק דפסק כר"א ברתותא הוא על זמן האכילה כמ"ש וזהו שכתב הר"ן ז"ל דהרי"ף בתרומה קאמר כוונתו ג"כ כדברינו ור"ל דמפני סיבת התרומה הזכיר ההלכה על שם ראב"ל ולא על שם חכמים וברור הוא בס"ד :

אבל הרמב"ם ז"ל פסק בפ"ג מחמץ כר"מ דגם תרומה מבערין בע"ש וז"ל חל י"ד להיות בשבת וכו' והשאר מבערו מלפני השבת וכו' היו לו ככרות רבות של תרומה וצריך לשורפה ע"ש לא יערב הטהורה עם הטמאה וישרוף אלא שורף טהורה לעצמה וטמאה לעצמה ותלויה לעצמה עכ"ל והראב"ד השיג עליו ע"ש. ונ"ל בטעמו של הרמב"ם דס"ל דלמסקנא דגמ' דף י"ג דגם באכילה עד ד' שעות קיי"ל כר"א ברתותא ממילא דמוכח דבכל מילי קבעו הלכה כמותו וס"ל להרמב"ם דזה שאמר ר"א ברתותא שורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות אף שדבריו כדברי ר"מ מ"מ אין פירושו כבדברי ר"מ לשורפן כולן ביחד וטעמא רבה איכא במילתא דר"מ דפליג עם ר"י ור"ש וכולהו ס"ל דגם טהורות בשריפה ועיקר פלוגתתם הוא אם לשרוף כולם ביחד או כל אחד בפ"ע וודאי דלשון זה הוא לשרוף כולן ביחד משא"כ ר"א ברתותא במחלקותו דעיקר המחלוקת הוא אם לשרוף את הטהורה אם לאו דהחולקים עליו ס"ל דאין שורפין טהורות כלל בע"ש ואיהו ס"ל דשורפין פירושו כפשוטו דשורפין טמאות תלויות וטהורות כלומר דכולם דינם בשרפה אבל לענין לשרוף כולם ביחד לא מיירי כלל ופירושו לשרוף כל אחד בפ"ע :

ויש לנו ראיה מירושלמי פסחים פ"ג הל' ו' לדעת הרמב"ם וז"ל הירושלמי אתיא דר"מ כר' אליעזר וריבה מן דר"א דר"א אומר שלא יבא לידי בל יראה ר"מ אומר שלא יבא לספק בל יראה ע"ש ור"ל דלכן שורפין את התרומה קודם השבת והך דר"א היא בכילד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט וכיון דאנן פסקינן בד' מ"ח כר"א ממילא דהלכה

כר"מ

בר"מ כיון דבחדא שיטתא קיימא ואף דריבה עליו מ"מ חד טעמא הוא והב"י בסי' תמ"ד רלה להשוות דברי הרי"ף עם דברי הרמב"ם ולפרש מה שאמר ר"מ מבערין את הכל מלפני השבת היינו בלא שיור שתי סעודות וחכ"א בזמנן היינו לבער מלפני השבת ולשייר שתי סעודות ע"ש וכבר כתב הב"ח שהדברים תמוהים ע"ש ודברי הט"ז יותר דחוקים ע"ש.

אמנם מה שהקשה הב"י על הרמב"ם במה שכתב ששורפין טמאות בפ"ע ותלויות בפ"ע וטהורות בפ"ע בע"פ שחל בשבת ומשמע מזה דבכל ע"פ כיון ששורפין בזמנן שורפין את כולם ביחד דאל"כ לשמעינן בכל ע"פ ובגמרא לא משמע כן ע"ש. ובוודאי היא קושיא גדולה שהרי בספ"ק דרב חסדא רמי פסחא אפסחא ומשני דמקשה ממשנתנו ומתרץ מברייתא דמיירי בע"פ שחל בשבת ש"מ דאידי ואידי חד דינא הוא לענין זה ע"ש היטב:

איברא גם זה נ"ל לתרץ דהנה ר' יוסי אמר שם היאך נשרוף תלויה עם הטמאה שמא יבא אליהו ויטהרם וקשה לי הא כשם שאסור לטמא את התרומה מקרא דמשמרת תרומותי כמו כן הרי אסור לשרוף תרומה ממקרא זה כמ"ש התוס' דף י"ג ד"ה ושורפין והרי אפילו לבטל תרומה ביין אסור מפני שממעיטו כדתנן בתרומות פ"א ע"ש וא"כ להשתא זו דשמא יבא אליהו ויטהרם איך רשאי לשורפו כלל אלא מאי אית לך למימר דבהכרח לשרוף מפני איסור חמץ וא"כ מה לי שריפה ומה לי לטמאותה. והנה זה יש לתרץ ע"פ מ"ש רש"י ז"ל בד' ט"ו בד"ה שמא וז"ל אע"פ שהיא מעוכה שריפה מפני איסור חמץ אסור לטמאה בידים עכ"ל וכוונתו דודאי אם בשעת שריפה נוגעים זה בזה לית לן בה כיון דהולכת לאיבוד אבל לטמאה בידים קודם שריפתה אסור לעשות כן:

אבל מ"מ קשה דמאי מתרץ שלהי פ"ק רומיא דפסחא אפסחא הא ר"ש הא ר"י דפליגי בי"ד שחל להיות בשבת אמתניתין דמיירי בכל ע"פ והרי מבואר בכל הסוגיא דאיסור וטומאה שוין הן כדאמר ר"י בד' ט"ו מחלוקת בשש אבל בשבע ד"ה שורפין ופירש"י דכיון שנאסרה מן התורה אין לך טומאה גדולה מזו וכמ"ש התוס' בסד"ה נימא ע"ש ולא נחלקו רק בשש דהוה איסור דרבנן דר"מ ס"ל דהוה כאיסור דאורייתא ור"י ס"ל דאיכה היא המדה וא"כ בי"ד שחל להיות בשבת כששורפין בע"ש דאז אין על התרומה שום איסור פשיטא שאינה כטומאה ועדיין תשאר הקושיא היאך נשרוף תלויה עם הטמאה לטמאותה בידים ומאי מתרץ דהברייתא אתיא כר' יוסי אליבא דר' יהושע דכשם דס"ל בי"ד שחל להיות בשבת דשורפין כל אחד בפ"ע כמו כן אוסר לשורפן ביחד בכל ע"פ מה ענין זל"ז דבי"ד שחל להיות בשבת אין עליהם בע"ש שום איסור אבל בכל ע"פ בשש הא יש עליהם איסור דרבנן:

וצ"ל באמת דודאי דכן הוא דאין לדמות זל"ז אך עיקר קושית רב חסדא כן הוא דכיון דר' יוסי אומר במשנתנו דבטהורות הכל מודים שאין שורפין עם הטמאין אלמא דס"ל לר' יוסי דאיסור חמץ לא מעלה ולא מוריד לענין טומאה ואינו מדמה איסור לטומאה דאל"כ מה לי טהורות מה לי תלויות וא"כ מה שמתיר לשרוף תלויה עם טמאה אינו מטעם חמץ אלא מטעם שהיא תלויה ולפ"ז אין חילוק בין ע"פ סתם לע"פ שחל בשבת ולכן מתרץ שפיר הא ר"ש הא ר' יוסי וע"ש בתוס' ד"ה מי:

ולפ"ז נתבררו בטוב טעם ודעת דברי הרמב"ם ז"ל דודאי למאן דס"ל במשנתנו שיש הפרש בין תלויות לטהורות שפיר אין חילוק בין ע"פ סתם לע"פ שחל בשבת אבל לפי מה שפסק הרמב"ם בע"פ שחל בשבת דשורפין כל אחד בפ"ע ואין חילוק בין

תלויות למסורות ודאי דיש חילוק בין ע"פ סתם לע"פ שחל בשבת דאע"ג דבחל בשבת אין שורפין בע"ש ביחד מפני שעדיין אין עליהם שום איסור אבל בע"פ סתם שורפין כולן ביחד וראיה לזה דהא ב"ה ס"ל שם דפיגול ונותר וטמא שורפין כאחת ואע"ג דטומאתן דרבנן הוי כטומאה דאורייתא כפרש"י שם ור' יוחנן אומר שם דבשבע דברי הכל שורפין דאיסור הוי כטומאה וממילא נלמד דאיסור דרבנן דהיינו בכל ע"פ בשש הוי כטומאה דאורייתא ושורפין ביחד :

ולכן לא כתב הרמב"ם דין זה בכל ע"פ רק בע"פ שחל בשבת משום דודאי כן הוא דבכל ע"פ שורפין ביחד וזה שלא כתב מפורש כן מפני דריהטת הסוגיא שמדמה פסח סתם לפסח שחל י"ד להיות בשבת ומשמע לכאורה דדין אחד להם איברא כי דייקית אינו כן לפי האמת ואינו מדרכו להביא דין שאינו מפורש להדיא בש"ס כידוע ולפ"ז מה שפסק הרע"ב במשניות כר' יוסי אינו כן לדעת הרמב"ם וגם מה שציין בעין משפט בדר" יוסי מיימון פ"ג וכו' אינו כן דבסתם ע"פ הלכה כר"מ. האמנם דברי הטור קשין להולמן דהנה הרא"ש ז"ל בפ"ג סי' ז' פסק כהרי"ף וכן פסק בספ"ק וכן הוא ברמזים ע"ש שכתב דבע"פ שחל בשבת מבערין חמץ בשבת ובטור סי' תמ"ד פסק כהרמב"ם דמבערין מע"ש וכבר תמה עליו הב"י ע"ש והב"ח מתרץ דהטור ס"ל דזה שנפסקה ההלכה אולין בזמנן הכוונה דבזמנן נמי שפיר דמי שלא נאמר דמחוייבין דוקא לבער בע"ש כדי שלא לטרוח בשבת שלא לצורך קמ"ל דלא אבל בע"ש ודאי טוב יותר ולכן נקיט בטור הדרך המעולה ע"ש ומי לא יראה הדוחק הגדול הזה שלא יהיו דברי הטור בנויין לא על עומק הדין ולא על דברי אביו הרא"ש כדרכו בכל ספרי הטור ואין להאריך בזה :

ולענ"ד נראה בטעמו של הטור שמדקדק על התנאים החולקים בע"פ שחל בשבת מתי לבער החמץ מאי נ"מ מזה בשלמא בתרומה פליגי אם רשאי לשורפן בע"ש אם לאו מפני שיש איסור לשרוף תרומה כמ"ש אבל בחולין מאי נ"מ יבער מתי שירצה ומה שייך בזה מחלוקת. והנה מהירושלמי שהבאתי משמע משם דהפלוגתא היא אם מחוייב לבער בע"ש דוקא דשמא יארע לו בשבת איזה סיבה שלא יהיה ביכלתו לבער ויעבור על בל יראה או שאין אנו חוששים לסיבה ע"ש והטעם שבשבת יש יותר חשש לסיבה מפני שבשריפה א"א ובהכרח לזרות לרוח או להטיל לים ואולי לא יעלה בידו וכנגד זה יש סברא שבודאי יותר נכון לבער בזמנו כדכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם וזהו י"ד כמבואר בגמ' :

אמנם מאלו הטעמים בלבד ג"כ אין מקום למחלוקת שהרי יש לקיים שניהם לבער הכל מע"ש ולהניח כזית חמץ לבערו בשבת דבשיעור קטן כזה לא שייך קלקול כמובן.
ויש מקום לומר טעם אחר למחלוקתן דהנה לר' יהודה דס"ל אין ביעור חמץ אלא שריפה נראה שיש חיוב לבער דוקא בע"ש דבשבת אינו יכול לשרוף. והנה הרי"ף והרמב"ם פסקו דלא כר"י ורש"י ותוס' פסקו כר"י. כמ"ש הטור בסי' תמ"ה ע"ש והנה תניא [י"ב] א"ר"י אימתי אין ביעור חמץ אלא שריפה שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר וכתבו התוס' בשם ר"ת דשלא בשעת ביעורו היינו אחר שש ושעת ביעורו הוא בשש דכיון דאין מצוה רק מדרבנן השבתתו בכל דבר עכ"ל ולפ"ז בע"פ שחל בשבת כשמבערין בע"ש פשיטא שאין חיובו בשריפה דוקא אבל רש"י ז"ל פי' להיפך דשלא בשעת ביעורו הוא בשש דאז חיובו דוקא בשריפה ובשעת ביעורו בשבע השבתתו בכל דבר ולפ"ז בע"פ שחל בשבת כשמבערין בע"ש צריך לשרוף אמנם הרא"ש ז"ל כתב בפ"ב סי' ג' דגם לרש"י אין החיוב בשריפה רק בשש אבל קודם לזה השבתתו בכל דבר ע"ש ולפ"ז כשמבערין בע"ש כשחל ע"פ בשבת א"צ לשרוף אמנם הטור בסי' תמ"ה השיג

על

על אביו הרא"ש ז"ל דלהדיא פרש"י [כ"ז] דאפילו ביוצא בשיירא תוך ל' יום צריך לשרוף ע"ש ולפ"ז אתיין דברי הטור כמין חומר דהרא"ש לשיטתיה שפסק דקודם שש א"צ לשרוף שפיר פסק הרי"ף ז"ל דיבער בשבת והטור לשיטתו דלרש"י צריך תמיד לשרוף לכן פסק לשורפו בערב שבת:

ולפי דברינו מדוקדקים דברי הטור בסי' תמ"ד שכתב וכן הורה רש"י לבער הכל מלפני השבת עכ"ל ואינו מובן מה תלה זה בהוראת רש"י ולדברינו כוונתו כן הוא דודאי הלכה כחכמים שמבערין בשבת אך זהו שלא אליבא דר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה דלר"י פשיטא שצריך לבער בע"ש כדי לשורפו דבשבת א"א לשרוף והו רק לרש"י ותוס' והרא"ש והטור שפסקו כר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה אמנם להרא"ש גם לשיטתם א"צ לשרוף בע"ש כשחל ע"פ בשבת כיון שהוא קודם שש וכ"ש לשיטת ר"ת אמנם להטור אליבא דרש"י צריך לשרוף גם בכה"ג ולזה כתב דכן הורה רש"י ז"ל דמזה ראיה לשיטתו בסי' תמ"ה דלרש"י תמיד בשריפה שלא כדברי הרא"ש ז"ל וברור הוא בכוונת הטור בס"ד:

והכי קיי"ל לדינא כדברי הרמב"ם והטור כמ"ש בש"ע סי' תמ"ד וכתבו שטוב לבער קודם חצות כבכל השנים כדי שלא יבואו לטעות בשאר ע"פ לשרוף אחר חצות אמנם כל אמירה אין לומר בע"ש כשע"פ בשבת שהרי אין זה זמנו אלא יבערנו בע"ש וכל אמירה יאמר בשבת אחר סעודת שחרית והבדיקה הוא ביום ה' בערב ובברכה ובאמירת כל אמירה [ט"ז שם סק"ז ואין מבשלין בשבת זה דייסא ושארי חמץ הנדבקים להקדירה דבשבת אסור לרחוץ ולנקות כל שאינו לצורך השבת ויכול לישאר חמץ בעין ואם עבר ובישל ידיח הקדירה מעט כדי לבער חמץ בעין [ע"ש במג"א סק"ה] ואחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית ינער המפה שאכלו בה וישליך הפירורים לחוץ במקום שמותר לטלטל בשבת כמו בחצר מעורבת וכיוצא בזה ויקנח הקערות באצבעו ויטמינם עם שאר כלי החמץ ואם נשאר פת יתן לגוי ולא יאמר להוציאו לרה"ר אלא יאכלנו בחצירו ואם בעצמו הוציא הגוי לרה"ר שלא ע"פ אמירת ישראל לית לן בה ובמקום שמטלטלין בעיר ע"י עירוב יכול הישראל לומר לו מפורש שיקח הפת עמו לרחוב או להוליכו לביתו והמנהג פשוט לבשל בשבת זה אורז או תפוחי אדמה וכל כיוצא בזה דברים שאין בהם חמץ והעיגול עושים ממצה אפויה:

וסעודה שלישית אין בשבת זה שהרי צריך לאכול סעודה שלישית אחר חצות ואז אסור לאכול חמץ ומצה ויקיימה בבשר ודגים או במיני פירות ואף שיש מי שאומר שיחלק סעודת שחרית לשתים [מג"א סק"ה] ואין המנהג כן דאכן קיי"ל להלכה דסעודה שלישית היא רק אחר חצות וא"כ אין תועלת בחלוקת סעודת שחרית שאוכלין קודם חצי היום וכן המנהג פשוט ואין לשנות:

בתחלת ליל י"ד בניסן תיכף אחר תפלת ערבית יבדוק את החמץ לאור הנר של שעוה ויבדוק בחורין ובסדקין ואפילו לפי מנהגינו שמנקין את הבתים כמה ימים מקודם מ"מ יבדוק תחלת ליל י"ד והמנהג להניח עשרה פתיתין לחם על החלונות ואסור לעשות שום מלאכה קודם הבדיקה וכן לאכול אסור קודם הבדיקה ובאכילה גם חצי שעה מקודם אסור [מג"א סי' תל"א סק"ג] וטעימא בעלמא מותר [שם סק"ד] ואפי' ללמוד אסור קודם הבדיקה ואפילו יש לו עת קבוע ללמוד אסור ללמוד עד שיבדוק ואם התחיל מבע"י א"צ להפסיק וי"א שצריך להפסיק וכן עיקר ויש מחלקים בין התחיל קודם חצי שעה הסמוך לערב דאז א"צ להפסיק ובין התחיל אח"כ דצריך להפסיק [מג"א] וי"א דבכאן כיון שהוא רק פעם אחת בשנה אפילו התחיל בהיתר גמור צריך להפסיק [ב"ח] וסברא נכונה היא [עמג"א שהקשה מלולב ול"ק כלל דהתם שש פעמים] ואותן האומרים דבר הלכה בבה"כ אחר התפלה מותרין לומר השיעור דיזכירו זא"ז ודווקא בלא פלפול אבל בפלפול אסור דילמא משכה שמעתתא וישכחו מלבדוק [מג"א]. וקודם שיתחיל לבדוק יברך על ביעור חמץ ואם לא בירך קודם יברך כל שעת הבדיקה אבל אחר הבדיקה לא יברך ויברך למחר בשעת הביעור כשלא בירך על הבדיקה ויזהר מלדבר שום שיחה בטלה מן הברכה עד סוף הבדיקה ורק בענינים הנוגעים לבדיקה מותר לדבר ומ"מ אם דיבר ענין אחר א"צ לחזור ולברך ובברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים וכן יכול לעשות שליח ולבדוק ואם אין בעה"ב בביתו תבדוק אשתו או בנו או בתו או משרתו וא"צ בזה דעת בעלים דכיון שאינו בביתו זכין לאדם שלא בפניו וכשהשליח בודק יאמר בכל חמירא דאיכא ברשות פלוני והבן והבת יאמרו דאיכא ברשות אבא וכן יאמרו דלא חזא ודלא ביער ודלא חזיתיה וכו' וכן למחר בשעת הבדיקה יאמרו כלשון זה כמובן :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ :

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִּרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּיהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּיהּ וּדְלָא יְדַעְנָא לֵיהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא :

ויחשוב בלבו בהסכם גמור שבאמירתו הוא מפקיר כל חמצו ואז אפילו אם ח"ו שמצא המצא קצת חמץ בפסח לא יעבור על בל יראה :

למחרת בע"פ משכימים להתפלל וא"א מזמור לתודה ומן אכילת חמץ הוא עד שליש היום ומנהגנו כדעת הסוברים לחשוב שליש היום מנץ החמה עד השקיעה ולא מעמוד השחר עד צאת הכוכבים ואחר הזמן הזה אסור לאכול חמץ אבל מצה אסור לאכול בע"פ כל היום ובסוף שעה חמישית יערוך את לשרוף החמץ וא"צ ברכה אם לא כשלא בירך מאתמול כמו שבארנו לעיל ויניח החמץ על האש וכשהאש סיבבה החמץ יאמר :

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִּרְשׁוּתִי דַּחֲזִתֵּיהּ וּדְלָא חֲזִתֵּיהּ דַּחֲמִתֵּיהּ וּדְלָא חֲמִתֵּיהּ דְּבִעַרְתֵּיהּ וּדְלָא

בערתיה

בְּעַרְתֵּיהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

הנוהגים לאפות מצה בע"פ יאפו אחר חצות היום ולא מקודם ויש נוהגים מפני חיבוב מצוה ולזכרון עשיית הקרבן פסח לאמר הלל בלא ברכה בשעת עשיית המצה השמורה בלישתה ועריכתה ואפיתה:

ויש נוהגים לומר אחר הצוה היום כל הענינים של קרבן פסח הנמצאים בתנ"ך ואחר תפלת המנחה אומרים סדר עשיית קרבן פסח כמו שנדפס בסידורים ולעת ערב יעשה הסביה נאה והההסביה הוא לצד שמאל ומביאין על השלחן קערה עם שלש מצות שמורות ומונח על הקערה ששה דברים זרוע ממין ובילה משמאל ומרור באמצע ולמטה בקערה חרוסת מימין וכרפס משמאל ומרור לכורך באמצע. הליבי לך ליונים [ירמיה ל"א]:

סדר הקערה יסדר על שולחנו קערה בשלש מצות מונחים זה על זה למטה הישראל ועליו הלוי ועליו הכהן ועליו לימין הזרוע וכנגדו לשמאל הבילה ותחתיהם באמצע המרור. ותחת הזרוע החרוסת. וכנגדו תחת הבילה הכרפס. ותחת המרור החזרת שעושין כורך:

קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא. מַצָּה. מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה:

קדש מוזמן לו (הוא אחר דרך חירות) כוס ראשון ונוטל הכוס בשתי ידיו ונותנו על ידו הימנית ומקדש עליו מעומד. ויאמר:

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס ראשון מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

אם חל בשבת מתחילין כאן:

יוֹם הַשִּׁשִּׁי. וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

כשחל בחול מתחילין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן

לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן אֶת יוֹם (השבת הזה ואת יום) חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵרוּתֵנוּ (באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים (ושבת) וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ (באהבה וברצון) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

כשחל יו"ט במוצ"ש מקדשין יקנה"ז ר"ת יין קידוש נר הבדלה זמן :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

ושותה הכוס בישיבה בהסיבת שמאל דרך חירות :

ורחץ נוטל ידיו לצורך טיבול הראשון ואינו מברך על נטילת ידים :

כרפס [כר"פ ס'. זכר לס' רבוא שנשתעבדו בפר"ך] נוטל פחות מכזית כרפס ויטבול במי מלח או חומץ ומברך ברכה זו ויאכל בלא הסיבה פחות מכזית כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה. ויברך :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

יחץ יחלק המצה השניה ויניח חציה הקטנה במקומה וישמור חציה הגדולה לאפיקומן :

מגיד מגביה הקערה שיש בה המצות ויגלה. ויאמר

הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

הָא לַחְמָא עַנְיָא דִי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם . כָּל דִכְפִין יֵיתֵי וְיֵכוּל . כָּל דִצְרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח . הָשַׁתָּא הָכָא . לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל . הָשַׁתָּא עַבְדֵי לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין :

ומסלקין הקערה עם המצות לצד אחר ומוזגין לו כוס שני. וכאן הבן שואל מאביו מה נשתנה ואם אין לו בן אשתו או חבירו שואל ואם הוא יחידי ישאל בעצמו :

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת . שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת

אנו

ליל שמורים

כהא לחמא עניא וכו׳. יש לפרש ע"פ מאמר ישעיה הנביא [נ"א] שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה׳ הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו כי נחם ה׳ ציון וגו׳ דהנביא מנחם לעיפי הזמן שיתחזקו באמונת הקב"ה ויצפו לישועה ואם כי ע"פ הטבע רחוקה היא מאתנו לזה אומר שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה׳ הלא כל ההנהגה שלכם היא למעלה מהטבע וראיה מאברהם ושרה שמהם חוצבנו ונוקרנו שלא היו ראוים ע"פ הטבע להוליד זרע ואברהם אבינו היה כמו הצור שאינו ראוי להוליד מים ושרה אמנו היתה כמו הבור הרק מכל וזהו שאומר כי אחד קראתיו כלומר שע"פ הטבע היה לו להיות אחד ועכ"ז ואברכהו וארבהו למעלה מן הטבע וכמו כן כי נחם ה׳ ציון וגו׳ שתהיה ג"כ למעלה מן הטבע :

ובזה יש לפרש הפסוק ליל שמורים הוא לה׳ להוציאם מא"מ הוא הלילה הזה לה׳ שמורים לכל בני ישראל לדורותם ר"ל כאשר הלילה הזה היה שמור לה׳ להוציאם ממצרים למעלה מן הטבע כמו כן יהיה הלילה הזה שמור לה׳ לדורי דורות שתהיה הנהגתו ית׳ עם ישראל למעלה מן הטבע. ולכן כפי הידוע הצער והיגיעה שיש לכל איש ישראל קודם הפסח וביחוד העניים והאביונים שהצטרכות הפסח רבה מאד והרבה מוכרחים לקבל מקופת הצדקה על החג המקודש הזה כאשר המנהג בכל תפוצות ישראל לחלק קמח פסח לעניים ולזה בא בעל ההגדה בראשית דברו לנחם אותם ולדבר על לבם שיהיו חזקים באמונת ה׳ ולא ידאגו ויאמינו בהשגחתו הנפלאה והגם שע"פ הטבע רחוקה מהם הישועה אמנם כל הנהגתנו היא למעלה מן הטבע. וזהו שאומר כהא לחמא עניא שאנו אוכלין בזמה"ז די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כלומר לחם כזה אכלנו במצרים ועכ"ז עזר ה׳ אותנו למעלה מן הטבע ולכן לא יפול לבבנו גם עתה ונקבל הכל בשמחה ולכן לע"ע כל דכפין ייתי ויכול על שלחן אחרים כל דצריך על חג הפסח ואין לו משלו ייתי ויפסח מקופת הצדקה וישא עיניו למרום לעשות עמנו נסים ונפלאות ויקוה לה׳ לחסדו וטובו עד שהשתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל וכו׳ וכמו שבסוף ההגדה אומרים לשנה הבאה בירושלים כמו כן אנו אומרים זה בהתחלה וכי"ר במהרה בימינו אמן:

מה נשתנה וכו׳. להבין למה לא נזכר בהשאלות הארבע כוסות והיה לו להבן

לשאול

אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת. הַלַּיְלָה הַזֶּה (כֻּלּוֹ) מרור

ליל שמורים

לשאול שבכל הלילות אין אנו חייבין לשתות אפילו כוס אחת הלילה הזה ארבע כוסות: **ונראה** דלפי שדבר זה ידוע לכל מין האנושי שעל כל ענין ישועה או שמחה שותין יין ולא אללנו בלבד וההפרש ביאר דהמע"ה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא וביאורו הוא שכל מין האנושי כששותין כוס ישועות מברכין איש את רעהו אבל אני כשאשא כוס ישועות איני מברך לבני אדם ולא אשא את שמותם על שפתי רק ובשם ה' אקרא אליו אברך ואליו תודתי ולכן כיון שבעיקר הענין כל מין האנושי עושה כן לא קבעו זה בהשאלות נופי שאין זה שאלה כלל: **עוד** יש לבאר באופן אחר ע"פ האמור בירושלמי פסחים פ"י הל' א' מניין לד' כוסות ר' יוחנן אמר כנגד ד' לשונות של גאולה וכו' ריב"ל אמר כנגד ד' כוסות של פרעה וכוס פרעה בידי ואשחט אותם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה ונתת כוס פרעה בידו עכ"ל. ויש להבין מה ענין חלומו של שר המשקים אל הד' כוסות של פסח. ונראה לבאר ע"פ מאמר הנביא ירמיה [ל"א] כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' מבואר מזה דכשרחל בוכה וצועקת נעשה רעש גדול במרום. ויש להבין למה דוקא רחל והלא כל האמהות צדקניות היו אך כידוע עיקר צעקתנו על עמלק והבבליים והאדומים מחריבי בית קדשנו על השנאת חנם שהראו לנו כמו שאמר הנביא עמוס על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרוף לעד אפו וכן אמר הנביא עובדיה כה אמר ה' אלהים לאדום וגו' ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם וגו' וגם דהמע"ה בעל נהרות בבל התאונן באמרו זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה. וביאורו דהנה זהו ממנהג העולם שכל מלכות הולכת למלחמה על מלכות אחרת לכובשה והורס מבצריו עד שיכבשנה אבל אחר שכבשה יחוס על הבניינים המפוארים שלא לשחתם ואדרבה מחזקם ומפארם כיון שהם עתה תחת ידו לתפארת הוא לו ובני אדום לא עשו כן שאפילו אחר שכבשו ירושלים הרסו המקדש וכל הבניינים המפוארים וזהו מרוב שנאה וזהו שאומר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים ועכ"ז אחר כבישתם אמרו ערו ערו ירשלים עד היסוד בה שלא תשאר ממנה שארית וזהו הסיבה שהקב"ה כועס על עמלק יותר מעל כל המחריבים שהוא יצא למלחמה על ישראל לא לכבוש מדינה שהרי היו במדבר וכל כוונתו היתה אך רק להראות שנאתו לישראל וללעוג על הנסים והנפלאות. וזהו שאמרה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך וגו' כלומר הלא לא הלך לכבוש מדינות שהרי אתה היית בדרך במדבר ורק כוונתו היתה להקר אותך כפירש"י ולהקטין הנסים ולכן לא תשכח: **והנה** הדבר מובן בשכל כשראובן יבא לפני המלך לצעוק על הרעה שעשה לו שמעון בהכרח שראובן יהיה נקי מחטא הזה דאל"כ יאמר לו המלך מה תצעק על שמעון הלא גם אתה עשית כן ולכן כל האמהות כשבוכות וצועקות על השנאת חנם מאדום ועמלק אין קולן נשמע כל כך שהרי גם בניהם לא היו נקיים מחטא זה במכירת יוסף אבל רחל היתה נקיה מזה שבנה יוסף לא עשה להם כל רע ובנימין בנה לא היה במכירתו לפיכך היא כשבוכה וצועקת קולה נשמע

מָרוֹר: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין אֲפִילוּ פַּעַם אֶחָת. הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוכלין

נשמע במרום ולכן אמר הנביא קול ברמה נשמע וגו' אימתי כשרחל מבכה על בניה:

ובזה מובן מה שבתחלת מלכות ישראל היה הכרח ששאול ימלוך עם כי המלוכה נתיחסה לשבט יהודה שמפני שראשית כל נצטוו להכרית זרע עמלק לא היה זה בכח לעשות רק מי שהוא מזרע רחל והוא שאול שבא מבנימין ולכן כששאול קלקל הכוונה לא היה בכח דוד המלך לתקנה לפי שהוא בא מזרע לאה וכן בנס פורים שהיה נצרך לנקום מהמן שבא מזרע עמלק היה בהכרח שתהיה התשועה ע"י מרדכי ואסתר שהיו משבט בנימין בנה של רחל. וזהו שאמר יעקב אבינו בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל. דהנה הזאב כשטורף הבהמה לא יטרפנה אלא או מלאחריה או מזנבה וכן לבנימין לא יגיע המלוכה רק בראשה מעט בתחלת מלכות ישראל והוא שאול ובסופה מעט והוא מרדכי ואסתר שהיו אחר חורבן. ובזה מובן מאמרם ז"ל בב"ב ד' קכ"ג ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף ובאורו שמפני שלעתיד נצרך למחות זרע עמלק וזה לא יהיה ביכולת רק ביד זרע רחל ולכן מקובל בישראל ענין משיח בן יוסף ומשיח בן דוד דעיקר המשיח הוא מזרע יהודה אך מזרע יוסף נצרך למחות זרע עמלק מפני שיוסף הוא בן רחל והכל מטעם שבארנו בס"ד:

ועתה נבאר ענין שר המשקים דלכאורה המשפט שפט פרעה להשיב שר המשקים על מכנו ושר האופים תלה הוא משפט הפוך לפי מה שפירש"י שחטא שר המשקים היה שנמצא זבוב בכוס המלך וחטא שר האופים היה שנמצא קיסם בהפת ולפ"ז חטא שר המשקים הרבה גדול מאד שהרי את הכוס נותן על כף פרעה ואין מדרך ליתן הלחם על יד המלך אלא מונח על השלחן ואיך שפט משפט הפוך כזה. ועוד דבעיקר חטאם אינו מובן איך אירע הקלקול לשניהם בזמן אחד הלא דבר הוא. ועוד בעיקר הענין מה חרה האף הגדול הזה ודי היה לפרעה להדיחם ממשמרותם על העדר זהירותם אך להושיבם במאסר ולשפוט משפט מות על עון קל כזה אינו מדרך המוסר. ועוד מה שאמרה תורה העוו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם למלך מצרים אינו מובן לקרא העדר זהירות בשם חטא:

ולכן לבי אומר לי דהענין כך היה. ששני השרים האלה היו שונאים זל"ז וכל אחד רצה להכשיל את השני למען יבאש בעיני פרעה ויסירנו ממשמרתו ולקח שר המשקים קיסם והכניסו לתוך פת בג המלך להכשיל את שר האופים ושר האופים לקח זבוב והכניסו לתוך כוס פרעה להכשיל את שר המשקים:

ולפ"ז עיקר החטא היה על שכל אחד מהם העיז לנקום בהשני בדברים השייכים למלך ולפ"ז היה חטא שר האופים גדול מחטא שר המשקים ששר האופים העיז פניו להטיל זבוב בכוס הניתן על יד המלך ולפיכך דן דינו למיתה משא"כ שר המשקים שהטיל קיסם לתוך הפת ואין הפת ניתן על יד המלך ואולי לא היה נוטל המלך כלל חתיכת פת זה ולפיכך השיבו על כנו:

והנה בירושלמי שם איתא עוד טעם על ד' כוסות כנגד ד' גליות ע"ש והביאור פשוט דעל כל ישועה שותין כוס ישועה כדכתיב כוס ישועות אשא ואם לא היה רק גלות אחת לא היינו שותין רק כוס.

אחד

אחד וכנגד ד' גליות בהכרח לשתות ד' כוסות דעל כל גלות נשתה כוס אחת כשזכה לצאת ממנה וידוע שסיבת רוב גלויותנו הוא מעון שנאת חנם שזהו הגורם גלות מצרים במכירת יוסף ובית שני חרב מפני שנאת חנם וגם בבית ראשון היתה שנאת חנם בין גדולי ישראל כדאיתא ביומא ד' ט' ע"ב:

ולזה רמזו לו ליוסף הצדיק בהיותו בבית האסורים והוא היה נקי מחטא זה והודיעו לו ע"י חלום שר המשקים ופתרונו ד' כוסות כלומר כשם שסיבת שנאת חנם שבין שר המשקים ובין שר האופים גרמה להם להיות בבית האסורים כמו כן תגרום עון שנאת חנם של ישראל שיהיה להם ד' גליות וישתו ד' כוסות של ישועה על כל גלות כוס אחד ולפ"ז נמצא שהד' כוסות באנו שותים אין זה שבח לנו אלא גנאי שגרמנו לעצמנו ע"י שנאת חנם ולכן אין מזכירין זה בהתחלות של מה נשתנה כי לא לכבוד הוא לפנינו:

ובדברינו אלה נתבאר לנו שכל דברי חז"ל בטעם הד' כוסות אחד הם ואין בהם מחלוקת ואלו ואלו דברי אלהים חיים המה וז"ל הירושלמי שם מניין לד' כוסות ר' יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ריב"ל אמר כנגד ד' כוסות של פרעה ר' לוי אמר כנגד ד' גליות ורבנן אמרי כנגד ד' כוסות של פורעניות שעתיד הקב"ה להשקות וכו' עכ"ל:

ודברים אחדים הם שעל כל גלות בצאתו ממנה שותין כוס ישועות וזה הראו לו ליוסף בחלומו של שר המשקים ואח"כ רמז לנו הקב"ה בהד' לשונות של גאולה שיהיה לנו ד' גליות ונגד זה ישקה להם למחריבי בית קדשנו לכל גלות כוס אחד של פורענות. אך עוד דבר עלינו להתבונן במה שאמר ר"י ד' לשונות של גאולה והרי חמשה לשונות יש והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והבאתי וכבר עמדו בזה המפרשים. ולענ"ד יתבאר ע"פ מאמר המדרש בשמות פ' ט"ו וז"ל אמר ר"ש גדולה חיבתם של ישראל שנגלה הקב"ה במקום טומאה לגאלן משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות אומר מה אעשה וכו' מוטב לי לטמא א"ע פעם אחת ואחזור ואטהר ולא אאבד את תרומתי כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו והיו במצרים בין הקברות שנאמר כי אין בית אשר אין שם מת אמר הקב"ה היאך אני גואלן להניחן אי אפשר מוטב לירד ולהצילן שנאמר וארד להצילו מיד מצרים וכו' עכ"ל המדרש:

ומקודם איתא שם במדרש קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מהו מדלג על ההרים אמר ר' יהודה אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אין נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים וכו' ואין הרים אלא אבות וכו' עכ"ל. ונמצא דלפ"ז לר"ש נגאלו בזכות עצמן שאע"פ שהם טמאים מ"מ כיון שדומים לתרומה נצרך לכהן להציל את התרומה ולר' יהודה נגאלו רק בזכות אבות ולא בזכות עצמן. ויש להקשות לר"ש הא מקרא מפורש הוא והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וגו' הרי מפורש דבזכות אבות נגאלו. וי"ל דלעולם הגאולה היתה בזכות עצמן ורק מתנת הארץ היתה בזכות אבות וזהו מאמר הכתוב והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם כלומר זהו הכל בזכותכם אבל והבאתי אתכם אל הארץ אינה בזכותכם אלא אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וגו':

והנה כתיב מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כוס ישועות אשא וגו' ובאורו לדעתי כן הוא שאומר מה אשיב תודה לה' בדבר שכל תגמולוהי עלי בשבילי ועל זה אשא כוס ישועות אבל בדבר שאין תגמולוהי בשבילי אלא בזכות אבות לא אשתה על זה כוס ישועות ולכן לא תקנו כוס בשביל והבאתי מפני שזה היה רק בזכות אבות ולא בשביל

אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין:

מחזירין הקערה והמצות יהיו מגולין בשעת אמירת ההגדה:

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא

הקדוש

ליל שמורים

בשביל עצמנו וזהו לדעת ר"ש. אמנם לדעת ר"י שכל הגאולה היתה רק בזכות אבות יתבאר באופן זה. דבאמת דברי ר"י מוכרחים בכ"מ בתורה ובנביאים שנגאלו בזכות אבות וכן יסדו בתפלה וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם ולכן אמינא דר"י ור"ש לא פליגי כלל דודאי עיקר הגאולה היתה בזכות אבות אמנם בזה היה די שיגאל אותנו ע"י מלאך שלא התחייב הקב"ה להאבות שבעצמו ובכבודו יגאל אותם שהרי הבטיח להאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ולא כתיב ואחרי כן אוציא אותם ברכוש גדול. ובאמת הגאולה היתה על ידי הקב"ה בעצמו כמו שדרש לקמן לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח וכו' ודבר זה היה בזכות עצמנו ולכן דימה זה ר"ש לכהן שנפלה לו תרומה בבה"ק וירד הכהן בעצמו להצילה. והנה כל מה שהיה במצרים היה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו משא"כ ביאת הארץ היתה ע"י מלאך כמו שאמר למשה רבינו ושלחתי לפניך מלאך וגו' ולכן לא תקנו רק ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה שנתקיימו במצרים דגם ולקחתי אתכם לי לעם נתקיים במצרים שנצטוו על המילה ועל הפסח משא"כ והבאתי אתכם אל הארץ שזה היה ע"י מלאך לא תקנו כנגד זה כוס שזה לא היתה בזכותנו אלא בזכות אבות ולא תקנו כוסות רק מה שנתוסף בשביל עצמנו וכמו שפרשנו בפסוק דמה אביב וגו':

עבדים היינו לפרעה וכו'. רובי המפרשים טרחו להעמיד התשובה על פרטי השאלות ובאמת הדבר רחוק שהרי על ההטבלה וההסיבה לא נזכר דבר בהתשובה ורק במצה ומרור נזכר בסוף במאמר דר"ג והעיקר מאי דק"ל דהא כדבריהם שהבן שואל על הפרטים היה לו לומר למה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות אבל לשון מה נשתנה יש בו כוונה אחרת כענין מה גדלו מעשיך ה' מה טבו אהליך יעקב שהוא על דרך התפעלות וכן בכאן הבן נתפעל ואומר מה נשתנה כלומר מה גדל השינוי בלילה הזה מכל הלילות הלא דבר הוא ומסתמא יש לזה איזה סיבה נוראה ושואל מה היא סיבת דבר זה ואביו משיב לו דאמת כן הוא שיש לזה סיבה נוראה והיא מה שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל סדר ההגדה:

וביאור הדברים דראשית כל מברר לו שהחיוב עלינו לשמוע בקולו של הקב"ה שגוזר עלינו לעשות כך וכך ויתבאר ע"פ מאמר הכתוב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים והך דעבדי הם מיותר לכאורה. ויתבאר ע"פ מאי דקיי"ל ביו"ד סי' רס"ז דאין קונין עבדים בע"כ ומבואר כן בגמרא יבמות ד' מ"ח ע"ש ומבואר שם דזהו רק כשלוקח בן חורין לעבד אבל אם כבר הוא עבד של אחד ומכרו רבו ראשון לשני א"צ דעת העבד ויכול לקנותו בע"כ של העבד. וזה מתבאר מגיטין ד' י"ב דאם היה עבד של כהן יכול הכהן למכור אותו לישראל ויפסלנו מאכילת תרומה ע"ש. ולפ"ז אין ביכלתנו לומר להקב"ה אין רצוננו להיות לך עבדים

ואין

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים. כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים. כֻּלָּנוּ זְקֵנִים. כֻּלָּנוּ

יודעים

ליל שמורים

ואין קונין עבד בע"כ דזהו אם היינו מקודם בני חורין אבל כיון שהיינו עבדים לפרעה במצרים והקב"ה גאלנו משם בהכרח שנהיה לו עבדים. וזהו מאמר הכתוב כי לי בנ"י עבדים ושמא תאמרו אין קונין עבדים בע"כ אינו כן עבדי הם בע"כ שהרי הוצאתי אותם ממצרים ושם היו עבדים וכמ"ש :

ולכן בראשית עשרת הדברות אמר הקב"ה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ מבית עבדים ובאורו אנכי אלהיך בע"כ ואיני צריך לשאול דעתך שהרי הוצאתיך מא"מ מבית עבדים וכמ"ש. ובכן בראשית תשובת האב להבן מודיע לו כאומר דע לך בני שעבדים היינו לפרעה וכו' ויוציאנו וכו' ואלו לא הוציא וכו' הרי אנו ובנינו וכו' משעבדים וכו' וא"כ אין צריך לשאול את פינו אם רצוננו בכך ובע"כ אנחנו עבדים לו כי עבדים היינו וא"ל דעתנו כמ"ש ולזה אומר ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביצ"מ. ולכאורה מאי רבותא בזה אלא דה"ק דהנה בעיקר מצות עשה בסיפור יצ"מ בלילה הזה אין לה שיעור ואחד המרבה ואחד הממעיט והייתי אומר דחכם גדול בתורה יותר טוב שלא להאריך הרבה בסיפור יצ"מ וילמוד שארי ד"ת לזה אומר לא כן דכל המרבה לספר ביצ"מ ה"ז משובח יותר מאלו עסק בשארי ד"ת הגם שיצא ידי חובתו מדינא ומביא ראיה ממעשה בר"א וכו' שהתנאים הקדושים האלה היו מרבים לספר ביצ"מ כל הלילה אף שהיה ביכלתם להתעסק בכל התורה כולה והטעם כמ"ש דכיון שע"י יצ"מ נתבררה שאנחנו עבדים אליו יתברך לעולמי עד ואין ביכלתנו לצאת מרשותו ית' ודבר זה הוא יסוד התורה ולפיכך מצוה להאריך בה הרבה :

עוד לנו להתבונן במאמר עבדים היינו במה ששנינו במשנה דפסחים דף קט"ז מתחיל בגנות ומסיים בשבח ואמרינן בגמרא מאי מתחיל בגנות רב אמר מתחלה עע"ז היו אבותינו וכו' ושמואל אמר עבדים היינו. ויש לדקדק דא"כ היאך אנן עבדינן כבי תרי שאנו אומרים עבדים היינו וגם מתחלה וכו' אך בשנדקדק לרב איך אפשר לומר שלא נאמר עבדים היינו והרי זהו עיקר מצות סיפור יצ"מ ולכן נראה דשניהם מודים שצריך לומר שניהם אלא דפליגי במה להתחיל ההגדה דרב אמר להתחיל במתחלה ואח"כ עבדים היינו ושמואל אמר להתחיל בעבדים היינו ואח"כ מתחלה ואנן עבדינן כשמואל :

ובטעם פלוגתתן י"ל ע"פ מה דאמרינן שלהי מס' סוכה בענין חיוב שתי הברכות לישב בסוכה ושהחיינו את מי להקדים דרב אמר סוכה ואח"כ זמן משום דסוכה הוי חובת היום ושהחיינו היא תדיר וחובת היום עדיפא מתדיר ורבב"ח אמר זמן ואח"כ סוכה דס"ל דתדיר עדיפא מחובת היום ע"ש :

והנה גאולת מצרים היתה על שני דברים על גאולת הגוף וגאולת הנפש שהיו משוקעים בטומאת מצרים ומיום שיצאנו ממצרים הודות לה' גאולת הנפש קיימת היא לעולם כי נכנסנו תחת כנפי תורתו הקדושה משא"כ גאולת הגוף לא היתה לעולם דהרי אח"כ גלינו לבבל ולמדי ועוד ועוד ולפ"ז מקרי גאולת הגוף תדיר לגבי גאולת הנפש וגאולת הנפש הוי חיובא דיומא שזהו העיקר וזהו התכלית האמיתי. והנה

בעבדים

יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם. וְכָל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי

ברק

ליל שמורים

בעבדים היינו אנו נותנים לו ית' הודה על גאולת הגוף כמבואר ומתחלה הוא על גאולת הנפש כמו שאומרים ועכשו קרבנו המקום לעבודתו ולכן רב לשיטתו דס"ל דחובא דיומא עדיף מתדיר מקדים אמירת מתחלה לאמירת עבדים היינו ושמואל ס"ל כרבב"ח דתדיר עדיף ולכן מקדים אמירת עבדים היינו לאמירת מתחלה. ורק לפ"ז לא א"ש איך עבדינן כשמואל והא בסוכה קיי"ל כרב דסוכה ואח"כ זמן ולכן נבאר בס"ד באופן אחר. והוא דהנה בסיפור יצ"מ יש עלינו חובה בשני דברים. האחד להודות לה' על טובו וחסדו עמנו והשנית לספר שבחיו ונפלאותיו ית':

ואיתא בפ' לפני אידיהן ד' ז' תניא ר"א אומר שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל ר' יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו. ואמרינן שם דר"י סבר כר' שמלאי דדריש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מנלן ממשה דכתיב ואתחנן וגו' אתה החלות להראות וגו' אעברה נא ואראה וגו' ור"א אומר דלא ילפינן ממשה דרב גובריה ע"ש. ובאור הדברים כן הוא. דאדם גדול כשאומר שבחו של מלך כבוד הוא למלך ואדם קטן כשמספר שבחו אין זה כבוד כל כך אבל כשמבקש איש בקשת עצמו מהמלך אין הפרש לענין כבודו של מלך מי הוא המבקש. והנה ר' יהושע יליף ממשה שסדר מקודם שבחו של מקום ואח"כ בקש בקשתו ור"א אומר דודאי משה רבינו כשמספר שבחו של מלך כבוד הוא למלך ולכן ראוי אליו להקדים שבח לבקשה אבל כגון אנו צריכים להקדים הבקשה ואח"כ השבח מפני שאין זה כבוד ככבוד למלך ולכן יבקש בקשתו שצריך לה ואח"כ מפני דרך ארץ יסיים בשבחו של מלך וקיי"ל להלכה כר"י ולכן אנו מקדימין אבות וגבורות וקדושת השם שזהו כבודו של מלך ואח"כ אנחנו מבקשים צרכנו. ובכן כשנתבונן במאמר עבדים היינו אנו מספרים שבחי הש"י ונפלאותיו שאומרים ויוציאנו ביד חזקה ובזרוע נטויה כענין שאמר משה רבינו את גדלך ואת ידך החזקה ולזה אמר שאפילו כולנו חכמים מצוה עלינו וכו' כלומר להאריך בנפלאותיו ית' ובמאמר מתחלה וכו' ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו וכו' ברוך שומר הבטחתו וכו' והיא שעמדה וכו' שזהו הודאה על גאולתנו:

ולזה רב ס"ל כר"א שאין לנו להקדים בשבחו של מלך אלא מקודם ליתן לו הודתנו ואח"כ לספר בשבחיו ית' ולכן מקדים אמירת מתחלה לעבדים היינו ושמואל ס"ל כר' יהושע שצריך להקדים שבחו של מלך ואח"כ ליתן לו הודתנו ולכן ס"ל להקדים אמירת עבדים היינו למתחלה עובדי וכו' ואנן קיי"ל כר' יהושע כמ"ש ולכן נהגינן כשמואל דס"ל כוותיה ואומרים מקודם עבדים היינו ואח"כ אומרים מתחלה וכו':

מעשה בר"א ור"י וכו'. יש להתבונן בזה דהא ר"א היתה דירתו בלוד ור"י בפקיעין ור"ע בבני ברק כדאיתא בסנהדרין דף ל"ב ור"א ור"י היו רבותיו של ר"ע ואח"כ איזה סיבה היתה שנסבו

כולם

בְּרַק. וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אמר

ליל שמורים

כולם בחג הפסח אצל ר"ג ועל ר"א יותר תמוה דהיינו הא ס"ל בסוכה דף כ"ז שאסור לצאת מביתו ברגל והש"ס פריך שם על ר"א ששבת בקיסרי היכי עבד הכי ומתרץ שבת היתה ולא רגל ע"ש וא"כ איך שבת בפסח שלא במקומו אצל ר"ע תלמידו ואין לומר דרק בשבועות וסוכות ס"ל לר"א דאסור לצאת מביתו משום דכתיב בהו ושמחת אתה וביתך משא"כ בפסח. דא"כ למה לו להש"ס לתרץ שם דשבת היתה ולא רגל לימא דפסח היה ועוד דלהדיא איתא בספרי פ' ראה דלמדנו פסח משבועות וסוכות דגם בפסח חייבים בשמחת אתה וביתך ע"ש. וכן מבואר בחגיגה דף ז' תניא ר"י אומר שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל חגיגה ראיה ושמחה. וכן בפסחים ד' ע' בן תימא אומר חגיגה הבאה עם הפסח וכו' ויוצא בה משום שמחה וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מה' יו"ט דגם בפסח חייבין בשמחת אתה וביתך ע"ש ומכל זה מוכרח שהיה ענין גדול שהוכרחו להיות בחג הפסח במקומו של ר"ע:

ויראה לענ"ד שבאמת כן הוא ע"פ מאי דגרסינן שלהי מכות וכבר היו ר"ג וראב"ע ור"י ור"ע שהיו מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי וכו' והתחילו בוכין ור"ע משחק א"ל מפני מה אתם בוכים אמרו לו הללו יושבים בטח והשקט ואנו וכו' אמר להם ר"ע לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ וכו' אמרו לו עקיבא נחמתנו עכ"ל. ואינו מובן כלל דעכ"ז איזה תנחומין הוא זה והרי עכ"פ אלו שרויין בנחת ושלוה ואנחנו דווי הלב ועמוסי הצרות. ואם כוונת ר"ע של עוה"ב יותר קשה אטו התנאים הקדושים לא ידעו זה ועם כל זה בכו על רוב צרות ישראל בעוה"ז ובהכרח שעל עוה"ז נחמן ר"ע ואיזה תנחומין הוא זה:

ונ"ל לבאר דבאמת נחמן על עוה"ז בהקדם דברי הנביא באני הגבר ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה' זכר עניי ומרודי לענה וראש זכור תזכור ותשוח עלי נפשי זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו. והביאור נ"ל כן. דהנה חסד ורחמים אף כי נושא אחד להם מ"מ יש הפרש ביניהם והיינו דחסד א"ל שיקדימנו מדת הדין ולא כן מדת הרחמים בהכרח שהקדימנו מדת הדין. לדוגמא אם נאמר שהמלך עשה חסד עם פלוני העשיר שנתן לו אלף כסף במתנה יכולים לשמוע אבל אם נאמר שהמלך רחם על פלוני העשיר ונתן לו אלף כסף אין ביכולת לשמוע דאחרי שהוא עשיר איזה רחמנות יש עליו ושם רחמים אינו אלא על העני שבורה עליו מדת הדין וכן הוא המדות אצל חכמי הקבלה חסד דין רחמים מפני שרחמים בהכרח שתקדמנה מדת הדין:

ולכן הנביא כשראה ברוה"ק גלות הבבלים ומצוקות ועוני ישראל לא שער בנפשו שתהיה תקומה לישראל ח"ו כי איך תתקיים הכבשה הקטנה הדלה והעגומה בין זאבי טרף ולכן צווח בקול ואומר אבד נצחי וגו' בזכרי עניי ומרודי וגו' וכשאזכור זאת תשוח עלי נפשי מרוב צער ויגון ואח"כ חוזרת נפשו הקדושה להתרומם ואומר להפך זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל כלומר אדרבא כשאשים אל לבי גלות הבבליים את ריבוי החסד שהשפיע להם אדון כל בזה גופא אתחזק ואוחיל לתשועת ישראל

שלא

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יום צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי

חייך

ליל שמורים

שלא יכלו ח"ו מרוב הצרות ואומר הטעם חסדי ה' כי לא תמנו ר"ל אם חסדי ה' לא תמנו מהבבליים שנותן להם רוב שלוה אם כי לא קדמם מדת הדין אלא שהקב"ה הוא רב חסד ק"ו שלא כלו רחמיו מישראל שהם צריכים רק לרחמים להצילם ממדת הדין הקשה בודאי לא יזניחם שיכלו ח"ו :

הן הן הדברים שנדברו בין התנאים הקדושים שהם לא הצטערו על שלות הרומיים כי אין אנו מתקנאים בזה אלא נצטערו על דחקות וצרות ישראל מהרומיים שגוזרים עליהם גזירות קשות כי הם היו סמוך לחורבן בהמ"ק ולא שערו בנפשם שתהיה תקומה לישראל ח"ו ולכן בכו מרוב צער וזהו שנחמם ר"ע שמובטח הוא שעיני ה' אל ישראל שלא יכלו ח"ו וג"כ מטעם זה דאם לעוברי רצונו השפיע להם כל כך חסד ושלוה א"כ על אחת כמה וכמה שישפיע מדת רחמים על ישראל שלא יכלו ח"ו :

ולכן אני אומר שבעד זה החזיקו טובה לר"ע על שחזקם בתקות כלל ישראל תיכף אחר החורבן ולכן באו כולם לעירו ולביתו של ר"ע לבד ר"ג לא הלך מפני שהיה נשיא והם כולם באו אליו לספר ביצ"מ בליל חג הפסח מפני שמיציאת מצרים ג"כ מתברר נצחיות ישראל שכל כלי יוצר עליו לא יצלח לכלותו ח"ו והיו מאריכים בזה עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית וזהו ג"כ לאמץ ברכים כושלות דק"ש של שחרית אנו אומרים ג"כ עזרת אבותינו וכו' מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור ועוד דברים כאלה שבין ק"ש לשמ"ע שמובטחים אנחנו מפיו יתברך שיהיה לנו קיום עולמי :

אמר ראב"ע וכו' ולא זכיתי וכו'. זהו משנה שפ"ק דברכות וכתבו הרמב"ם והרע"ב ולא זכיתי כלומר שלא נצחתי לחכמים שיש חיוב לומר יצ"מ בלילות עד שדרשה בן זומא ע"ש. ויש להקשות דהרי גם אחר דרשות בן זומא ג"כ לא נצחם כיון שהם דורשים כל ימי חייך להביא לימות המשיח א"כ ליכא דרשא לדידהו על לילות והכי מנלן שצריך להזכיר יצ"מ בלילות. ונ"ל לבאר דהנה בגמרא שם תניא אמר להם ב"ז לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בנ"י מארץ מצרים כי אם וכו' אמרו לו לא שתיעקר יצ"מ ממקומה אלא שתהא גאולה אחרונה עיקר ויצ"מ טפל לה עכ"ל. ומבואר מזה שמודים חכמים שמזכירים את הדבר הטפל ג"כ אף שהעיקר הוא ענין אחר כמו לעתיד לבא שיזכירו יצ"מ ג"כ. ובפ"ק דברכות דף ט' איתא פלוגתא דראב"ע ורבנן דראב"ע ס"ל דפסח אינו נאכל אלא עד חצות ורבנן ס"ל דנאכל עד עמוד השחר ושם מפרש במאי נחלקו וז"ל הגמרא. אמר ר' אבא הכל מודים כשנגאלו ממצרים לא נגאלו אלא בערב. שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בנ"י ביד רמה. על מה נחלקו על שעת חפזון ראב"ע ס"ל מאי חפזון חפזון דמצרים ורבנן ס"ל חפזון דישראל עכ"ל. ור"ל דבפסח

כתיב

חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת · וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה · כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ:

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל

ליל שמורים

כתיב ואכלתם אותו בחפזון וראב"ע ס"ל חפזון דמצרים בשעת מכת בכורות שהיתה בחצי הלילה ורבנן סברי חפזון דישראל שהיתה ביום. והנה גם עיקר יצ"מ נתייחסה לזמן חפזון כדכתיב כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ולכן ס"ל לראב"ע דמזכירין יצ"מ בלילות מפני שלשיטתו זמן חפזון הוא בלילה ועלה כתיב למען תזכור את יום צאתך וגו' ורבנן לשיטתם דס"ל חפזון דישראל שהיה ביום ולכן ס"ל דאין מזכירין יצ"מ בלילות. עוד איתא שם הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום וכו' אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב עכ"ל. ולפ"ז מתבארים דברי ראב"ע כמין חומר דודאי קודם שדרש בן זומא לא היה לו במה לנצחם אבל אחרי דרשת ב"ז נצחם ולא מבעיא לבן זומא דדרש מקרא דכל ימי חייך לרבות הלילות אלא אפילו לדידהו דדרשי על ימות המשיח ג"כ בהכרח להזכיר יצ"מ בלילות שהרי החכמים מודים שצריך להזכיר גם הטפל דמפני זה יזכירו יצ"מ לעתיד לבא א"כ ק"ו שמזכירין יצ"מ בלילות שהרי הגאולה התחילה מבערב והכתוב קורא לזה הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ולכן נהי דלדידהו עיקר הגאולה לא היתה אלא ביום מפני שסוברים מאי חפזון חפזון דישראל מ"מ עכ"פ לא גרע גאולת ערב מטפלה ואינהו מודים שמזכירים גם את הטפל כמו שנתבאר:

וזה שמביא ענין זה בסיפור ההגדה מפני שמקודם ביאר שמצוה עלינו להאריך בסיפור יציאת מצרים מביא זה לראיה דאלמלי לא היה חייב בכל לילות השנה להזכיר יצ"מ הייתי אומר דההפרש בין ליל פסח לכל הלילות בהזכרה בלבד דבכל לילות השנה א"צ להזכיר יצ"מ ובליל פסח צריך להזכיר. אבל אחרי הכרעת ראב"ע שבכל לילות השנה צריך להזכיר יצ"מ א"כ אם נאמר דבליל פסח די בזכירה לבד א"כ איזה הפרש יש בין ליל פסח לכל הלילות. אלא ודאי דעיקר החיוב בלילה הזה הוא להאריך בסיפור יציאת מצרים ומזה למדנו דכל המרבה לספר ביצ"מ ה"ז משובח:

ברוך המקום ברוך הוא וכו'. להבין זה נקדים מה שאמרו חז"ל במגילה ד' י"ח שאסור להוסיף בשבחיו יתברך מה שלא אמרו אנשי כנה"ג וז"ל הגמ' מכאן ואילך אסור לספר בשבחיו של הקב"ה דאר"א מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו ופירש"י ואין מי שיכול להשמיע ולספר כל תהלתו ע"ש. וקשה הא בסוף הוריות שבקשו לסלק את רשב"ג מנשיאותו מפני שלא היה בקי במס' עוקצין ואומר שם הטעם דכתיב מי ימלל גבורות ה' מי שיכול להשמיע כל תהלתו וכן במכות ד' י' דריש על קרא מי אוהב בהמון לא תבואה למי נאה ללמד בהמון מי שכל תבואה שלו ופירש"י שבקי במקרא במשנה בהלכות ואגדות והיינו דאר"א מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו עכ"ל. הרי אדרבא דמפרש האי קרא בניחותא שיש מי שיכול להשמיע כל תהלתו ובמגילה דריש לה בלשון תמוה. ולבאר זה נ"ל דהנה ידוע שהקב"ה קרוב מכל קרוב ורחוק מכל רחוק והיינו דמצד פעולותיו ית' הוא קרוב ומשיגים

לוהו כביכול ומלך עצמותו ית' הוא רחוק מכל רחוק ואפילו המלאכים אינם משיגים רק כבודו ית' ולא עצמותו כדכתיב בהאופנים וחיות הקדש שאומרים ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר שאפילו ממקומו אינם משיגים רק כבוד ה' ולא עצמותו וזהו שאומרים בכמה תפלות אתה הוא נוכח ונסתר נוכח מצד פעולותיו ונסתר מצד עצמותו ית' והדברים עתיקים וכשתשאל מאיזה מפעולותיו נכיר אותו ית' נשיב לך מאיזה פעולה שתרצה דבכל מקום שאתה עומד אתה רואה פעולותיו ית'. וזהו שהשיב הקב"ה על שאלת מרע"ה הראני נא את כבודך הנה מקום אתי כלומר המקום כלול בי שאני מקומו של עולם ואין העולם מקומי כדאיתא שם במדרש והכוונה כן הוא שכבודי יראה בכל מקום ומקום. עוד נקדים שידוע דעיקר הכרת ה' הוא ע"י לימוד התורה כדאיתא בזוהר קוב"ה ואורייתא חד וכמו שהוא ית' נגלה ונסתר כמו כן תוה"ק יש חלק הנגלה ויש חלק הנסתר שאין בכח האדם להשיגו כדאיתא בר"ה ד' כ"א שאפילו משה רבינו לא השיג שער החמשים ע"ש ולימוד התורה שקול כנגד כל המצות כמו ששנו חכמים במשנה ריש פאה ות"ת כנגד כולם. וגם אהבת ה' אינו אלא ע"י לימוד התורה כדאיתא בספרי פ' ואתחנן ואהבת את ה' אלהיך כיצד הדרך לאהבו והיו הדברים האלה וגו' ושננתם לבניך ודברת בם שמזה תבא לאהבת ה' ע"ש וידוע דכשמתרפים בלימוד התורה ממילא שבמשך העת הוקל בעיני עמב"י מעשה המצות ג"כ כמו שפירש"י אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו דבחוקותי תלכו קאי על לימוד התורה ע"ש. וזהו לדעתי מה שיסדו בעל הנסים להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך כלומר שתחלה גזרה להשכיחם לימוד תורתך ובזה ממילא העבירם על חוקי רצונך. והנה בחלק הנסתר אין לנו רשות לחקור ולדרוש כמ"ש בפ"ב דחגיגה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות

אבל בחלק הנגלה חובה עלינו לחקור בכל חלקי התורה כל אחד כפי כחו ושכלו שחננו ה' משא"כ בשבחיו ית' אין בנו כח לספר כל שבחיו אפילו בהחלק שהותר לנו והיינו מצד פעולותיו כי גם זה בלתי תכלית ולפ"ז א"ש סתירת הש"ס דבמגילה דמיירי לענין שבחיו ית' ודאי יתפרש בלשון תמיה שאין מי שישמיע כל תהלותיו משא"כ בהוריות ומכות דמיירי לענין דיני התורה שאנחנו מצווים ללמוד כל הש"ס יתפרש כפשוטו שמי שיכול להשמיע כל תהלתו בכל חלקי התורה הוא יהיה הנשיא:

ובזה נבא אל הביאור דהנה תכלית יצ"מ היתה קבלת התורה כדכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה כלומר שזהו התכלית של יצ"מ וכן כתוב בפ' ואתחנן כי ישאלך וגו' מה העדות והחוקים וגו' אשר צוה וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ויוציאנו ה' אלהינו וגו' ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' ולכן בלילה הזה לבד חיוב המצה והמרור חובה עלינו לימוד התורה וסיפור שבחיו ית' ולכן שנינו במשנה ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה כולה וכן אנו מספרים שבחיו באמירת הלל וכן לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו'. ולכן קודם זה הקדים לנו בעל ההגדה שלא נטעה באלו שני הדברים שלא נטעה לומר שיש בנו כח לספר כל שבחיו ית' ולזה אומר ברוך המקום ברוך הוא כאמרנו אתה הוא כלומר הנה אנחנו מכינים עצמנו לספר שבחיו ית' ואין זה אלא ממקומו אנו משיגים אותו יתברך מפעולותיו בכל מקום ומקום אבל באמת ברוך הוא שהוא נסתר מכל נסתר. וכנגד החלק שעלינו ללמוד תורה בלילה הזה ומכינים עצמנו לדרוש מארמי אובד אבי נגד זה אומר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. ולבלי נטעה גם בזה שנחשוב שיש בנו כח לחקור כל סתרי תורתנו נגד זה אומר ג"כ ברוך הוא כלומר שגם בחלק הזה אנו מוכרחים לדבר בלשון נסתר מפני העדר השגתנו כמ"ש ואי'

יִשְׂרָאֵל . בָּרוּךְ הוּא . כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה . אֶחָד חָכָם . וְאֶחָד רָשָׁע . וְאֶחָד תָּם . וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל :

חכם

ליל שמורים

הקדמה לסיפור יצ"מ ואח"כ מקדים עוד הקדמה כנגד ארבעה בנים דברה תורה כמו שיתבאר בס"ד והוא ענין בפ"ע ולא קאי על הקודם. וזה שנדפס בהגדות שכנגד ארבעה בנים וכו' דמשמע דקאי אדלעיל טעות הוא וכצ"ל כנגד ארבעה בנים וכו' וכן הוא בנוסחת הרמב"ם ע"ש:

כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו'. קודם שבא בעל ההגדה לדרוש פרשה דארמי אובד אבי הקדים לבאר ענין גדול ורם הנוגע ליסוד התורה והמצוה שנדקדק מה נשתנית מצוה זו דיצ"מ מכל המצות שבה האריכה התורה בכמה מקומות לומר כי ישאלך בנך. תשיב לו כך וכך ולמה אין זה במצוה אחרת. ועוד יש להבין שהתורה כתבה זה בד' מקומות שלשה בפ' בא והרביעית בואתחנן ואלו המקומות עצמן אינן שוין זל"ז דמקודם בענין שחיטת הפסח כתיב והיה כי תבואו אל הארץ ושמרתם את העבודה הזאת והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח וגו' ואח"כ בפ' קדש לי כל בכור כתיב מצות יאכל את שבעת הימים וגו' והגדת לבנך וגו' ואח"כ בקידוש בכורות כתיב והעברת כל פטר רחם וגו' והיה כי ישאלך בנך וגו' מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד וגו' והיה לאות על ידך וגו' כי בחזק יד הוציאנו וגו' ובפ' ואתחנן כתיב כי ישאלך בנך וגו' מה העדות והחוקים וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואותנו הוציא משם לתת לנו את הארץ וגו' ויצונו ה' לעשות את כל החוקים וגו':

והשתא יש לדקדק למה בשלשה מקומות כתיב לשון שאלה שהבן ישאל מאביו והאב ישיב לו ופעם אחד כתיב והגדת לבנך שלא ע"י שאלה. ועוד יש לדקדק דגם בהשלשה שע"י שאלה אינם שוים דשני פעמים כתיב לשון שאלה כי ישאלך בנך ופעם אחד כתיב לשון אמירה והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגם למה בלשון שאלה כתיב לשון יחיד כי ישאלך בנך ובאמירה לשון רבים כי יאמרו אליכם בניכם. ועוד יש להבין דבתשובת האב בקידוש בכורות כפל ענין דחוזק יד שני פעמים הלא דבר הוא:

ועל כל הדברים האלה בא בעל ההגדה לתרץ ולבאר וכך הוא הענין. דהנה כל התורה תלויה ביצ"מ כמו שבארנו שזהו עיקר התכלית של יצ"מ ומפני שע"י יצ"מ נשתעבדנו לה' לעולמי עד להיות לו עבדים וזהו יסוד התורה והמצוה ולכן חובה על כל איש ואיש מישראל שיראה א"ע. כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים שע"י זה כולנו נשתעבדנו לה' ולתורתו ולכן אב לבנים יודיע זאת דע לך בני שגם אתה כאלו יצאת ממצרים ואתה מחויב לקיים כל התורה ובכל מקום שכתוב בתורה ויוציאנו ה' ממצרים הכוונה על כל הדורות וזהו שצוינו לקמן בכל דור ודור חייב אדם לראות א"ע כאלו הוא יצא ממצרים וזהו עיקר החיוב בלילה הזה לראות א"ע כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים. ושם יתבאר אי"ה:

והבן שזהו עיקר מעיקרי התורה. לכן הזהירה התורה על זה הרבה פעמים שאב לבנים יודיע זאת וזה שכתבה שההודעה תהיה ע"י שאלת הבן ודאי דאין השאלה מעכבת כמו בשאלות מה נשתנה שצוינו במשנה דאם אין מי שישאלנו שואל ומשיב לעצמו אלא דעיקר כוונת התורה בהשאלות

כות

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם וְאַף אַתָּה אֱמָר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

רשע

ליל שמורים

הוא דע"י השאלות נבין אם הבן מקבל תשובת אביו אם לאו וע"י השאלה נבין מה שבלבו דאם הוא שואל בלשון שאלה סימן הוא שמקבל התשובה דכל שואל רוצה בתשובה אבל כשהבן אינו אומר בלשון שאלה אלא אומר דעתו בהחלט סימן הוא שאינו רוצה בתשובה. וכן מבואר ביהושע בסי' ד' כשנטלו אבנים מהירדן כתיב כי ישאלון בניכם וגו' ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן וגו' למען תהיה אות בקרבכם ובסי' כ"ב במזבח שבנו בני גד ובני ראובן ורצו ישראל להלחם בם ונתנו אמתלא שבכוונה עשו כן לסימן וכתיב שם בלשון זה ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם ולה' אלהי ישראל ע"ש. הרי מבואר דכל שהבן מקבל תשובת אביו כתיב כי ישאלך וכל שאינו מקבל תשובתו כתיב והיה כי יאמרו כלומר שאומר דעתו ואינו רוצה בתשובה. והנה כתיב זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ויש להבין למה בצדיק כתיב לשון יחיד וברשעים לשון רבים. אך רז"ל ביומא ד' ל"ח אמרו אמר ר"א צדיק מעצמו ורשע מחבירו וכו' וצריך ביאור ולדעתי הכוונה כן הוא. דהאמת חזק בעצמו וא"צ התחזקות מאחרים אבל השקר צריך התחזקות מאחרים ולכן אין באמת לשון רבים כי היחיד די לזה משא"כ בשקר יש לשון רבים שקרים מפני שצריך חיזוק מאחרים וזהו שאמרו חז"ל מעצמו כלומר בא"ל חיזוק מאחרים מפני שזהו דרך האמת. ורשע מחבירו כלומר שצריך חיזוק מאחרים כדרך השקר. ולכן אנו רואים בחוש שכל רשע מתאמץ שאחרים יהיו ג"כ רשעים ואין שום תאוה בזה אך שכן הוא דרך השקר ולכן כתיב זכר צדיק לברכה לשון יחיד שדי בעצמו ושם רשעים ירקב לשון רבים כמ"ש: ובזה נבא אל הביאור בס"ד. דהנה כשצוה הקב"ה למשה רבינו שיעשו את הפסח ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח תיכף ומיד הזהירם והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת. וביאורו שלא תאמרו אחרי שטעם הפסח הוא אשר פסח על בתי בנ"י בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל א"כ אין מצוה זו שייך רק ליוצאי מצרים ולא לבאי הארץ שהם היו דור אחר שכל יוצאי מצרים מתו במדבר שהרי באי הארץ לא יצאו ממצרים וכ"ש שארי הדורות כולם. לזה אומר לא כן אלא והיה כי תבואו אל הארץ ושמרתם את העבודה הזאת לעשות הפסח וכן בכל הדורות והטעם מפני שבכל דור ודור חייב אדם לראות א"ע כאלו הוא יצא ממצרים. ואומר עוד והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ור"ל שיתחברו חבורות רשעים ויאמרו לבאי הארץ מה העבודה הזאת לכם כלומר הלא אתם לא יצאתם ממצרים ולכם לא נעשה הנס הזה א"כ מה לכם לעשות הפסח וזהו כפירה גדולה ולכן לא כתיב לשון שאלה שהוא אומר דעתו בהחלט ולכן לא כתיב ואמרתם לו דאין משיבין לפוקר ישראל דפקר טפי כדאיתא בסנהדרין דף ל"ח ע"ש ומשיבין לו ענין אחר כמו שיתבאר בס"ד:

והשאלה האחרונה היא בפ' ואתחנן וכתיב כי ישאלך וכל שאלה יש לה תשובה דכל שואל רוצה בתשובה ועיקר שאלתו על כלליות התורה כולה

שגלנו

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בְּעִקָּר. וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו וֶאֱמָר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תם

ליל שמורים

שנלטוו ישראל ולא אומות אחרות וזהו שאומר מה העדות והחקים וגו' אבר לוה וגו' התכם כלומר לישראל ואמרת לבנך. מפני שעבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו וגו' וקנה אותנו ואת כל הדורות לעבדים כמו שאמרנו במאמר עבדים היינו ולכן ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה וגו' וכולנו כאלו יצאנו ממצרים ולכן שייך לנו ולבנינו עד עולם התורה הזאת:

ולזה אומר בעל ההגדה כנגד ארבעה בנים דברה תורה השאלות והתשובות אחד חכם שואל כהוגן ורוצה בתשובה ואחד רשע שאינו שואל שאלה אלא אומר דעתו בהחלט ואינו רוצה בתשובה ואחד תם. ולענ"ד אף בירושלמי קורא לזה טיפש ע"ש מ"מ לפי הגירסא שלנו אין הכוונה מי שאינו שלם בשכלו שהרי יעקב אבינו נקרא איש תם ובתורה כתיב תמים תהיה וגו' אלא הכוונה שהוא צדיק וישר אלא ששואל שאלה נפלאה כמו שנבאר בס"ד ואחד שאינו יודע לשאול ואין הכוונה שהוא כסיל דלא דיברה תורה בכסילים אלא הכוונה הוא שהוא עדיין קטן ואין בו דעת לשאול כמו שאמרו חז"ל ספ"ג דסוכה קטן היודע לשאול ברה"י ספיקו טמא ע"ש:

ועתה מפרש השאלות והתשובות חכם מה הוא אומר מה העדות וגו' כלומר מה היא הסיבה שצוה ה' לנו תורתו הקדושה ולא לאחרים אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וכו'. המפרשים נתקשו בתשובה זו ולפי מה שבארנו א"ש בפשיטות. דהנה בתשובת שאלה זו כתוב בתורה הרבה ענינים ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואותנו הוציא משם להביא לנו את הארץ וגו' ויצונו ה' לעשות וגו' לטוב לנו כל הימים וגו' וצדקה תהיה לנו ובאמת אין אנו משיבים בלילה זה כל פרשה זו אלא עבדים היינו ויוציאנו ואותנו הוציא משם ולא יותר. והטעם דבלילה הזה אין לנו לומר ענין אחר זולת יציאת מצרים וראיה שהרי המשנה אומרת ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה וגם שם לא דרשינן כל הפרשה רק עד ובאותות ובמופתים מפני הטעם שכתבנו. והנה בלילה הזה יש לנו שני מיני מצות מצות אכילה ומצות דרשת הפסח וזהו שאומר אף אתה אמור לו כהלכות הפסח כלומר כהלכות אכילת הפסח כמו שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שאסור לאכול אחר הפסח מאכל אחר כמו כן בדרשת הפסח אין לערבב ענין אחר זולת יצ"מ והכוונה שהתשובה תהיה רק עבדים היינו ויוציאנו מה ששייך ליצ"מ ולא יותר:

רשע מה הוא אומר וכו'. הרשע אינו שואל שאלה ואינו רוצה בתשובה אלא אומר דעתו בהחלט כמו שבארנו דבדידיה לא כתיב לשון שאלה אלא והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם והוא גוזר ואומר שעבודת הפסח לא שייך רק ליוצאי מצרים שלהם נעשה הנס ולא לבאי הארץ וכ"ש לכל הדורות ומכחיש העיקר הגדול שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים.

וזהו

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר. מַה זֹּאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

ושאינו

ליל שמורים

וזהו שאומר לכם ולא לו שהוא אינו עושה הפסח ולפי שהוציא א"ע מן כלל ישראל שמחזיקין א"ע כאלו הם יצאו ממצרים שזהו יסוד התורה הרי כפר בעיקר יסוד התורה ולכן אין להשיב לו מאומה כדין פוקר ישראל שאין משיבין לו כמו שבארנו ולכן לא כתיב ואמרתם לו זבח פסח אלא ואמרתם לעצמכם זבח פסח הוא וגו' שאנחנו חושבים עצמנו כאלו אנחנו בעצמנו יצאנו ממצרים ולכן חובה עלינו לעשות הפסח. ואף אתה הקהה את שניו וכו' לפי דברינו כמה מדוקדקים דברים אלו דהנה יחזקאל הנביא [י"ח] אמר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה וגו' אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה ע"ש ומזה למדנו שהמאמר הזה היה מורגל בפי רשעי ישראל וטענתם כן הוא שהם אינם מודים אלא בדברים שהשכל גוזר ולא בדברים שלמעלה מן השכל ולפי השכל כל איש ממיני האישים הוא איש בפ"ע ואין לו קשר ויחס לאחרים וכ"ש שאין לו קשר ויחס לדורות הקודמים ולכן אינו מאמין שאחד יענש בשביל חבירו או שהבנים יענשו בעון האבות ולכן היו צועקים על דברי הנביא שאמר להם שיתייסרו בעון האבות ושחקו ממנו ואמרו המשל הזה כמו שאי אפשר שהאב יאכל בוסר שמקהה את השינים והבן יקהה את שיניו כמו כן א"א שהבנים יענשו בשביל האבות ולפי קבלתנו הקדושה הוא היפך לגמרי שכל ישראל יש להם קשר אחד וכל ישראל ערבים זה בזה וכל הדורות יש להם קשר אחד מפני הנשמות החצובות ממקום אחד ולכן כתיב פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כמאמר רז"ל ולכן הרשע כאן לשיטתו צועק בכרוכיא מה העבודה הזאת לכם כלומר אין לכם קשר ויחס עם יוצאי מצרים שלהם נעשה הנס הזה וכדי שלא יהא חכם בעיניו נצרך להקהות את שיניו שיתוסף צערו ולאמר לו דכן היא המדה שאבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה שיש לכל הדורות קשר ויחס זה עם זה וכל מה שנעשה לאבות כאלו נעשה לבנים ואנו חושבים א"ע כאלו אנחנו יצאנו ממצרים ולכן אמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כלומר שאני מפרש מאי דכתיב בתורה בעבור זה עשה ה' לי הוא לי ממש ואכל דור ודור קאי ואתה שאינך מפרש כן וזהו שאומר לי ולא לו ר"ל אני מפרש לי ממש והוא מפרש דקאי רק על הדור שיצא ממצרים ואלו היית שם במצרים לא היית נגאל כמו כמה רשעים שמתו בשלשת ימי אפלה מפני שלא רצו לצאת ממצרים ואתה שאינך מודה בעיקר הזה דלי קאי על כל דור ודור גם אתה כמותם ואלו היית שם עלה לך במותם:

תם מה הוא אומר וגו'. התם הוא חכם וצדיק וסובר כהחכם אלא שואל שאלה נפלאה דהנה לפי תשובת החכם נתברר דלכן נתן לנו את התורה מפני שעבדים היינו לפרעה במצרים ולפ"ז היא מצוה כללית לכל ישראל וא"כ למה צוה הקב"ה לקדש בכורות מפני מכת בכורות שהיה למצרים דמזה משמע שעיקר הנס נעשה להבכורים בלבד ולא לכל ישראל וזהו שאומר מה זאת כלומר מה זאת המצוה שנצטוה רק לבכורים בלבד ולזה באה התשובה ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ונקיט ראשית הדברים וכוונתו כמו וגו' על כל הפרשה וה"פ דלעולם בחוזק יד הוציאנו ה' לכל ישראל ממצרים ולכל ישראל נעשה הנס הכללי של יצ"מ וזה בשאלת למה

צונו

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:

יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם. תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה.

בעבור

ליל שמורים

צונו רק לקדש בכורות זהו ענין פרטי ולא כללי והענין הפרטי הוא כן ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור וגו' על כן אני זובח וגו' וכל בכור בני אפדה לזכרון הנס הפרטי הזה אבל לעולם והיה לאות על ידכה וגו' כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים כלומר שכלל יצ"מ והחוזק יד היה לכל המון ישראל:

ושאינו יודע לשאול וכו'. כבר כתבנו שהכוונה שאם הבן עדיין קטן ואין בו עדיין דעת לשאול שאלות את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים דלא כתיב שם שאלת הבן ושם מבואר רק ענין אכילת מצה שבעת ימים שמפני שהבן עדיין קטן ואין בו דעת להבין ענינים נכבדים כגון שעבדים היינו וכיוצא בזה ורק באכילת מצה גם הקטן מרגיש שעד כה אכלנו חמץ ועתה אנו אוכלים מצה ולכן מחוייב האב להשריש בלבו האמונה שבעבור זה בעבור אכילת מצה ואיסור חמץ בבל יראה עשה ה' לי נסים בצאתי ממצרים ולא יאריך עמו בדברים ובזה נתרצו כל הדקדוקים שבפרשיות אלו ולכן קבעו חז"ל שהבן ישאל מה נשתנה והאב ישיב לו עבדים היינו מפני שהתורה צוה כן שתהיה דרך שאלה ותשובה דע"י זה מתברר הענין יותר ונשרשת אמונת הקב"ה בלב הבנים:

יכול מראש חדש וכו'. זה קאי אקרא דוהגדת לבנך שקיים בו מקודם והכי איתא במכילתא והגדת לבנך יכול מר"ח וכו' ע"ש וכן הוא בנוסחת הרמב"ם ע"ש ונבאר הדברים. דהנה יש להפליא על פרעה שראינו דבמכות הקודמות נשפלה גאותו עד שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים ואיך נהפך לבו בקרבו במכת חשך שהעיז פניו במשה רבינו וא"ל לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני וגו' וגם תשובת מרע"ה שא"ל כן דברת משמע קצת שנכון דיבר. ויראה לי בבירור דהענין כן הוא דכבר נתבאר במדרשים ובזוהר שהמצרים עבדו למזל טלה שהוא ראש המזלות ומזלו הוא בחדש ניסן ולכן צוה ה' לשחוט הטלה באמצע החדש בעצם תוקף המזל ולהורות כי גבוה מעל גבוה שומר והמזלות הם בידו ית' כגרזן ביד החוצב:

ואיתא במדרש שכל מכה שמשה חדש ימים ולפ"ז היתה מכה ראשונה בירח סיון וחשב פרעה בדעתו המשובשת שמפני שלא הגיע עדיין ירח ניסן שאז תוקפו של המזל שלו שעובד אותו אבל כשיגיע מזלו יגלה הוא ולכן מכת החשך שהיתה בחדש אדר וידע פרעה שלא תגיע לו עוד מכה קודם ניסן לפיכך גבה לבו ורמו עיניו והעיז פניו ומשה השיב לו כן דברת שבאמת עד ירח ניסן עודנה לא נתבררה תוקף ישראל וא"ל הקב"ה למשה רבינו עוד נגע אחד אביא על פרעה וגו' אחרי כן ישלח אתכם מזה דכיון שהמכה תהיה בירח ניסן אז יראו ויבושו משברם:

וזהו שאמר הקב"ה החדש הזה לכם ראש חדשים וביאורו החדש הזה שפרעה מנהיג עליו לכם ראש חדשים שבו יתברר

שה'

בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ:

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר

ליל שמורים

שה' הוא האלהים וישראל הם למעלה מן המזלות ולכן ראשון הוא לכם לחדשי השנה שתמנו החדשים מניסן אף שהשנה מתחיל בתשרי. וזהו שאומר בעל ההגדה והגדת לבנך יכול מר"ח תגיד להבן כח ה' וגדולתו שבו נתברר זה. ת"ל ביום ההוא ביום י"ד בזמן שחיטת הפסח. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום שאז הרי נתברר בירור גמור שחטו אלהי מצרים לעיניהם. ת"ל בעבור זה ולשון זה משמע שהדבר מוכן לפניך ממילא אין זה אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך והיינו בליל חג הפסח שמפני שאז נכנס יום ט"ו לחדש שאז עלה ועיקר תוקפו של המזל ואז היה מכת בכורות וישראל אכלו את פסחיהם ואת המצה ואת המרור דאז הוא הבירור היותר גמור שאין למעלה ממנו וזה שאמר רק מצה ומרור מונחים לפניך משום דקאי אזמן הזה ועל זמן המקדש באמת נצרך לומר בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך:

מתחלה עובדי וכו' ועכשיו קרבנו וכו'. שנו חכמים במשנה דפ"פ דף קט"ז. מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה ומפרש בגמרא דמתחיל בגנות הוא מתחלה עע"ז היו אבותינו ומבואר מזה דקודם שבא לדרוש פרשה דארמי אובד אבי בהכרח לספר ההרפה שלנו. ויש להבין זה והאמת כן הוא שהרי יש מקום לבעל דין להשיב ומה כל הרעש הזה דיל"מ הלא יותר טוב היה אם לא ירדו למצרים כלל ואם ראובן הושיב את שמעון בבית האסורים ואח"כ הוציאו ממנו האם חייב שמעון להודות לו והרי יאמר לו לא מעוקצך ולא מדובשך:

האמנם אם נאמר שגלות מצרים הכרח היה לטובתנו אז ודאי שאנו חייבים להודות לו יתברך גם על הגלות גם כל הגאולה וזהו שבא בעל ההגדה לבאר שמהנהגות שלנו יתברר שהגלות היה לטובתנו שא"א להיות בענין אחר. ויתבאר זה ע"פ מאמר הנביא יחזקאל [כ"ב] בן אדם היו לי בית ישראל לסיג וגו' כסף סיגים היו לכן כה אמר ה' אלהים יען היות כלכם לסיגים לכן וגו' וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה וגו'. ומבואר מזה דישראל נמשלו לכסף וכמו שהכסף כשמעורב בו הרבה סיגים בהכרח להתיכו בתוך כור אש כדי שיבדלו ממנו הסיגים וישאר כסף נקי. כמו כן בנ"י כשחוטאים בהכרח להתיכם בכור הצרות כאשר אנו רואים זה בעינינו גם בימינו אלה שכאשר בעוה"ר רבים מבנ"י שפרקו מעליהם עול מלכות שמים רבו בנו הצרות והתלאות ושנאת האומות גברה עלינו ולכן כשם שכל גלות וגלות היתה כדי להסיר הסיגים

הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ וָאֶתֵּן לוֹ אֶת יִצְחָק וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם׃

ברוך

ליל שמורים

הסיגים כמו כן היה גלות מצרים, והגם שאז לא קדמו לישראל עונות וחטאים שהשבעים נפש שירדו למצרים כולם היו צדיקים גמורים אך הסיגים היו מפני ענין אחר וזה נתבאר בפ' ואתחנן דכתיב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגו' ונדחת והשתחוית להם וגו' אשר חלק ה' אלהיך וגו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו וגו':

ובאור הדברים דכל מין האנושי נכנסו תחת מערכת השמים אבל ישראל כתיב בהו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, וכיון שהשתלשלות כל מין האנושי הוא ממקור אחד מאדם הראשון וכשנתקלקלו הדורות כדור המבול ודור הפלגה נתרבה סיגים בכלל מין האנושי, ולכן כשרצה ה' להפריד מין ממינו להכניסו תחת כנפי השכינה ולהוציאו ממערכת המזלות בהכרח היה לצרפו ולזקקו בגלות ויסורים עד שישאר כסף נקי ובלא הזיקוק אין ביכולת להוציאו ממערכת השמים והסרת הסיגים. וזהו שאמר ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים כלומר לא תחשוב שגלות מצרים היתה לרעתך שהכרח היה לך שזיקק אותך שם מהסיגים שתשאר כסף טהור ולהיות לו לעם נחלה כיום הזה:

וזהו שאומר בעל ההגדה מתחלה עע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו שמפני במתחלה עע"ז היו אבותינו לכן לטובתנו היתה גלות מצרים כדי שיקרבנו המקום לעבודתו שבלתי זה לא היה ביכולת שיקרבנו לעבודתו יתברך. וזהו כוונת המבנה מתחיל בגנות ומסיים בשבח כלומר כשמתחיל בגנות אז מסיים בשבח להודות לו ית' על הגלות ועל הגאולה ומביא זה מקרא מפורש מיהושע שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' וגו' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור וגו'. והנה יהושע קודם פטירתו הרבה להוכיח את בנ"י והראה להם החסדים שעשה להם ה' וא"כ יש להבין למה הזכירם מה שתרח עבד אלהים אחרים אלא בשביל שסיים ויעקב ובניו ירדו מצרים ומשם הוציאם ה' שלא יאמרו ישראל למה הורידנו למצרים ולזה בא יהושע ללמדם שזה היה הכרח לטובתן ושא"א להיות בענין אחר. וה"פ כה אמר ה' במפני שבעבר הנהר ישבו אבותיכם תרח וגו' ויעבדו אלהים אחרים ורבו הסיגים במין האנושי והבירור הותחל מאברהם ולכן ואקח את אברהם מעבר הנהר להפרידו מכל מין האנושי, ואולך אותו בכל ארץ כנען שישכון בארץ שאינה תחת המערכת, וארבה את זרעו למעלה מן הטבע כדי להפרידו מהמערכת שהורה עליו שאינו מוליד, ואתן לו את יצחק כלומר שמכל זרעו לא יחשבתי לו רק את יצחק כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ועיקר זרעו היה יעקב כדרשת חז"ל ביצחק ולא כל יצחק, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו כלומר שמפני זה נתתי לעשו את הר שעיר לרשת אותו לדורי דורות כדי להפקיעו מקנין הא"ק שלא יהיה לו חלק בה כדי שליעקב ובניו תשאר הארץ הקדושה ולמען הכנו זה ויעקב ובניו ירדו מצרים

כדי

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

צריך להגביה הכוס ולכסות המצות כ"כ האר"י ז"ל

וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ

ליל שמורים

כדי להסיר הסיגים שיהיו מוכנים לקבלת התורה ולכניסת הארץ ומכל זה מתברר איך שגלות מצרים היה הכרח לכללות ישראל:

ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו'. ירצה לי דלישראל קאי על אבינו יעקב שנקרא גמו ישראל שכל מה שבארנו גילה לו הקב"ה ליעקב אבינו בפ' ויגש דאחרי שנודע יעקב שיוסף חי וכי הוא מושל בארץ מצרים אמר אלכה ואראנו בטרם אמות כלומר שלא רצה יעקב לירד למצרים כלל אלא לראות את יוסף ולחזור תיכף ומיד ואח"כ כתיב ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני ויאמר אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה וגו' והביאור כן הוא. דיעקב הוא עצם שמו ונתוסף לו שם ישראל לשון שררות וגדולה ומוסב על כלל ישראל כידוע ולכן נתגלה לו אלהים לשמו ישראל ויאמר לו הלא אתה שמך יעקב ונתוסף לך שם ישראל להורות לך שררות לעם הנבחר שיצא ממך וא"כ בהכרח שתרד מצרימה להסיר הסיגים ולא כמו שאתה סבור שתרד רק לראות את יוסף ולחזור. ואל תירא מרדה מצרימה פן ח"ו יתערבו זרעך במצרים דע לך כי לגוי גדול אשימך שם שזרעך יהיה עם בפ"ע כמו שדרש לקמן ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם ותדע שאנכי ארד עמך מצרימה לשמרכם שלא תתערבו במצרים וכשיתבררו הסיגים אז אנכי אעלך גם עלה אעלה את זרעך בעילוי אחר עילוי עד שיהיו מוכנים לקבלת התורה ולכניסת א"י ובלתי ירידת מצרים אין באפשרי להסיר הסיגים. וזהו שאומר בעל ההגדה ברוך שומר הבטחתו לישראל שבא שהבטיחו ואנכי אעלך גם עלה וקיים הבטחתו שהעלנו ממצרים. ברוך הוא שהקב"ה חשב בירידתנו למצרים לעשות את הקץ שבהסרת הסיגים יבא קץ הגאולה:

ואומר עוד כמה שאמר לאברהם אבינו וכו' ר"ל שלא לבד ליעקב גילה הקב"ה סוד זה דגם לאברהם גילה זה הסוד שהרי אמר לאברהם אבינו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ויש להתבונן למה היה לו להקב"ה לצער אבינו הזקן בהודעה כזאת שלבניו תהיינה צרות רבות אלא הוא הדבר אשר דברנו שאין זה צער אלא בשורה טובה שמפני שאבינו הזקן ידע שנתרבו הסיגים במין האנושי והיה תמיה בעיניו איך ביכולת זרעו לבא למעלות השלמות אחרי כי נתרבו הסיגים ובשרו הקב"ה ידוע תדע כי גר וגו' ועבדום

וענו

עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם:

יעמיד הכוס ויגלה המצות

ליל שמורים

זענו אותם ובזה יטהרו מהסיגים בכדי שאח"כ יהיה ביכלתם לצאת ברכוש גדול והיינו שיתכשרו ויתרוממו בקבלת התורה ובכניסה לא"י:

וזה שאמר בעל ההגדה בברית בין הבתרים נלע"ד שדבר גדול השמיענו בזה. דבאמת יש להתבונן ענין זה דברית בין הבתרים מה הוא דהם רק לשם כריתת ברית בלבד הלא היה די בעז אחת או איל אחד ולמה לו הרבה מינים. ולכן לבי אומר לי כששמע אברהם אבינו מאמר ה' שאמר לו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה נזדעזע אבינו הזקן וצעק במה אדע כי אירשנה. דהנה התבונן אחרי שהזכיר לו אור כשדים ששם מסר אבינו הזקן את נפשו על קידוש שמו ית' וזהו כאומר שבעד זה שמסר נפשו על קידוש השם נתן לו את הארץ להורישה לזרעו אחריו על זה אומר במה אדע כי אירשנה כלומר במה אני מובטח. כי אירשנה לזרעי אחרי שידע אבינו הזקן שלא כל הדורות יהיו צדיקים דכיון שאתה אומר אלי דבעבור שמסרתי נפשי עליך אזכה לזה וא"כ אם בני לא ילכו בדרכי מה אעשה. כענין שאמרו חז"ל [ב"ק נ'] כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו. כי אין הקב"ה עושה בחנם ולזה הראה לו הקב"ה זכות גדול שתהיה לכלל ישראל בכל הדורות בין שיהיו צדיקים או להיפך ח"ו מעולם לא יכלה מהם זכות זה וכדאי הזכות הזה לעמוד להם לעולם וביאר לו קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל והעגלה והעז והאיל הם רמז להאומות כפירש"י דמצרים נקראת עגלה כדכתיב עגלה יפהפיה מצרים ואיל הם מדי ופרס כדכתיב בדניאל [ח] האיל וגו' מלכי מדי ופרס והעז כדכתיב שם והצפיר השעיר מלך יון ע"ש ותור וגוזל רמז לישראל שנמשלו ליונה דכתיב יונתי בחגוי הסלע ויקח לו אברהם את כל אלה ויבתר אותם בתוך כלומר שהקב"ה ביתר אותם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו כלומר שחתך את העגלה והעז והאיל לשנים ונעשו ששה חלקים ונתן חצי העגלה כנגד חצי העז וחצי העז כנגד חצי האיל וחצי האיל כנגד חצי העגלה דזהו הלשון לקראת רעהו ר"ל רעהו האחר. ואת הצפור לא בתר ובזה הראה לו ענין נפלא מה שכל החכמים מתפלאים בזה הפלא ופלא ורואים בזה כח אלהי נפלא והיינו שהרי אנו רואים בחוש דאומה אחת כשכובשת ומושלת באומה השנית במשך איזה מאות מהשנים מתערבים ומתדבקים זה בזה ונעשים אומה אחת ולכן אין זכרון להאומות הראשונות כמו עמון ומואב וכיוצא בהם לפי שנתערבו בהאומות ההוות והמושלות ואנחנו עם ב"י לא נתערבנו ועדיין האומה קיימת כבשעה ראשונה. וזהו שהראה לו בברית בין הבתרים שכל האומות כשתתחבר ותתדבק אומה לאומה נעשה במשך העת אומה אחת שמהעז והאיל והעגלה נעשה מחצי העז וחצי איל בריה אחת וכן כולם אבל הצפור לא נתבתר לעולם וזהו שהשיב לו על שאלתו במה אדע כי אירשנה לזרעי אחרי באיזה זכות והשיב לו דזכות זה בלבד די:

וזהו שאומר בעל ההגדה והיא שעמדה לאבותינו ולנו ר"ל זה הדבור האלהי שהיתה בברית בין הבתרים שאת הצפור לא בתר ושאחרי כן יצאו ברכוש גדול שלא יתערבו הוא העומד לעד ולעולם שהרי אנו רואים

צֵא וּלְמַד מַה בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם

ליל שמורים

דוחים שלא אחד בלבד וכו' ואיך יש לנו קיום אלא שהקב"ה מצילנו מידם על דרך הפלא שדבריו חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים וכמאמר דהמע"ה לעולם ה' דברך נצב בשמים כלומר הדיבור האלהי עומד וקיים לעד ולעולם שיקום הדבור האלהי ולא יתבטל ח"ו :

צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' ועתה מתחיל לדרוש פרשה דארמי אובד אבי כמו ששנינו במשנה מפני שבפרשה זו מתבארת כל עניני מצרים וענין לבן הארמי והנה לשון צא ולמד צריך ביאור ונ"ל משום דהתנא דורש כל תיבה ותיבה מהפרשה כמו שאומר וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור ויגר שם מלמד וכו' עד סוף הפרשה וא"כ למה לא דרש ג"כ אלו השלשה תיבות דארמי אובד אבי, ונ"ל משום דלזה היה צריך אריכות רב לדרוש ולהראות מן הכתובים איך שלבן בקש לעקור את הכל ואין מדרך התנא להאריך כל כך לכן אמר צא ולמד כאומר אתה המעיין צא ולמד והעמול בתורה ותמצא איך שלבן בקש לעקור את הכל ונבאר קצת בס"ד :

ובספרי תניא על פסוק זה ארמי אובד אבי מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא להאבד ומעלה על לבן הארמי כאלו איבדו עכ"ל וצריך באור :

ואשר אחזה אני בזה לענ"ד דכבר בארנו במאמר יהושע בעבר הנהר ישבו אבותיכם דמפני שנתרבו הסיגים במין האנושי הוציא הקב"ה את אברהם אבינו ממקום מערכת המזלות מעבר הנהר והכניסו תחת כנפי השכינה בא"ק ועם כל זה עדיין לא נזדקקו מהסיגים שהרי אברהם הוליד את ישמעאל ויצחק הוליד את עשו ורק יעקב היתה מטתו שלמה י"ב שבטי יה כסף טהור :

ובכן כאשר הוכרח יעקב אבינו לצאת מא"ק לעבר הנהר לחרן מקום תרח ואל בית לבן שהיה דבוק בגלולי התרפים שמבואר בפר"א פל"ו שהיה שוחט בכור אדם וחתך ראשו והכניס בפיו שם טומאה ומדליקין לפניו ומשתחוים לו ושואלים ממנו עתידות ע"ש ודבר זה ממשיך לבו כל אדם לעבודת כוכבים ומזלות וגם היה מוכרח להיות על שולחנו של לבן ואמרו חז"ל [ביצה ל"ב:] כל המצפה על שולחן אחרים עולם חשך בעדו והכוונה שמאבד דעתו ונמשך אחרי דעות המאכילו וגם היה מוכרח לקחת אשה מבנות לבן כמו שא"ל יצחק קום לך פדנה ארם וגו' וקח לך משם אשה מבנות לבן וגו' ולא היה יודע שבנותיו אינן הולכות בדרכיו המגונים ועל כל אלה חרד לב הצדיק ויתר ממקומו שאולי חלילה תתקלקל הכוונה האלהית מצירוף הסיגים . ובזה מתבאר לנו פירוש הפסוק סוף תולדות וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם דמשמע דמפני ששמע יעקב לציווים הלך וקשה והרי צוו אותו מפני טובתו שלא יהרגנו עשו כמבואר בקרא אלא שיעקב בעצמו לא היה רצונו בזה לצאת מא"ק למקום תרח ולבן יהיה מה שיהיה אלא שחזקה עליו פקודת הוריו ושמע לדבריהם והלך שלא ברצונו ולכן הכין א"ע בכל יכלתו שלא תתקלקל הכוונה האלהית ח"ו והטמין א"ע י"ד שנה בבית שם ועבר ללמוד תורה כמאמרם ז"ל ספ"ק דמגילה וטעמו היה כי תורה אגוני מגנא ואצולי מצלא

כמאמרם

כמאמרם ז"ל בסוטה דף כ"א. ובזה מתפרש הפסוק ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה שטרחו המפרשים בפירושו ולדברי חז"ל במגילה הפירוש פשוט ויצא יעקב מבאר שבע למדרשו של שם ועבר ואחר י"ד שנה וילך משם לחרן:

ובשראה הקב"ה לצערו של אותו צדיק כי רב הוא וביותר שהיה עני ואביון כדכתיב כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועניות מעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו וביותר שמוכרח להתקרב א"ע ללבן הארמי ולהיות על שולחנו ולקחת מבנותיו לאשה כמו שאמרנו נחמו הקב"ה במראה הסולם בחלומו שא"ל הקב"ה והנה אנכי עמך שהשכינתו לא תסור ממך, ושמרתיך בכל אשר תלך שלא תלכד ברשת דעות כאבוס של לבן הארמי, והשיבותיך אל האדמה הזאת שלא תשאר בעבר הנהר ותשוב לא"ק ולא תסקלקל הכוונה האלהית, כי לא אעזבך וגו' כלומר שלא תצטרך לאכול לחם של הארמי הזה כי עזיבה מורה על הלחם כמו שכתוב ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם וייקץ יעקב משנתו והקדים א"ע בתפלה לפני ה' לחזק דברי החלום המקודש הזה ויאמר בתפלתו אם יהיה אלהים עמדי וזהו כנגד והנה אנכי עמך, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך כנגד ושמרתיך בכל אשר תלך, ונתן לי לחם לאכול שלא אהיה מוכרח להיות סמוך על שולחנו של לבן וזהו כנגד כי לא אעזבך ושבתי בשלום אל בית אבי וזהו כנגד והשיבותיך אל האדמה הזאת והיה ה' לי לאלהים שלא תתקלקל הכוונה האלהית. וזהו שסיים ה' בחלומו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ור"ל בעבורך שדברתי אל זקנך אברהם שתכליתו היתה יעקב ובניו הקדושים:

ואח"כ וישא יעקב רגליו כי בטח בחלומו ותפלתו וכאשר מצא את רחל עם הצאן על הבאר נתמלא שמחה ולקח זה לסימן טוב מפני שגם זיווג רבקה נזדמנה על הבאר וביער שהיא צדקת כאמו ולכן באר בה וכאשר רימהו לבן ונתן לו את לאה בתו חרד דאולי אינה צדקת כאחותה וכאשר ע"י גלגולי הענינים לקח את שתיהן וגם את בלהה וזלפה ונתוודע לו שכולן צדקניות גמורות הן ואינן הולכות בדרכי אביהן כמו שאמרו לו ליעקב העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו וגו' כלומר הלא אין לנו חלק בדרכיו ולא נחלה בממונו ונכריות נחשבנו לו מפני שאין אנחנו הולכין בדרכיו:

ועם כל אלה כשילדה רחל את יוסף חרד לב הצדיק לשוב לא"ק כמבואר בקרא וטעמו היה מפני שידע שנחסר עוד שבט אחד להחותם הקדוש שנים עשר שבטי יה וכלה שהחותם הכללי יוגמר בא"ק ולא בח"ל ולכן הניח לו מפלט שבנימין יולד בא"ק כמפורש בזוה"ק על פסוק ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ע"ש:

ולכן נקרא בנימין הצדיק ידיד ה' ואין שולט בו רמה ותולעה כדאיתא ספ"ק דב"ב מפני שבו נשלם החותם המקודש וכל השבטים נולדו שלא בא"ק רק הוא לבדו. והנה לבן הארמי נראה לעין כל שעשה כל הרמאות להחזיק את יעקב ובניו אצלו וע"י התרפים המגידים עתידות יסיר את לבם מאחרי ה'. וזהו שאמר ליעקב טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר שבה עמדי וזהו אריכת דברים ללא צורך אמנם כוונתו בולטת באמרו הנני מסכים לך ליתן לך את בתי לאשה והגם שאתה זקן וביכלתי להשיאה לבחור רך בשנים אך זה לי יותר טוב להשיאה לך מלהשיאה לאיש אחר דכשאשיאה לאחר לא ארויח כלום בזה האחר גם כשלא יהיה אתי לא ילך בדרכי אבותיך כי מה לו ולהם אבל אתה כשתשא אותה יוכל להיות שארויח שתעזוב דרכי אבותיך ותדבק בדרכי. וזהו שמסיים שבה עמדי ר"ל התחבר לי ותלך בדרכי ואח"כ רימהו בלאה כדי שישהה אצלו זמן רב והחליף את משכרתו עשרת מונים כדי להטני אותו אותו ושיצטרך להיות על שלחנו וילך בדרכיו וכשנגנבו

שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירד

מצרימה

ליל שמורים

וכשנגנבו ממנו התרפים וחשב שיעקב גנבן שמח בלבו מאד שלדעתו נתדבק יעקב בדרכיו אלא שתמה עליו על שני ההפכים בנושא אחד וא"ל כי נכסף נכספתה לבית אביך א"כ למה גנבת את אלהי וכ"מ במדרש ע"ש :

ואחרי כל הדברים האלה אע"פ שלא פעל לבן מאומה מ"מ זוהמתו נדבקה בזרעו קצת ובזה נתרבו הסיגים והוצרכו לגלות מצרים לטהר את הכסף. ובזה נבין מעט למה פרעה גזר על הזכרים יותר מעל הנקבות ולמה נשי ישראל שבמצרים היו כולן צדקניות כמ"ש חז"ל בפ"ק דסוטה שבשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים והזכרים היו בהם הרבה רשעים ע"פ מאמרם ז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקבה ונמצא שבהנקבה גוברת יותר זרע הזכר ואשה מזרעת תחלה יולדת זכר כדאיתא בנדה בפ"ג דבזכר גובר יותר זרע האשה ולכן בבנות לבן נדבקה זוהמתו של לבן ובבני ישראל הזכרים נדבקה זוהמתו של לבן שהיה ממון בחובן של האמהות הקדושות כמובן ולכן היו הזכרים הרבה רשעים ולפיכך היתה תוקף הגזירה של פרעה יותר על הזכרים כדי לצרף הסיגים שנתרבה בהם :

וזהו כוונת הספרי שהבאנו ארמי אובד אבי מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא להאבד כלומר שנבהל מירידתו לארם שאולי ח"ו בזה תאבד הכוונה האלהית שהוציא את אברהם מארם לא"ק ומעלה הכתוב על לבן כאלו איבדו כלומר אע"פ שעם כל עמלו לא פעל מאומה מ"מ מחשבתו הרעה מצטרפת למעשה וגם איך שהוא הטיל זוהמא בבני ישראל הזכרים שמפני כן גזר פרעה על הזכרים כמו שבארנו :

וזהו שאמר בעל ההגדה צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו כלומר אם כי אינו מבואר להדיא ממחשבתו הרשעה אשר חשב לעשות אך כשתלמוד ותדקדק ויאיר ה' עינך בתוה"ק תבין ותשכיל מה בקש לעשות והיה גרוע יותר מפרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים מפני שבהם נדבקה זוהמתו של לבן ולבן בקש לעקור את הכל להסיר את כולם מדרך ה' ותורתו שנאמר ארמי אובד אבי וירד מצרימה שהכתוב מעלה עליו כאלו איבדו כדרשת הספרי ולא נטהרנו לגמרי מזוהמתו שהרי הוצרכנו לירד למצרים להטהר מזוהמתו כמ"ש ולפ"ז רק וירד מצרימה קאי על ארמי אובד אבי שבסיבתו ירדנו למצרים :

וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור וכו'. כשנדקדק בפ' מקץ ובויגש כתיב על מצרים לשון ירידה, רדו שמה. וירדו אחי יוסף, ירדה ונשברה לך אכל, אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם, לא נוכל לרדת, רדה אלי אל תעמוד, ומהרתם והורדתם את אבי הנה, אמנם בעלם ביאתם לשם נפסקה לשון ירידה וכתיב לשון ביאה, ויבאו מצרימה, הביא אתו מצרימה, ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה, כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה, כל הנפש הבאה לבית יעקב, וכן בריש שמות כתיב לשון ביאה ובפשוטו הוא משום דא"י גבוהה מכל הארצות ולכן הנוסעים ממנה לשארי הארצות כתיב לשון ירידה ובכניסתם כתיב לשון ביאה, אמנם י"ל ע"פ מאמרם ז"ל [שבת פ"ט] ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גרמה לו עכ"ל, ויש לפרש בזה מאי דכתיב ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו דכיון שיעקב היה ראוי לירד בשלשלאות של ברזל ק"ו שבניו היו ראוים לזה וזה שלא אמרו חז"ל יעקב ובניו משום שזכותם לא היה מועיל לבטל גזירה זו ורק זכותו של

יעקב

מִצְרַיְמָה אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר: וַיָּגָר שָׁם מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר שָׁם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

בִּמְתֵי מְעָט כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם

לרוב

ליל שמורים

יעקב הועיל לכולם. וזהו שאומר ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה ואין לשאול איך באו בכבוד והרי היו ראויים לירד בשלשלאות של ברזל ומשיב את יעקב כלומר שבזכותו של יעקב שבאו כמו ביחד ולכן איש וביתו באו בכבוד ולא בשלשלאות של ברזל ולכן קודם ביאתם למצרים כתיב לשון ירידה כפי הגזירה שנגזרה ובעת ביאתם נתבטלה הגזרה ע"פ זכותו של יעקב ובאו בכבוד:

ולפ"ז יש לשאול מה שא"ל הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה וגו'. אנכי ארד עמך וגו' והרי היה זה בעת שהכין א"ע לנסוע ונתבטלה הגזרה. אמנם האמת הוא דאע"פ שבגשמיות הענינים לא היתה ירידה שבא בכבוד גדול ע"פ בקשת פרעה כמבואר בקרא מ"מ ברוחניות ידע יעקב אבינו שירידה גדולה היא לו והיה מתיירא ליסע למצרים ולכן א"ל הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כפירש"י שם ולכן כשנתודע שיוסף בנו חי אמר אלכה ואראנו בטרם אמות שלא רצה רק לראותו ולשוב תיכף ומיד וא"ל הקב"ה לא כן כי כבר נגזרה הגזרה מירידת מצרים ואל תירא אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. וזהו שאמר בעל ההגדה וירד מצרימה אנוס ע"פ הדיבור וביאורו שמדקדק הלא כבר הופסק לשון ירידה שהרי בא בכבוד למצרים אלא שיעקב גם זה לא רצה מפני שברוחניות ירידה היא לו ולא רצה רק לראות את יוסף ולחזור אלא שהיה אנוס ע"פ דבורו של הקב"ה כמ"ש:

ויגר שם מלמד שלא ירד וכו'. ר"ל שאפילו אחר שהיה אנוס ע"פ הדיבור לירד למצרים לא היה בדעתו להשתקע על דורות רבות אלא היה סבור לגור שם איזה משך מהשנים ולא יותר מדאמר לו הקב"ה ואנכי אעלך גם עלה היה סבור בדעתו שהכוונה שבחייו יעלה עם כל נפשות ביתו לא"ק. אמנם באמת כוונת הש"י היתה על לאחר מותו כדפירש"י או שעל כלל ישראל הכוונה בצאתם ממצרים ומביא ראיה ממה שאמרו לפרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה וגו' ש"מ דכוונתם היתה רק עד אשר יעבור הרעב ומ"מ דבריהם אמת לקיים מה שאמר ה' לאברהם אבינו כי גר יהיה זרעך ולכן אף שהם כוונו לכוונה פשוטה מ"מ שם ה' דברים בפיהם כפי הכוונה האלהית:

במתי מעט כמה שנאמר וכו'. ויש להבין למה לו לבעל הגדה להביא קרא דמשנה תורה הא במקומו בויגש כתיב נפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. ונ"ל דהנך ג' דרשות לגור שם ובמתי מעט ויהי שם לגוי הם דרשא אחת. דהנה כבר נתבאר שיעקב אבינו לא רצה לירד למצרים אלא שהיה אנוס ע"פ הדיבור ואף גם זאת חשב שזהו רק לאיזה משך מהשנים עד שיעבור

הרעב

לָרוֹב. וַיְהִי שָׁם לְגוֹי מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים שָׁם: גָּדוֹל עָצוּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וָרָב כְּמָה

שנאמר

ליל שמורים

הרעב ובקש לו לחזור לא"י כי לא היה עם רב. רק שבעים נפש. האמנם הקב"ה הראה לו מיד שלא כן הוא שהרי תיכף בביאתם למצרים כתיב סוף ויגש ויפרו וירבו מאד ומבואר במדרשים והביאם בעל הטורים שם שלא מת יעקב עד שראה ששים רבוא או שלשים רבוא מחלציו ע"ש ובזה ראה שאין יכלתו ע"פ הטבע לחזור לא"י יען שהיו עם רב וכבר נתישבו במצרים דלכן כתיב שם וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה כלומר שנתאחזו בישיבתה לא על דירת עראי והראה לו הקב"ה שעם כל גודל ריבויים לא נתערבו במצרים ויהי שם לגוי בפני עצמן והיו מצויינין בין המצרים לעם קדוש ומובדל. ועל זה הביא ממשנה תורה אינו מביא ראיה שהיו מתי מעט בירידתם למצרים דזה ידוע אלא שהביא דבזמן קצר נתרבו שלא כדרך הטבע דכן משמעות הכתובים במשנה תורה דמקודם כתיב שם הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדולות ואת הנוראות האלה אשר ראו עיניך בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב ומשמע דזה ג"כ ראו עיניך ואינו מובן דהא עתה דבר עם הדור הנכנס לא"י. והמה לא ראו השבעים נפש שהיו הרבה דורות מקודם. אלא ודאי דזה קאי על דור שנכנסו למצרים שהמה בעצמם ראו שתיכף נתרבו ככוכבי השמים לרוב וממילא דגם יעקב ראה זה וכמ"ש בעל הטורים:

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. נ"ל דשם גוי משמע אומה בפ"ע שלא נתערבו במצרים ושם גדול אין הכוונה על ריבוי הכמות אלא על האיכות כמו שנאמר גם האיש משה גדול מאד בא"מ בעיני וגו' שזהו גדול במעלה וכן פירושו בכאן שמדייק מלשון גדול שהיו מצויינין במעלות גדולות והיו מכובדים בעיני המצרים וזה היה כל ימי חיי יעקב ויוסף ושבעים נפש:

עצום כמה שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ור"ל שהכתוב מתאונן שאחרי מיתת השבעים נפש מיד ירדו ממעלתן שהיו מצויינים כמ"ש ועתה ירדו ממעלת האיכות ונשארו רק בריבוי הכמות. ומביא ראיה מפסוק זה דמקודם כתיב וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ואח"כ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו. וקשה אטו מקודם לא היה כן והרי בסוף פ' ויגש כתיב ויפרו וירבו מאד. אלא משום דלשון רביה נופל גם על ריבוי הכמות וגם על ריבוי האיכות ובסוף ויגש באורו וירבו מאד באיכות כלומר במעלות כמו שדרש לגוי גדול אבל הך קרא דוירבו אינו אלא בריבוי הכמות דלכן כתיב וישרצו לשון שרצים. והשגחת ה' היתה עליהם שאעפ"י שהיו מולידים הרבה ותכופין זה אחר זה שמצד הטבע היו צריכים להיות חלשים מ"מ היו חזקים ובריאים וזהו ויעצמו במאד מאד שהיו עצומים בכח. ולכן נקיט הך קרא דעצום דאף שעיקר הכוונה להורות שירדו ממעלתם מ"מ לא רצה לתפוס שם גנאי דוישרצו אלא ויעצמו שבכח היו עצומים ולא מצויינים במעלות וכמו שהאריך יחזקאל הנביא ובסי' כ"ג אמר ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה וגו' וכמאמרם ז"ל על פסוק גוי מקרב גוי כידוע:

ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה

נתתיך

שֶׁנֶּאֱמַר רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרוֹם וְעֶרְיָה: וָאֶעֱבוֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאוֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאוֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא

על

ליל שמורים

נתתיך וגו' וקשה למה לו להביא מיחזקאל הא גם בתורה כתיב וירבו ויעצמו. אמנם לפי מה שפירשנו לעיל בזה כוונה אחרת דהנה כתיב בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס וגו' מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא ויש להבין מה שייכות כוכבים לבנין ירושלים אך מבואר שיש חשיבות בריבוי הכמות בלא ריבוי האיכות אבל יותר חשיבות הוא ריבוי הכמות עם ריבוי האיכות ולדוגמא הארץ בכלל יש לה חשיבות מפני גודל כמותה אבל אין לה מעלת האיכות דכל גרגר עפר בפ"ע אין לו חשיבות כלל ולא כן הכוכבים שיש להם חשיבות גם ממעלת הכמות מרבוי הכוכבים ויש להם גם מעלת האיכות שכל כוכב בפ"ע יש לו חשיבות גדול וזהו שאומר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס וגו' ומעלתן תהיה גדולה כל כך שמלבד שיתרבו בכמותן עוד יתרבו באיכותן ככוכבים דהשם שמונה מספר הפרטי לכוכבים כמו כן ימנה מספר הפרטי לכל אחד מישראל ולכולם שמות יקרא שלכל אחד יהיה לו שם בפ"ע מפני גודל מעלתן של כל אחד ואחד. וזהו כוונת בעל ההגדה ורב כמה שנאמר שירדו ממעלתן ואינו מביא מקרא דפרו וישרצו וירבו דאולי שם הכוונה על רבוי האיכות ולכן מביא מיחזקאל מקרא דרבבה כצמח השדה נתתיך כלומר שהיית מספר עצום לרבבות אבל בלא ריבוי האיכות פשוט כצמח השדה שאין לכל אחד חשיבות בפ"ע ולעולם הדרשא די בתחלת המקרא כמ"ש אלא שבדרך אגב מביא כל הפסוק מפני שבו מראה הקב"ה חסדיו הגדולים לישראל וה"פ שאע"פ שנתתיך רק כצמח השדה כמ"ש מ"מ עשיתי לך חסד עד שותרבי גם באיכות בעת יציאתך ממצרים וגם ותגדלי בשם גדול שנתתי חן העם הזה בעיני מצרים שהשאילום כלי כסף וכלי זהב כמבואר בפ' שמות וגם ותבואי בעדי עדיים בבזת מצרים ובבזת הים וכל זה רק בחסד אלהי כי אתם בעצמך היית ערום מן המצות. וגם עריה כלומר לשון חרפה שאתה מלוכלך בעבירות שזהו החרפה הגדולה שבגדולות. כדרשתם ז"ל על פסוק גוי מקרב גוי:

וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה לו. ויש להבין למה לו להביא מקרא זה שהיתה רק הכנה להרע והרי כמה מקראות מפורשים בשמות שהרעו להם המצרים. ונראה לי דעיקר הכוונה הוא דאחרי שביאר מקודם שירדו ממעלתם מפרש עתה שזו היתה סיבה שהרעו אותנו המצרים וכך היא המדה דכשישראל סרים מדרך התורה הקב"ה משית בהם את האומות ומוציאים בישראל כל החסרונות והשנאה גוברת עליהם ומדקדק בעל ההגדה על לשון אותנו דלפי הלשון היה לו לומר וירעו לנו המצרים כמו דכתיב בפ' חקת וירעו לנו המצרים:

ולאבותינו

על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ: ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס: ויתנו עלינו עבודה קשה כמה שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך:

ונצעק אל יי אלהי אבותינו וישמע יי את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו:

ונצעק

ליל שמורים

ואבותינו ולכן מפרש כוונה אחרת בזה והיינו שחשבו המצרים אותנו לרעים וחטאים ובאר הדברים דהנה אנו רואים בחוש דכשישראל עומדים במעלות התורה והיראה כל אום ולשון יכבדום כדכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וגם המלכות היא חומדת אותם ולא כן כשפורקים מעליהם עול מלכות שמים כל אום ולשון שונאים והמלכות חושדת אותם במחשבות זרות ורחיקום כידוע וכן היה במצרים שבחיי יוסף והשבטים נתכבדו מהמלכות ומההמון מצרים וכאשר סרו מדרך ה' לאחר מיתת יוסף הצדיק וכל הדור ההוא מיד חשדם פרעה שידם עם אויביו וזהו וירעו אותנו המצרים שהמצרים גמרו בדעתם שאנחנו רעים וחטאים ומביא ראיה מקרא דהבה נתחכמה לו דסוף הפסוק ועלה מן הארץ שטרחו בו המפרשים ופי' הספורנו שרצון פרעה ושריו היתה שישראל יעזבו ארץ מצרים וילכו להם ולא רצה לעשות זה בגלוי מפני הנימוס ולכן התחכם עליהם ללחצם עד שבעצמם יעלו מן הארץ מפני שהיה מתיירא שלא ישיתו ידיהם עם אויביו ולפ"ז ה"פ הבה נתחכמה לו עד שיעלה מן הארץ בעצמו והטעם פן ירבה וגו' ונוסף גם הוא על שונאינו:

ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים וגו' ונראה דפרעה התחכם מתחלה להעני אותם וליטול ממונם והטיל עליהם מסים כבדים ובידעו כי גם זה לא יועיל השכיר את המסים לשרים והשרים חכרו בחכירה לשלם לאוצרו כך וכך ונתן רשות להשרים שיגבו מישראל כמה שירצו וזהו כוונת הפסוק וישימו עליו שרי מסים כלומר שרים שחכרו את המס למען ענותו לישראל בסבלותם ע"י הסבל הגדול שהטילו השרים עליהם ואומר הכתוב שהמס היה כל כך גדול עד שמהמס ששלמו השרים להאוצר בנה ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס ומזה נוכל לשער כמה שלקחו השרים מישראל אבל ה' שומר ישראל וכאשר יענו אותו כן ירבה המספר בבנ"י וכן יפרוץ העושר אצלם כי שם זה הונח על העושר כדכתיב ביעקב אבינו ויפרוץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן ובקר וגו' ולכן ויקוצו מפני בנ"י ולכן התחכם פרעה באופן אחר כמו שאומר הכתוב ויתנו עלינו עבודה קשה ומפרש בעל ההגדה כמה שנאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וימררו את חייהם וגו' כלומר לבד שהטילו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה עוד לבד זאת מררו את חייהם בהעבודה על דרך הנקימה ואח"כ גזר להטיל הזכרים ליאור ועוד גזירות קשות:

ונצעק אל ה' וכו'. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמה שנאמר ויהי בימים הרבים

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים
הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים
מִן הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹלֵנוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם
אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ זוֹ פְּרִישׁוּת דֶּרֶךְ
אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע
אֱלֹהִים: וְאֶת עֲמָלֵנוּ אֵלּוּ הַבָּנִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן
הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן: וְאֶת לַחֲצֵנוּ

זו

ליל שמורים

הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו' ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה בפסוק זה אינו מבואר שצעקו לה' אלא סתם ויזעקו והצעקה עלתה אל האלהים ונראה כמו שיש מהמפרשים שפירשו שהמצרים לא הניחו אותם לצעוק אל ה' אך אז מת מלך מצרים ועשו הספד וצעקו ובלבם צעקו לה' על גודל השעבוד וזהו ותעל שועתם אל האלהים הבוחן לבות ששועתם הוא מן העבודה. ודע דזה שאומר אל ה' אלהי אבותינו ג"כ אינו מבואר בפסוק זה אלא שזהו וידוי בכורים שהודו בעצמם שהם אינם כדאים שתשמע צעקתם ורק בזכות אבות ואת זה למדנו ממה דכתיב אחר פסוק זה ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב כאומר שבזכות האבות שמע צעקתם וזהו שמסיים בעל ההגדה וישמע ה' את קולנו כמה שנאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וגו' ושמע הוא לשון הבנה כמו שמע ישראל ה' אלהינו וגו' וכאומר שהקב"ה הבין את קולנו שלא בזכותנו אנו צועקים אלא בזכות האבות. ולפי מה שפרשנו מובן מה ששינה הכתוב בכאן צעקתם בג' לשונות זעקה שועה נאקה דזעקה הוא צעקה בקול גדול ובקול יללה והמה זעקו בקול בעת שמת מלך מצרים כדרך ההספד שצועקים בקולי קולות ותעל שועתם וזהו לשון תפלה שהוא בלחש ולכן כתיב אזן אל שועה כמו ושועתי לפניו תבא באזניו [תהלים י"ח] ואזניו אל שועתם [שם ל"ד] וכן כאן ותעל שועתם באזני ה' שצועקים מן העבודה וישמע אלהים את נאקתם ונאקה הוא בקול נמוך ובאנחה כמו נאקת חלל [יחזקאל ל'] והמוכה אין בו כח לצעוק בקול ורק באנחות רבות מעומק הלב וכן מעיר מתים ינאקו [איוב כ"ד] ופירושו הקרובים למות שמתאנחים וצועקים בלחש וכן בכאן שהתוודו והתאנחו מעומק הלב ובקול נמוך שהם אינם כדאים שתשמע תפלתם ורק בזכות האבות :

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ ואת עמלנו אלו הבנים ואת לחצנו זו הדחק. יראה לי שבכאן מדקדק בעל ההגדה דקדוקים נפלאים דמזה נבין גודל צרות השעבוד שהיה לאבותינו במצרים דהנה מדכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו ובזה היה די ששמע ה' על כל מה שצעקנו ומה לו לומר עוד וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו אלא ודאי דדברים אלו ראה ה' לבד על מה שצעקנו

שלא

זוֹ הַדְּחַק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אוֹתָם:

וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָֹה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדוֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים:

וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָֹה מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בכבודו

ליל שמורים

שלא על דברים אלו צעקו דמפני מרירות השעבוד לא היה בנו כח לצעוק על צרות אלו כדרך האדם כשיש לו צרה גדולה אינו משים לב על צרות קטנות וכל אלו נגד מרירות השעבוד נחשבו כצרות קטנות וזהו שאומר הכתוב ונצעק אל ה' על מרירות השעבוד וישמע ה' את קולנו על זה ולבד זה ראה ג"כ את עניינו ועמלנו ולחצנו ובעל ההגדה מביא על זה ראיות שעל אלו הדברים לא צעקו ואינו מביא ראיה על פירוש המלות רק למדנו ממקומות אחרים והוא דענינו זה פרישות ד"א מבואר ממה שאמר לבן ליעקב אם תענה את בנותי ודרשו חז"ל ביומא דף ע"ז אם תענה מתשמיש ועמלנו אלו הבנים ידוע שכל עמל האדם הוא בעד זרעו כדכתיב בקהלת [ב'] ושנאתי אני את כל עמלי וגו' שאניחנו לאדם שיהיה אחרי וגו' ולמי מניחין אחר המות אם לא לבניו ולחצנו זו הדחק ג"כ מבואר דזהו לחץ וזהו דחק דלחץ הוא בלה"ק ודחק הוא בלשון ארמי שמפרש ההגדה לפני נשים וע"ה שאינם מבינים בלה"ק אלא דהראיות מביא שלא צעקו על אלו הדברים כמו שיתבאר בס"ד ומביא ראיה שעל פרישות ד"א לא צעקו ממאי דכתיב וירא אלהים את בנ"י וידע אלהים שמקודם כתיב ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה וישמע אלהים את נאקתם וגו' ואח"כ כתיב וירא אלהים את בנ"י דמבואר להדיא שזהו דבר בפ"ע ולא על זה צעקו וראיה שזהו פרישות ד"א מדכתיב וידע אלהים משמע שהיה דבר נסתר שלא נגלה לכל רק לה' לבדו וזהו פרישות ד"א כמובן ועל עמלנו אלו הבנים מביא ראיה שלא צעקו מקרא דכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא מצינו שם שצעקו על זה והטעם שמפני גודל מרירות השעבוד לא שמו לב לזה ועל לחצנו זו הדחק והכוונה על לחץ הפרנסה שלחצו אותם בפרנסתם ומביא ראיה מקרא דוגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם שלא צעקו על זה דהנה מקודם כתיב שם ועתה הנה צעקת בנ"י באה אלי וגם ראיתי את הלחץ דמבואר להדיא שזהו דבר נוסף על צעקתם שהם לא צעקו על זה מפני גודל מרירות השעבוד אלא שהקב"ה בעצמו ראה זה ומכל אלו נבין על כמה היתה גדולה מרירות השעבוד שרק על זה צעקו לה':

ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה וכו'. ויוציאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף ולא ע"י שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו וכו' דקדוקו של בעל ההגדה הוא משום דהוה ליה למכתב ויוציאנו ממצרים ולא ויוציאנו ה' שהרי בתחלת המקרא כתיב וישמע ה' את קולנו וממילא דכל מה דכתיב אח"כ קאי על ה' כמו דכתיב שם וירא את עניינו ולא כתיב וירא ה' את עניינו וכן אח"כ כתיב ויביאנו אל המקום הזה ולא כתיב ויביאנו ה' אל המקום הזה

בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָֹה: וְעָבַרְתִּי

בארץ

ליל שמורים

הזה ולמה נשתנה בענין זה להזכיר ביחוד שם ה' ית' אלא ודאי דאתי לדרשא שהיתה היתה בכבודו ובעצמו :

האמנם מהו ענין מלאך ושרף ושליח וגם בעיקרא דהאי עניינא הכתובים סותרים זא"ז דבקרא' דוהכיתי כל בכור וגו' וכן ועבר ה' לנגוף וגו' וכן וה' הכה כל בכור מבואר שהקב"ה בעצמו הכה כדרשת בעל ההגדה אבל יש שני פסוקים שמהם מבואר שהיה ע"י המלאך המשחית שהרי כתיב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וכן ולא יהיה בכם נגף למשחית וגו'. גם בדברי חז"ל מצינו שני הפכים אלו דבמס' ב"ק דף ס' תני רב יוסף מאי דכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים עכ"ל הרי שהיתה ע"י מלאך המשחית. ובמס' ב"מ דף ס"א אמר רבא למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים גבי רבית וכו' אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אני הוא שעתיד ליפרע וכו' עכ"ל הרי שמכת בכורות לא היתה ע"י מלאך גם האוה"ק ריש פ' בהעלתך מקשה קושיא גדולה וז"ל הכא אית לאסתכלא אי קודשא בריך הוא אתי וקטל בארעא דמצרים ולא שליח אחרא רשימא דא דעל פיתחא למה והא כולה גלי קמיה ותו מהו ולא יתן המשחית ולא ישחית מיבעי ליה עכ"ל והאריך בסתרי תורה ע"ש האמנם גם ע"פ הפשט צריך באור :

ונלע"ד לתרץ בטוב טעם ודעת רק שנצרך לזה ארבע הקדמות האחת דבמדרש בראשית פ' ג' כתב וז"ל ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה אמר ר"א לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחשך קרא לילה עכ"ל והשנית מאמרם ז"ל שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות ולכן בסדום כתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב וגו' האחד להפוך את סדום והשני להציל את לוט כדפירש"י שם ולפ"ז היה נצרך במצרים שלשה מלאכים האחד להכות את בכורי מצרים והשני להציל את ישראל והשלישי לעשות שפטים באלהי מצרים כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו'. והשלישית מאי דאיתא במדרש שמות פי"ח וז"ל כיון שאמר משה והכיתי כל בכור התחילו מהמצרים יראים וכו' מי שהיה מתיירא היה מוליך בכורו אצל ישראל וא"ל בבקשה ממך טול את זה וילין עמך כיון שהגיע חצות לילה והרג הקב"ה כל הבכורות ואותם שהיו נתונין בבתיהן של ישראל היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצרים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל וכו' עכ"ל. והרביעית מאי דכתיב וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו' ופי' רש"י חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו וכו' עכ"ל ויש לדקדק בלשון רש"י שכתב שהרי בסוף ובעיקר הדבר יש להבין דאטו מפני חלוקת כבוד יאמר מרע"ה ח"ו דבר שאינו ועוד דבאמת למה לא שלח פרעה שריו אחריהם כמו שעשה במכת ברד דכתיב וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן וגו' וצ"ל באמת דמקודם שלח שריו ואח"כ ירד בעצמו וזהו שדקדק רש"י ז"ל לאמר שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אבל הענין צריך ביאור :

ועל

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ. וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה אֲנִי הוּא וְלֹא הַשָּׁלִיחַ אֲנִי יְהוָה

אני

ליל שמורים

ועל כל הדברים האלה צ"ל לבאר בס"ד ע"פ דברי המכילתא על פסוק ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ועל פסוק ועבר ה' לנגוף את מצרים וז"ל ר' יהודה אומר כמלך העובר ממקום למקום עכ"ל והמפרש טרח בפירושו ע"ש ולי נראה דה"פ דכשם שמלך בו"ד כשעובר ממקום למקום אינו עובר לבדו אלא לוקח עמו שריו וחייליו כמו כן כביכול הוא ית' הגם שמכת בכורות היתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו מ"מ לקח עמו חיליו והמה מלאכי משחית שילכו בכל רחובות מצרים ומי שיצא לחוץ נתנזק על ידם ולאיזה ענין עשה הקב"ה כן מפני שני דברים האחד כדי שלא יתחברו כל המצרים ויעשו נקם בישראל וגם שלא יבריחום לצאת בלילה וע"י מלאכי משחית ששוטטו בכל הרחובות לא יכלו להתחבר יחד דכל מי שיצא מביתו מיד נתנזק ומטעם השני כדי להגדיל כבוד משה רבינו וכדי שיתקיימו דבריו שאמר וירדו כל עבדיך וגו' דגדולי פרעה שלח שריו אחריו כמו שעשה במכת ברד אך נתנזקו ברחוב ע"י מלאכי משחית והוכרח פרעה לירד בעצמו ועליו היתה עין ה' להצילו כמו שנצול מטביעת ים סוף כמבואר במדרש ובזה נתגדל כבוד משה רבינו :

ובזה יתבארו כל הפסוקים ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים כלומר אני בכבודי ובעצמי ואפ"ה היה לו לכתוב והמתי כל בכור בארץ מצרים וכתיב ומת כל בכור בא"מ לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה וכך היה הענין שהוא ית' הלך בעצמו לכל בית שיש שם בכור וצוה להמשחית ליטול נשמתו דהמשחית בעצמו אינו מבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואותם בכורי מצרים שהיו טמונים בבתי ישראל לא הניח את המשחית כלל לבא אל הבית לבלי יפגע גם בבכורי ישראל ובשם הוא ית' בעצמו הכה בכורי מצרים אע"פ שאינו מיחד שמו על הרעה ומעליון יתברך לא תצא הרעות שמטעם זה שלח בבתי מצרים את המשחית אף שהוא ית' בעצמו היה שם כמ"ש מ"מ באלו שהיו טמונים בבתי ישראל היה הכרח לעשות בעצמו כביכול :

וזהו שאמר בעל ההגדה אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו כלומר שבכבודו נגפו בכורי מצרים שבבתיהם שעמד הוא יתברך כביכול על פתח הבית אך לא בעצמו ית' שצוה למשחית ליטול נשמתו ואותם שהיו בבתי ישראל היה גם בעצמו כמ"ש וה"פ יש שרק בכבודו נגפו ויש שגם בעצמו ממש :

וזה שאומר הכתוב ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כלומר אע"פ שאעבור כמלך העובר ממקום למקום שחיילותי יהיו עמדי מ"מ והכיתי כל בכור כלומר שיהיו מקומות שאני בעצמי אכה אותם והם הן הבכורים שהיו טמונים בבתי ישראל ומפרש והיה הדם לכם לאות וגו' ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים כלומר אותם בכורי מצרים שהיו טמונים בבתיכם בשם לא יהיה נגף של בכורי מצרים להמשחית כי אני בעצמי אכה אותם וכן באידך קרא ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף קאי על בכורי מצרים שבבתי ישראל שלא יתן המשחית לבא אל בתי ישראל שינגוף שם בכורי מצרים כמ"ש וזהו שהזהירם ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מפני ריבוי

המשחיתים

אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר: בְּיָד חֲזָקָה זוֹ הַדֶּבֶר כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד יְהֹוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וּבִזְרֹעַ

נטויה

ליל שמורים

המשחיתים השאטים בכל רחובות מצרים ולכן היו צריכין גם לאותות על הבתים כדי שלא יכנסו המשחיתים לבתיהם כלל ונצטוו המשחיתים מפיו ית' שלא יכנסו לחצרות ולבתים שיש שם אותות אלו וזהו דכתיב וה' הכה כל בכור ומבואר במדרש ובזוהר דכל מקום דכתיב וה' הוא ובית דינו וכן היתה במכת בכורות שיש מקומות שבית דינו הכו הבכורות והם שהיו בבתיהם ויש שהוא ית' בעצמו הכה אותם שהיו טמונים בבתי ישראל ומתורץ גם הסתירות מב"ק לב"מ כמובן:

וכבר בארנו שאם היה נעשה ע"י מלאכים היה צריך ג' להציל את ישראל ולהכות בכורי מצרים ולעשות שפטים באלהי מצרים וידוע שיש במלאכים כמה מדרגות ויש שנקראים בשם שרפים מלשון שריפה ויש מלאך שנקרא מט"ט והוא לשון שליח בלשון יון כמ"ש הרמב"ן על פסוק זה בפ' בא ע"ש דבלשון יון נקרא שליח מטטו"ר כדאיתא בתנחומא פ' בלק על פסוק וישמע בלק כי בא בלעם מלמד ששלח מטטור לפניו ובמדרש רבה אומר ששלח שליח לפניו ע"ש ואיתא בחגיגה דף ט"ו שאחר קיצץ בנטיעות מאי היא חזי למט"ט דאתיהיב ליה רשותא למיכתב זכותא דישראל וכו' אמר שמא ח"ו שתי רשויות יש ובסנהדרין דף ל"ח א"ל ההוא צדוקי לרב אידית כתיב ואל משה וכו' א"ל זה מט"ט ששמו כשם רבו אי הכי נפלחו ליה כתיב אל תמר בו אל תמירני בו ע"ש והתוס' כתבו ביבמות ד' ט"ז ובחולין דף ס' שמט"ט הוא שר העולם ע"ש ולכן טעו אחר והצדוקי ליתן לו שליטה ויכולת אבל האמת שעם כל גדולתו של מט"ט אין לו שום שליטה ח"ו ואין עוד מלבדו יתברך. ובזה יתבארו דברי ההגדה ויוציאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך להציל את ישראל ולא ע"י שרף להכות ולשרוף בכורי מצרים ולא ע"י שליח מט"ט לעשות שפטים באלהי מצרים ולו נאה לעשות שליחות זה שלפי טעות המצרים נותנים להם כח וממשלה כמו שטעו במט"ט ולכן נאה לו להמלאך הגדול הזה שיודע שה' הוא האלהים אין עוד לעשות שפטים באלהי מצרים ומדייק מהפסוק ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה להציל את ישראל אני ולא מלאך והכיתי כל בכור בא"מ אני ולא שרף כמו שבארנו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח כלומר השליח הידוע והוא מט"ט אני ה' אני הוא ולא אחר כלומר שלא תטעה במט"ט כמו שטעו אחר והצדוקי לתת לו איזה כח וממשלה לזה אומר אני הוא ולא אחר כלומר אני אני המושל בכל ולא אחר שזולתי אין שום כח:

וזה שכתוב בפ' חקת וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים קאי על משה רבינו כפירש"י שם שהנביאים נקראו מלאכים כמו בשפטים [ב'] ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו' דקאי על פנחס כדאיתא במדרש והובא ברש"י שם ונראה לי שמשה רבינו מפני גודל הענוה לא רצה להתפאר בפני מלך אדום לתלות הגדולה בעצמו ותלה במלאך וזה אמת שהנביאים נקראו מלאכים שמעלתם גדולה כמלאכים:

ביד חזקה זו הדבר וכו' ובזרוע נטויה זו החרב וכו' ובמורא גדול זה גלוי שכינה וכו'. להבין הדברים נקדים מאי דכתיב בדה"י א' סי' כ"א כשמנה דוד למנות את ישראל כתיב ויתן ה' דבר

בישראל

נְטוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָיִם: וּבְמוֹרָא גָדוֹל זוֹ גִלּוּי שְׁכִינָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסּוֹת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אלהיכם

ליל שמורים

בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתה ובהשחית ראה ה' וינחם על הרעה וגו' וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ויפל דוד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם וגו' ומלאך ה' אמר אל גד לאמר לדוד כי יעלה דוד להקים מזבח לה' וגו' ויעל עולות ושלמים וגו' ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה וגו' ולמדנו מזה כי כן המדה כשישראל חוטאים נתהוה מתחלה דבר ומגפה ואח"כ חרב נטויה להשחית את ישראל והתרופה לזה מזבח וקרבנות ולדעתי גם במצרים היה כן כדאיתא במדרש ס"פ בא שבשלשת ימי אפלה מתו במגפה כל רשעי ישראל שלא רצו לצאת ממצרים ע"ש וידוע שמדת הדין קטרגה על כלל ישראל במצרים כדרשתם ז"ל על פסוק גוי מקרב גוי הללו עובדי וכו' והללו עובדי וכו' מה נשתנו אלו מאלו וכן כתיב ביחזקאל ואת ערום ועריה ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי וגו' ודרשו חז"ל שזהו דם פסח ודם מילה שהציל את ישראל. ולפ"ז אני אומר שזהו שצוה ה' משכו וקחו לכם צאן וגו' והגעתם אל המשקוף וגו' ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף מפני שכך מדת הדין נותנת שהמשחית יעמוד בחרב נטויה להשחית והקב"ה הקדים רפואה למכה שיעשו מזבחות גם המשקוף והמזוזות וישחטו הפסח ויזרקו הדם ובזה אמר ה' למלאך המשחית להשיב חרבו אל נדנה כמו שהיה אצל דוד כמ"ש:

וזהו שדרשו חז"ל משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ולכאורה מה שייכות זל"ז ולדברינו א"ש כי על שמפני גודל חטאם ראוי שהמשחית יעמוד בחרב נטויה להשחיתם ועיקר חטאם היה עבודת כוכבים והתרופה לזה הוא הקרבן ולכן אמר משכו ידיכם מעכו"ם וקחו לכם צאן לקרבן ותנצלו מהמשחית:

ודבר זה מבואר במדרש שה"ש על פסוק התאנה חנטה פגיה וז"ל התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה וכו' והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הנשארים שעשו תשובה ונגאלו עכ"ל כלומר שגם הנשארים היו ראוים לכליון אלא שעשו תשובה בדם פסח ומילה וע"י זה נצולו מהמשחית ונגאלו:

וזהו כוונת בעל ההגדה ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול כלומר שהרי יש לשאול איך נגאלו ישראל ממצרים הלא היו חוטאים וגם ישראל עצמם תמהו בזה כדאיתא במדרש שם על פסוק קול דודי הנה זה בא וז"ל רבנן אמרין קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו עכ"ל לזה מתרץ הפסוק ביד חזקה כלומר שהפושעים שלא רצו לצאת היה בהם מכת דבר בשלשת ימי אפלה ומביא בעל הגדה ראיה דיד חזקה א הדבר כמה שנאמר הנה יד ה'

הויה

אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: וּבְאֹתוֹת זֶה הַמַּטֶּה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתוֹת: וּבְמֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

דם

ליל שמורים

היה במקנך וגו׳ דבר כבד מאד הרי שענין דבר מכונה בשם יד ועדיין אין הדבר מספיק כמו שמצינו בדוד לזה אומר ובזרוע נטויה זו החרב ומביא ראיה מקראי דדוד וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים כלומר שהחרב היה נטוי להשחית ועדיין לא השחית ומפני מה מפני מורא גדול זה גילוי שכינה ומביא ראיה מקרא דאו הנסה כמו שיתבאר בס״ד ור״ל שנגלה עליהם ממ״ה הקב״ה וגאלן ע״י שצוה להם להקריב קרבן הפסח ובזה הושב החרב אל נדנה כמו שהיה בימי דוד כמו שנתבאר :

ובאותות זה המטה ובמופתים זה הדם. ביאור הדברים דאחרי שביאר מקודם באיזה זכות נגאלו ישראל ממצרים בדם פסח ומילה מבאר עתה איך היתה אופן יציאתם שהרי פרעה והמצרים הקשו את לבבם לזה אומר ובאותות זה המטה כמה שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות ואיתא במדרש שמות סוף פ״ג ואת המטה הזה תקח בידך וכו׳ מה עושין לעבד רודין אותו במקל כך אתה קח את המקל שתיסרנו בו וכו׳ עכ״ל וזהו שאומר בעל ההגדה ובאותות זה המטה שע״י המטה שהכה בו את פרעה הוכרח לשלח את ישראל שרוב המכות היו ע״י המטה כמבואר בקרא ומביא ראיה מפסוק זה כדברי המדרש ומפרש מה נעשה ע״י המטה הזה לזה אומר ובמופתים זה הדם כלומר שהביא עליהם עשר מכות בהמטה ונקיט דם שהיא המכה הראשונה וכוונתו כמו וכו׳ ומביא ראיה מקרא דונתתי מופתים וגו׳ שדם נקרא מופת מפני שהוא יוצא מגדר הטבעי וממילא שכל המכות נקראים מופתים מטעם זה שכולם היו למעלה מהטבע :

האמנם יש להבין במה שאמר מקודם ובמורא גדול זה גילוי שכינה ומביא ראיה מקרא דאו הנסה ערבך ערבא צריך ומכאן דשם פירושו של ובמוראים גדולים הוי גילוי שכינה. ונראה לי בשנדקדק למה בפסוק זה הקדים יד חזקה וזרוע נטויה ומורא גדול לאותות ומופתים ובקרא דאו הנסה הקדים אותות ומופתים ליד חזקה וזרוע נטויה ומוראים גדולים. ועוד למה בכאן כתיב לשון יחיד ובמורא גדול ובשם לשון רבים ועוד בשם הוסיף שתי תיבות במסות ובמלחמה :

והנראה דשם במשנה תורה שהיה לאחר ארבעים שנה והיו מוכנים לבא לא״י ומשה הזהירם על התורה והמצוה והתרה בם כי תוליד בנים וגו׳ ועשיתם הרע בעיני ה׳ אלהיך להכעיסו העידותי בכם היום וגו׳ ולבל ליפול לבב כלל ישראל אמר ובשרם בבשורה טובה בצר לך ומצאוך וגו׳ באחרית הימים ושבת עד ה׳ אלהיך כאומר שלא תדאגו שחלילה אין תרופה למכתם לזה אמר כי סוף סוף מתי שיהיה באחרית הימים תשובו אל ה׳ כלומר אף אם לא תרצה לשוב יעלך ה׳ למדרגה גדולה שתשובו ותזכו לכל טוב והטעם כי אל רחום ה׳ אלהיך וגו׳ ואומר עוד אל יפלא בעיניך הדברים האלה כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳ כלומר הלא גם ביציאתך ממצרים המלך

ה׳

באמירת דם ואש ותמרות עשן ובאמירת עשר מכות ובסימניהם מטיפין לזרוק מעט מן הכוס טיפה לכל מכה ולכל סימן :

דָּם · וָאֵשׁ · וְתִמְרוֹת עָשָׁן :

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה שְׁתַּיִם וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם וּבְאוֹתוֹת שְׁתַּיִם וּבְמוֹפְתִים שְׁתַּיִם :

אלו

ליל שמורים

ה׳ ממדרגה שפלה למדרגה גבוהה וכן יהיה לעתיד ומבאר מקודם מה שעלו למדרגה גבוהה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי כלומר שפנים בפנים דבר ה׳ עמכם ונשארתם בחיים ואין לך מדרגה גבוהה מזו ואח״כ מבאר איך שהיו קודם זה במדרגה שפלה עד מאד או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי כלומר שאתה היית גוי מקרב גוי הללו שעכו״ם והללו עעכו״ם ואיך הוליאך ממצרים במסות כלומר בנסים גדולים ומוראים שעשה לך במצרים ועל הים ומבאר באותות ובמופתים במצרים ובמלחמה על הים כפירש״י כדכתיב ה׳ ילחם לכם וגם אותך הראה לך יד חזקה שמתו רשעי ישראל בשלשת ימי אפלה וזרוע נטויה של המשחית כלומר שכולכם הייתם ראוים להשחתה כמו שבארנו ואח״כ הראה לך מוראים גדולים והם גילוי שכינה שבמצרים וגילוי שכינה שעל הים וגילוי שכינה שבשעת מתן תורה וגילוי שכינה שבמשכן והגעת למדרגה גבוה כזו עד שאתה הראית לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו שכולם השיגו השגה אלהית ומדרגה הגבוהה וידעו בחוש ובשכל שאין עוד מלבדו ית׳ אף אין בשכל האדם כח להשיגו בתכלית השלימות ולכן תאמין שגם באחרית הימים עם שתהיה במדרגה שפלה ימלך למדרגה גבוהה שבגבוהות עד שתשוב לה׳ בכל לב ובכל נפש :

האמנם בפסוק זה דארמי אובד אבי שאינו מספר רק על זמן יצ״מ בלבד לא כתיב במסות מפני שזה קאי גם על קריעת ים סוף ולכן לא כתיב ג״כ ובמלחמה כמ״ש ולכן שם הקדים אותות ומופתים לפי שהיה לריך לסיים במוראים גדולים שזהו תכלית הענין מהפרשה שהעלם למדרגה גבוהה מגילוי שכינה כמה פעמים כמ״ש ובכאן לא אמר רק מורא גדול לפי שמדבר על זמן יציאת מצרים שהיתה להם פעם אחת גילוי שכינה בעשיית הפסח כמ״ש והקדים מורא גדול לאותות ומופתים כפי נושא הענין שמתחלה׳ תקן את ישראל בדם פסח ומילה ואח״כ הרג בכורי מצרים שמכה זו היתה האות והמופת הגדול מכל המכות :

דבר אחר ביד חזקה שתים ובזרוע נטויה שתים ובמורא גדול שתים ובאותות שתים ובמופתים שתים אלו עשר מכות וכו׳ . ביאור הדברים דלפי שלדרשא ראשונה אין המכות מרומזים רק בתיבה אחת ובמופתים כמו שביארנו תזר ודרש שכל העשר מכות מבוארים כאן בפרטיות דבפסוק זה יש כמו עשר תיבות מן ביד חזקה עד סוף פסוק דאף שאינן רק שמונה תיבות אך מפני ששתים אלו ובאותות ובמופתים הם לשון רבים נחשבים ככפולים ויש כאן עשר תיבות וכל אלו מרמזים על העשר מכות בפרטיות כמו שיתבאר בס״ד . דהנה ענין העשר מכות נראה מן התורה וממדרשי חז״ל שהיו מוכרחים לא להוסיף ולא לגרוע שהרי כך א״ל הקב״ה למשה עוד נגע אחד אביא וגו׳ ואחרי כן ישלח אתכם מזה דמבואר דעוד נגע אחד מוכרח להיות

ויותר

אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן:

דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרוֹב. דֶּבֶר. שְׁחִין. בָּרָד. אַרְבֶּה. חֹשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָנִים:

דְּצַ"ךְ עֲדַ"שׁ בְּאַחַ"ב:

רבי

ליל שמורים

ויותר מזה א"ל וכן מבואר במדרש שמות פ' ה' וז"ל מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו העשר מכות נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב עכ"ל וכן אמר ר' יהודה שם ספ"ח ע"ש וידוע מה שכתוב בשם הגר"א על מאמר ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דהכוונה למאמר המדרש שעל המטה היה כתוב העשר מכות ועכ"פ נראה להדיא שהעשר מכות היו מוכרחים להיות עדיין משעת ימי בראשית כדתנן באבות פ"ה שהמטה היו מעשרה דברים שנבראו בע"ש בה"ש ובפרקי דר"א פ' מ' מבואר שהמטה היה בג"ע ולקחו אדם הראשון משם ע"ש:

ולענ"ד כן הוא הענין בשנדקדק למה הלכו המכות בסדר תמיה שתי מכות בהתראה והשלישית שלא בהתראה כמבואר בתורה והלא דבר הוא ועוד יש להבין למה במכת ברד צוה הקב"ה למשה להגיד לפרעה שיאסוף האדם והבהמה אל הבית שלא יזיק להם הברד כאלו חס על היזקם של מצרים ולמה לא עשה כן בשארי מכות וגם יש להבין מה המה הציונים האלה דצ"ך עד"ש באח"ב. האמנם לפי שתכלית המכות היה למען יתפרסם שמו ית' מציאותו והשגחתו כמ"ש וידעתם כי אני ה' בקרב הארץ וידוע שהרב בעל העיקרים העמיד כל עקרי הדת על שלשה יסודות מציאות ה' ושכר ועונש ותורה מן השמים וידוע שבענין חזקה נחלקו ר' ורשב"ג ביבמות ד' ס"ד דר' סבר בתרי זימני הוה חזקה ורשב"ג סבר בתלתא זימני הוה חזקה ואמרינן דבמלקיות קיי"ל כר' ע"ש ולכן תנן בסנהדרין ד' פ"א מי שלקה ושנה ב"ד מכניסין אותו לכיפה שהוא מקום צר שמסבב את כל הגוף ע"ש:

ולאשר שפרעה והמצרים כפרו בכל הביא ה' ית' עליהם מקודם מכות דם וצפרדע שלדעתם המסובבת הכל בטבע ואין הטבע יכול להשתנות לכן הביא ה' מכת דם שהמים שהם בתכלית הקרירות נתהפכו לדם שהם בתכלית החמימות וכן במכת צפרדע נתהפכה הטבע לגמרי דחיות הצפרדעים הם במים וכשיצאו ליבשה אי אפשר להם לחיות והקב"ה הפך הטבע שיצאו כולם ליבשה ולמקומות החמים ביותר כמו בתנורים כמבואר בקרא ושתים אלו היו ע"י התראה וזהו מופת על מציאות ה' שמהפך הטבע כרצונו ית' ואחרי שלא שמעו לשתי התראות אלו הכניס אותם לכיפה בלא התראה וזהו מכת כנים שסבבה את כל גופם והמכה דבקה לבשרם מה שלא היה כן במכות דם וצפרדע:

ובמכות ערוב ודבר נתבאר בתורה דבר חדש והיינו דבערוב כתיב והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב וכן בדבר כתיב

כתיב ולא ימות מכל לבני ישראל דבר והרי בברור דגם במכות הקודמות לא שלטו המכות בישראל ולמה כתוב זה מפורש בערוב ודבר אלא משום שזה היה בירור על העיקר השני שכר ועונש שבכלל השגחה לתת שכר לעושי רצונו ולהעניש לעוברי רצונו יתברך ולכן כתיב במכת ערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ כלומר שליט ומשגיח ומשלם לכל אחד כמדתו וזהו שהפלה ה' בין ישראל ובין מצרים וזהו ראיה מבוררת על שכר ועונש וכשנלקה ונשנה בשתי מכות אלו בהתראה הכניסם לכיפה בשלישית בלא התראה והיא מכת שחין שנדבקה לגופם יותר ממכת כנים שהשחין היה בתוך הגוף:

ואח"כ במכת ברד נתהוה ענין חדש שצוה על המצרים שיכניסו עבדיהם ומקניהם להבתים שמפני שמכה זו וארבה שבאה אחריה היו כנגד העיקר השלישי תורה מן השמים והדבר מובן שא"א להראות לפרעה והמצרים ענין תורתנו הקדושה ולזה הראה לו מעין זה דהנה כל התורה המה צוויים מהקב"ה לעשות כך וכך ולהורות הוראה כך וכך ולכן במכת ברד היה צוי מהקב"ה לפרעה ולמצרים שיכניסו עבדיהם ומקניהם לבתיהם ובמכת ארבה היתה הוראה להורות עד כמה גבול מצרים ועד כמה גבול כוש כדאיתא במדרש ר"פ בא הגני מביא מחר ארבה בגבולך ולא בגבול בני חם ועל זה נאמר כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים עכ"ל ויש להבין אמו המכות באו להורות גבולי הארץ ולדברינו א"ש דמשום דשתי מכות אלו היו כנגד עיקר השלישי תורה מן השמים לכן היה צוי במכת ברד והוראה במכת ארבה וכאשר התרו בו בשתי המכות ולא קיבל לכן הושיבו במכה השלישית ממש בכיפה והיא מכת חושך דכתיב ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים והמכה האחרונה הכאו על שלא רצה להאמין בבני בכורי ישראל ודנו מדה כנגד מדה במכת בכורות כמו שא"ל מקודם הנה הורג את בנך בכורך:

ולפי שבמכות אלו נרשמים עקרי הדת האלהית ולכן היו רשומים על המטה שנברא בע"ש ובנוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב שכל שנים מהם הורו על עיקר אחד ולזה היו שתי התראות והכנסה לכיפה ודצ"ך הוא על עיקר הראשון ועד"ש הוא כנגד העיקר השני ובא"ח הוא כנגד עיקר השלישי והב' השני הוא כנגד בני בכורי ישראל שזהו העיקר הגדול אחר כל העיקרים כמובן:

ובזה נבא אל הביאור ביד חזקה שתים כנגד דם וצפרדע שהוא מורה על עיקר הראשון מציאות ה' ושברא עולמו ובריאת העולם נקרא בשם יד כדכתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וכמו שאמרו חז"ל בכתובות ד' ז' ע"ב ובזרוע נטויה שתים כנגד ערוב ודבר שהוא מורה על העיקר השני שכר ועונש ולזה נקרא בשם זרוע נטויה כמאמר הנביא ועוד ידו נטויה להעניש לעוברי רצונו ולשלם שכר לעושי רצונו יתברך. ובמורא גדול שתים כנגד ברד וארבה שהוא מורה על העיקר השלישי תורה מן השמים שזה נקרא מורא גדול שזהו גילוי שכינה כמו שבארנו וכן כתיב על שעת מתן תורה אנכי עומד בין ה' וביניכם וגו' כי יראתם מפני האש וגו'. ובאותות שתים זהו כנים ושחין ובמופתים שתים והוא חושך ומכת בכורות והטעם דהנה ההפרש בין אות למופת דמופת נקרא מה שיוצא מגדר הטבעי ואות נקרא גם מה שאינו יוצא מגדר הטבע כמו שבת ותפלין שנקראו אות שזהו אות ברית בין ה' ובין ישראל ולכן מכת כנים ושחין שהדבר ישנו בעולם אלא שכאן היתה בריבוי ובהודעה מקודם לכן נקראו אותות ולא מופתים אבל מכת חושך יצא מגדר הטבעי וכן מכת בכורות שיהרגו ברגע אחד כל בכורי מצרים ולכן נקראו מופתים וזהו שאמר ר' יהודה היה נותן בהם סימנים כלומר שכל כך היו העשר מכות מוכרחים להיות עד שמששת ימי בראשית היו כתובים על המטה בנוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב להורות כנגד עיקרי התורה כמ"ש:

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. בְּמִצְרַיִם מָה הוּא אוֹמֵר. וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם

ליל שמורים

ריה"ג אומר מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות וכו'. איתא במכילתא בשלח פ' ו' כשעלה אחרון שבישראל מן הים ירד ראשון שבמצרים לתוך הים התחילו מלאכי השרת לזרוק בהם חצים ואבני אלגביש אש וגפרית וכו' וינער ה' את מצרים כאדם שמנער את הקדירה התחתון שלה עולה למעלה והעליון יורד למטה דבר אחר וינער ה' את מצרים נתן להם כח כערות כדי לקבל את הפורעניות. דבר אחר וינער ה' את מצרים מסרם בידי מלאכים נערים ובידי מלאכים אכזרים וכו' עכ"ל. ועוד איתא שם וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים לא מתים הן אלא מתים ולא מתים וכו' וירא ישראל את מצרים מת מיתות משונות מיתות חמורות לפי שהביא עליהם כמה מכות בים עכ"ל המכילתא:

והעם שנתיסרו על הים יותר מבמצרים מפני עוזם הגדולה שאחרי שראו מופתי ה' ונפלאותיו יצאו אח"כ בעזות מצח למלחמה ולהחזירם למצרים ויצאו בכמה כלי מלחמה כדאיתא במדרש ובפירש"י על פסוק דויסע מלאך האלהים ויעמוד מאחריהם כדי לקבל חצים ובליסטראות של מצרים ע"ש וכיון שהעיזו פנים כל כך ראוים לעונשים גדולים ומדברי ריה"ג למדנו שיסורי הים היו מודפים על יסורי מצרים חמשה פעמים וצריך טעם למה. ונראה לי דאיתא במדרש משפטים על פסוק דחמשה בקר ישלם תחת השור ולמה בשור נותן ה' שהוא מוציאו בפרהסיא משל לשרים שעלו לבימה אחד שמכר בנו של מלך ואחד שזרק אבן באיקונין של מלך אותו שזרק אבן באיקונין של מלך לוקה ה' קטפרס עכ"ל ולמדנו מזה שמי שמבזה איקונין של מלך בפרהסיא וזרק בו אבן משלם ה' פעמים קרן וממילא פרעה והמצרים שיצאו בעזות מצח בפרהסיא נגד איקונין של מלך מלכי המלכים הקב"ה וזרקו בהם חצים ובליסטראות צריכים לשלם חמשה פעמים קרן ולפ"ז כשנלקו במצרים בעשר מכות יש להם ללקות על הים חמשים מכות ועדיין יש להבין חשבון החמשים מכות שעל הים ונקדים דברי האברבנאל על התורה פ' בשלח וז"ל אמנם קריעת י"ס שהיתה מכה יתר עצומה נקראת היד הגדולה לפי שהיתה גדולה מכל המכות וגם שרוב כל שאר המכות שבאו במצרים התחברו בה כי הנה הנטבעים בים שתו מי המים המאררים כמו מי היאור שנהפך לדם ועלו הצפרדעים בגופותיהם וכן הכנים והערוב [דכל מה שיש ביבשה יש בים] גם מתו המקנה והבהמות שהיו עמהם בים גם שחין הרבה בא עליהם שמה וחושך בליל טביעתן ואימות מות נפלו בהם [כבמכת בכורות] וגם הארבה כי נשבה רוח קדים עזה הנושא את הארבה עכ"ל ומכת ברד לא קחשיב ואני אומר לפי דברי המכילתא שהמלאכים זרקו בהם אבני אלגביש אש וגפרית והרי זהו ממש כמכת ברד כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד ואבני אלגביש הם אבני הברד כדכתיב ביהושע [י'] רבים אשר מתו באבני הברד וגו':

והנה מדברי המכילתא מתבאר שאף אחר שעלהם

הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ: כַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה אַחַת וָזַעַם שְׁתַּיִם וְצָרָה

שלש

ליל שמורים

שפלטם הים ליבשה היו עודם חיים כמו שאומר מתים ולא מתים ולפ"ז חשבון חמשים מכות מכוון לדברי המכילתא תיכף כשנפלו לים המטירו עליהם המלאכים חצים חץ אחד בכלל הברד כמובן הרי פעם אחת ואח"כ וינער ה' את מצרים בתוך הים כאדם שמנער את הקדירה התחתון למעלה והעליון למטה הרי שני פעמים ואח"כ נתן להם כח נערות לקבל את הפורעניות וזהו שכסה התהום וירדו במצולות כמו אבן הרי שלשה פעמים ואח"כ מסרם בידי מלאכים אכזרים וזהו שכתוב צללו כעופרת במים אדירים ותרגם אונקלוס אשתקעו כלומר נשתקעו בקרקע שתחת המים ואין זה כמו ירדו במצולות כמו אבן דאבן קל הוא מעופרת שמקודם ירדו בתחתית הים כמו אבן היורד למטה ואח"כ נשתקעו בהקרקע שתחת הים וזהו צללו כעופרת במים אדירים כלומר בתהום שתחת המים הרי ארבעה פעמים ואח"כ פלטם הים ליבשה ועדיין היו חיים מתים ולא מתים הרי חמשה פעמים ובכל פעם סבלו העשר מכות כמו שבארנו וחמשה פעמים עשרה הרי חמשים מכות וזה שדרש ממאי דכתיב במצרים את היד הגדולה ובמצרים אצבע אלהים היא הגם שבמצרים כתיב ג"כ יד הנה יד ה' הויה במקנך וכן כי עתה שלחתי את ידי אך מפני שעל הים נאמר היד הגדולה וביאור הדברים כן הוא דהנה חכמי מצרים היו כופרים בהשגחה ולדעתם המסובבת הכל בטבע והטבע היא ראשי ד' יסודות ארמ"ע שכל פרטי היסודות נכללות בהן ובשתי מכות הראשונות לא הודו כלל באצבע אלהים ובמכת כנים הודו רק במקצת וזה שאמרו אצבע אלהים הוא כוונתם שכמו שהאצבע הוא חלק חמישית מהיד כמו כן יש איזה השגחה ג"כ אבל העיקר הוא ד' יסודות הטבעים וההשגחה היא כחלק חמישית ועתה על הים נתבררה היד הגדולה כלומר שאין להטבע שום כח עצמותי והיא כגרזן ביד החוצב וכל הנעשה בשמים ובארץ הכל בהשגחתו וברצונו יתברך ואפס זולתו ולכן נענשו חמשה פעמים מאשר נענשו במצרים כמו שביד יש חמש אצבעות וזהו טעם נוסף לדברי המדרש משפטים שכבאנו:

ר"א אומר מניין שכל מכה ומכה וכו' היתה של ארבע מכות וכו' ר"ע אומר מנין שכל מכה ומכה וכו' יש להבין מ"ט דר"א דלא חשיב חרון אפו וי"ל משום שבכל התורה חרון אף הוא שם כללי על הכעס שהסוג מפורש אח"כ כמו בעגל ויחר אפי בהם ואכלם וכן ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וכן במתאוננים וישמע ה' ויחר אפו ותבער בם אש ה' וכן במרים ויחר אף ה' בם וילך וגו' והנה מרים וגו' ולכן ס"ל לר"א גם בכאן דחרון אפו הוא כלל על הכעס והסוג הוא עברה וזעם וגו':

ויש

שָׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם.

וזעם

ויש להוסיף בזה דאולי לשיטתייהו דבר"פ הערל פליגי ר"א ור"ע דר"א ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ור"ע לא ס"ל כן ע"ש ולכן ר"א לא דריש חרון אפו על פרטי העונשין כלשון בני אדם שמעורר הכעס והא"כ פורט העונשין ור"ע דלא ס"ל כן מונה גם חרון אפו בהמנין. עוד י"ל דפליגי בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן בריש סנהדרין אי דורשין תחלות אם לאו דר"ע סבר דורשין תחלות ור"א ס"ל דאין דורשין תחלות עוד י"ל דר"א ס"ל מדכתיב ישלח בם חרון אפו עברה וזעם ולא כתיב ועברה ש"מ דעברה הוא התחלת העונש וזהו פירושא דחרון אפו ור"ע לא חש בזה דכמה פעמים מצינו כיוצא בזה שם חם ויפת במקנה בכסף ובזהב האמנם יש להבין מה המה הארבע מכות שבכל מכה ומכה לדברי ר"א וחמש מכות לדברי ר"ע ובמאי פליגי. והנלע"ד דהנה איתא במדרש שמות פ"י ריב"ל אומר כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים היה הדבר מתמשמש ובא עמה שנאמר הנה אנכי נוגף הנה זה הדבר כמה דאמרת הנה יד ה' הויה במקנך עכ"ל ולפ"ז היה בכל בכל מכה שתי מכות דם ודבר צפרדע ודבר וכן כולם ובמכת דבר עצמו צ"ל ג"כ שהיה הדבר עמה ובע"כ צ"ל שהיתה מין מגפה אחרת ממכת דבר שהיה בכל מכה ומכה דאל"כ במה נתחדשה מכת דבר למכה בפ"ע

וכן מובן בשכל שרובי המכות מנעו אליהם הרעב והצמאון כמו במכת דם שלא היה להם מה לשתות ולא היה להם מים במה לאפות את הפת וכן בצפרדע שעלו בכל המקומות כדכתיב ובתנוריך ובמשארותיך ולא היה להם מה לאכול וכ"ש שהיו בכלי המים ולא יכלו לשתות וכן הכנים והערוב היו בכל המקומות ולא יכלו לאכול ולשתות וכן במכת דבר ע"י השחתת האויר נשחתו כל האוכלין וכל המשקין ובמכת שחין עצמו היתה ג' מיני מכות לח מבחוץ ומבפנים יבש מבחוץ ומבפנים לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאמרינן בבכורות ד' מ"א ע"ש ובצירוף מכת דבר הרי ארבע והברד והארבה החריבו כל התבואות וממילא שהחריבו גם כל יאורי מצרים ולא היה להם מה לאכול ולשתות ובמכת חשך כיון שלא קמו איש מתחתיו שלשה ימים ממילא שלא אכלו ולא שתו כמובן ובמכת בכורות היתה מיתה וחרב ומלחמה כמו שדרשו חז"ל למכה מצרים בבכוריהם שהבכורים עשו עמהם מלחמה ונוסף לזה מכת דבר כמ"ש הרי שבכל המכות היה נתוסף עוד ג' מכות והיוצא הם ארבע מכות וזהו דברי ר"א ור"ע מוסיף עוד מכה דבמדרש שמות סוף פט"ז איתא מהו שתומר בחרטמים חסר שנגע בשר של מעלה כדי שלא יהא להם עמידה עכ"ל כדכתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' כמ"ש המ"כ ע"ש

וָזַעַם שָׁלֹשׁ · וְצָרָה אַרְבַּע · מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ · אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת :

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ : אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דַּיֵּנוּ : אִלּוּ עָשָׂה

בהם

ע"ש ולפ"ז כל מכה ומכה נגעה גם בשר של מצרים ונתוסף עוד מכה אחת ור"ע לטעמיה דס"ל שם במדרש פי"א שהמכות באו עליהם מלמעלה ע"ש כלומר שפגע מקודם בשר של מצרים ואח"כ ירדו למטה :

ומילא שלפי חשבון זה כיון שעל הים היה חמשה פעמים כבמצרים כמ"ש לקו לר"א במצרים ארבעים מכות ועל הים מאתים מכות ולר"ע במצרים חמשים ועל הים חמשים ומאתים והו ג"כ ע"פ הביאור שבארנו שעל הים לקו בכל העשר מכות וכמו שכל מכה שבמצרים היתה של ארבע או של חמש כמו כן על הים כמובן דכיון שהיו חיים גם אחרי שפלטם הים ליבשה היו רעבים גם צמאים וכן מכת דבר ומגפה מפני השחתת האוירים וכן חרב ומלחמה מהמלאכים כמ"ש:

כמה מעלות טובות למקום עלינו להבין הדברים נ"ל שהם מתאחדים עם מה שאנו אומרים בכל יום אחר ק"ש אמת ויציב ונכון וקיים וכו' ששם יש מן ויציב עד ויפה ט"ו תיבות ובכאן יש ט"ו מעלות אלא שבכל יום אומרים ברמז ובליל פסח מפרשים הדברים דבאמת יש להתבונן על ריבוי התבות שבאמת ויציב וגם הרי אמת ויציב ונכון וקיים כולם לשון אמת הם וכן ואהוב וחביב ונחמד ונעים הלא דבר אחד הוא ולכן יש לבאר כל זה ודע כי ויציב הוא תרגומו של אמת אך יש הפרש בינהם דאמת י"ל בשני פנים הן מה שכבר עבר ורואים האמת כן מה שעדיין לא בא רק שאנו מאמינים שכן יהיה כמו אמונת הגאולה לעתיד ותחיית המתים ועוה"ב וכיוצא באלו אבל ויציב הוא רק על הדבר שכבר עבר ולכן בחלום נבוכדנצר ששכח החלום ודניאל הגיד לו החלום והפתרון אמר לו בזה"ל ויציב חלמא ומהימן פשריה כלומר כמו שהחלום שהגדתי לך הוא אמת שהרי עתה נזכרת מה שחלם לך כמו כן תאמין שגם פתרון החלום הוא כמו שאני אומר ולכן אנו אומרים בשחרית אמת ויציב ובערבים אמת ואמונה דשחרית מרמזת על גאולת מצרים וערבים הוא אמת ואמונה שאנו מאמינים בהקב"ה ולכן אמרו חז"ל בפ"ק דברכות כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא י"ח ונמצא שויציב קאי על גאולת מצרים. ונכון הוא משורש כון לשון מכון שהוא יסוד קיים כמו וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם. והנה הקב"ה הבטיח לנו שיגאל אותנו ממצרים וקיים דברו וגאל אותנו ובזה היה די לקיים דברו אלא שיתרון עשה לנו בחסדו שהגאולה תהיה על יסוד נכון בזה שעשה בהמצרים שפטים כדי שלא יתעוררו במשך העת לקחת אותנו עוד הפעם לעבדים וזהו שאמר בעל ההגדה כמה מעלות טובות למקום עלינו כלומר יתרונות שעשה לנו דאלו הוציאנו ממצרים לקיים דברו ולא עשה בהם שפטים דיינו לענין הגאולה אלא שיתרון עשה כדי שהגאולה תהיה על יסוד נכון וקיים והפרש בין נכון לקיים דנכון הוא ג"כ עד עולם

אמנם

בָּהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ

את

ליל שמורים

אמנם באמצע הזמן ביטלה שהפסוק כמו מלכות בית דוד שהוא נכון עד עולם אבל עתה היא בטלה עד כי יבא שילה וקיים הוא דבר שאין לו הפסק כלל כמו שעל הבורא יתברך אומרים חי וקים וכן עשה הקב"ה במצרים שלא תהיה להם תקומה בשום זמן וזה שעשה באלהיהם שעקר כח השר שלהם מלמעלה וזהו שאומר אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו. וישר הואר ישר מצד עליו יתברך כדכתיב צדיק וישר הוא ואיתא בספרי פ' האזינו צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם עכ"ל דצדיק הוא מי שעושה כדין וישר הוא על לפנים משוה"ד ולכן דרשינן מקרא דועשית הישר והטוב על דינא דבר מצרא וכן האבות נקראו ישרים [מס' עכו"ם כ"ה] שנכנסו עם כולם לפנים משוה"ד שאפילו מי שעשה להם רעה גמלו להם טובות ולכן נתקנא בלעם הרשע בהם ואמר תמות נפשי מות ישרים שהוא היה ההיפך שמי שלא עשה לו שום רעה בקש לקללם ולעקרם. והנה במכת בכורות לכאורה יש לבכורי מצרים להתרעם על מה שנלקו הם יותר מכל המצרים והתשובה לזה שלא לבד שמדת הדין נותנת כן אלא גם ע"פ מדת ישרים היתה בהכרח להיות כך דכיון שהמצרים עבדו לטלה ראש המזלות ובמכת בכורות לקחו מוסר שאין ממש בבכור המזלות ואין לך ישר מזה לעקור טעות עבודת כוכבים ומזלות ועוד דהכל מודים שתכלית הבריאה הוא לעבוד לה' יתברך ושבט לוי נתקרב לעבודת ה' כמפורש בקרא והלוים נלקחו תחת הבכורים כדכתיב וקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל והם נתקדשו בסיבת מכת בכורות כדכתיב כי לי כל בכור בבני ישראל וגו' ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים וכיון שע"י מכת בכורות באו לשני דברים כאלו לעקור עבודת כוכבים ולהתקרב לעבודת ה' היש לך ישר מזה וזהו שאמר דוד להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו וזהו ישר שבאמת ויציב וכנגד זה אמר בעל ההגדה אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם דיינו. ונאמן הנה הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ואמרינן בפ"ק דברכות דבר נא באזני העם וישאלו וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם והקושיא מפורסמת דאטו בלא אמירת אותו צדיק א"ל הש"י לקיים דברו אך התירוץ פשוט דהם היו עובדים ארבע מאות שנה כמו שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה היה עליו יתברך לקיים גם מה שאמר ואח"כ יצאו ברכוש גדול אבל כיון שלא עבדו רק רד"ו שנה אין עליו לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שלא על אופן זה היה התנאי אך כדי שלא יאמר אותו צדיק לזה הקב"ה לאמר להם כן וזהו שאומרים בברכת ההפטרה נאמן אתה הוא ה' אלהינו כלומר דהש"י הוא נאמן דאם רק כשיצא מפיו ית' דבר לטובה מקיימו אף שמעיקר הדין אין עליו לקיים לפי התנאי שהיה וזהו ונאמן שבאמת ויציב וכנגד זה אמר בעל ההגדה אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו. ואהוב וחביב דע כי חיבה אף ג"כ לשון אהבה כידוע אלא דלשון חיבה הוא מורה על אהבה יתירה כדאיתא במנחות דף י"ח. אמר רבי כשהלכתי למצות מדושי אצל ר"א בן שמוע מצאתי יוסף הבבלי

קפץ

אֶת מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּנוּ: אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵינוּ

ליל שמורים

יושב לפניו והיה חביב עליו עד לאחת כמו עד מאד כמ"ש התוס' שם וכן תנן באבות פ"ג חביב אדם וכו' חיבה יתירה נודעת לו וכו' והנה קריעת י"ס לא היה הכרח דכמה דרכים לפניו ית' להצילם אלא שהקב"ה עשה כן כדי להראות אהבתו לישראל כמו שאנו אומרים המעביר בניו בין גזרי ים סוף כלומר דמפני שאהבתו לישראל כאהבת אב לבן לכן העבירם בין גזרי ים סוף ואף גם כשקרע להם את הים היה די שילכו המים ואף אם היה לחלוחית מים היה ביכלתם לעבור אך להראות להם חיבה יתירה עשה שם יבשה ממש בנטיעת אילנות וריחות טובות כמבואר במדרשים ונגד זה אנו אומרים ואהוב וחביב וזהו שאומר בעל ההגדה אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים אלא הצילנו באופן אחר דיינו ואף אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה ממש כיבשה ובכל טוב דיינו. ונחמד הנה שם חמדה מורה על התאוה היותר גדולה כמו לא תחמוד בית רעך וגו' דידוע שכל מה שת"י האדם נתמעטה תאותו וכל מה שביד אחרים התאוה גדולה עד מאד וכן כתיב בדניאל [י"א] ועל חמדת נשים וגו' שזהו התאוה היותר גדולה בין ההמון וכן כסף וזהב שכל העולם להוטים אחר זה כתיב לא תחמד כסף וזהב עליהם וגו' וזהו בדרך הלה"ר אמנם בדרך התורה ג"כ יש שם זה והיא עלם תורתנו הקדושה שנקראת כלי חמדה כדתנן באבות וכן כתיב הנחמדים מזהב ומפז רב ומזה המין נקרא דניאל איש חמודות מפני חכמתו הגדולה ובמדרש בראשית פי"ג איתא בענין מה שאמר ונחמד הטעם להשכיל מכאן שמוסיף חכמה ע"ש וכל אהבת ה' כתיב בלעו חמדתי וישבתי וגו' ממתקים וכולו מחמדים ואיתא במכילתא על פסוק דמי כמוכה באלים ה' כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף וכו' פתחו פיהם ואמרו כולם מי כמוכה באלים ה' וכו' ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים כפרו כולם בעבודת כוכבים שלהם ופתחו כולם פיהם והודו למקום ואמרו מי כמוכה וכו' עכ"ל ולמדנו מזה שאחרי טביעת ים סוף נדבקו כולם להקב"ה וחמדו תורתו יתברך וזהו ונחמד שאחרי טביעת פרעה והמצרים בים נחמדה אהבתו ית' בפי ישראל ובפי כל האומות. וזהו שאומר בעל ההגדה אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו כלומר שלא היתה מתוכתו עלינו להטביעם בים סוף אלא שעשה זה כדי ליטע חמדתו יתברך בלבנו ולכן אמר לשון שקע דהתרגום פי' על גללנו איסתקעו שאח"כ אמרו מי כמוכה בדברי המכילתא. ונעים נעים מורה על המתיקות לחיך כמו שכתוב ואת הארץ כי נעמה ותרגם אונקלוס מעבדא פירין וכן כל לשון נעימות בתנ"ך הכוונה שכל כך נעים הדבר כמו נעימות החיך במאכל טוב כמ"ש במשלי [ט"ז] צוף דבש אמרי נועם שהכוונה שאמרי נועם מתוקים כמו נופת דבש והענין הוא שיש במאכלים שני מינים המאכל ההכרחי והוא הלחם ואין בו מתיקות רק הוא הכרח לגוף ושאר מיני מטעמים כמו בשר ויין ופירות שאינם הכרחיות לגוף אך הם מתוקים לחיך. והנה הקב"ה זן ופרנס אותנו במדבר ארבעים שנה במן והשליו והבאר והעדים התורה

צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לנו

ליל שמורים

התורה על מתיקותו של מן וטעמו כצפיחית בדבש ועל שומנו והיה טעמו כטעם לשד השמן וגם השליו היה שמן מאד כדאיתא ביומא דף ע"ה ע"ש וגם מי הבאר היו מתוקים כדאיתא במדרש תהלים על פסוק ה' רועי ע"ש וזהו שאנו אומרים ונעים כדכתיב הנך יפה דודי אף נעים שהרי אם לא היה מזין אותנו רק לפי הכרח הגוף ג"כ היה די אבל לגודל חסדיו ית' נתן לנו גם לנעימות החיך וזהו שאמר בעל ההגדה אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דיינו. ור"ל אלו לא היה נותן לנו רק להם ההכרחי ג"כ דיינו אך הוא ית' ספק לרכנו די סיפוקו בכל מה שהפה יכול לדבר שבמן היו טועמין כל המינים כידוע במדרש. ונורא הנה ירידת המן היה ענין מבהיל שארבעים שנה ירד יום יום לחם מן השמים וזה לא היה הכרח לסיפוקן של ישראל כי הקב"ה היה ביכלתו לצוות להם לזרוע ולקצור ולנטוע אילנות ואף שהמדבר הוא לא מקום זרע מ"מ היפלא מה' כל דבר ועוד שכבר כתבו התוס' בחולין דף פ"ח ד"ה אלא דבזמן שהיו ישראל במדבר היו זורעין בו ומצמיח עכ"ל וא"כ למה לו ית' בנס גדול כזה בירידת המן. שאמנם התורה עצמה הודיעתנו הטעם דכתיב למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי המן היה מגיד להם דברים נעלמים כדאיתא שם ביומא תניא ר"י אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כך המן ועוד אמרינן שם דף ע"ו תניא איסי בן יהודה אומר מן שירד להם לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב ובמדרש שמות פ' כ"ה אומר

שהיו האומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין והיו מקלסין להקב"ה ע"ש ונמצא שע"י המן נתחזקה יראת ה' בלב ישראל ונתפרסמה מוראו בין האומות וע"ז נאמר בפרשת עקב את הגדולות ואת הנוראות האלה אשר ראו עיניך וזהו שאומר בעל ההגדה אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה באופן אחר ולא ע"י המן ג"כ דיינו לצרכנו ולעונג נפשנו אך המן היה כדי ליטע אהבתו ויראתו בלבנו. ואדיר גרסינן במנחות דף נ"ג פתח ואמר יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים. יבא אדיר זה הקב"ה דכתיב אדיר במרום ה' ויפרע לאדירים אלו ישראל שנאמר ואדירי כל חפצי בם מאדירים אלו המצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים באדירים אלו מים שנאמר מקולות מים רבים אדירים וביאורו דשם אדיר הונח על חוזק הגבורה ושהוא מתנשא בגבורתו לכל צרתם והמצרים התנשאו בגבורתם שהמה אדירי ארץ ובטחו באלהים לכך נטבעו במים אדירים שגם מי שרואה את הים וגבורותיו נראה שהם אדירים בגבורה אבל המים עצמם אומרים אדיר במרום ה' כמבואר בפרק שירה שהמים אומרים פסוק זה וביאורו שמודים שהקב"ה הוא היחיד האדיר מושל בגבורתו עולם ונטבעו המצרים שהחזיקו א"ע לאדירים באדירי המים שמודים שאין להם שום אדירות וה' הוא האדיר ואדירותו של הקב"ה בארץ הוא רק ע"י התורה כדכתיב יגדיל תורה ויאדיר כלומר שע"י הגדלת התורה יתאדר שמו ית' וכשמשה קבל את התורה אמרו המלאכים ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ כמבואר בשבת ד' פ"ח ונמצא שישראל

מאדירים

לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָנוּ

לפני

ליל שמורים

מאדירים שמו יתברך ע"י קדושת התורה וזהו שאומרים בתפלות שבת ויו"ט ישראל מקדשי שמך וזהו שאמרו בשירה מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש לפי שאמרו מקודם צללו כעופרת במים אדירים ולדברי חז"ל קאי אדירים על המצרים לזה אמרו מי כמוכה באלים שאתה הוא הבעל כח היחיד ומי כמוכה נאדר בקדש שהמצרים החזיקו עצמם לאדירים ע"י כחות הטומאה מהחרטומים והמכשפים ואתה אדירותך בקדש ע"י התורה הקדושה וע"י עם קדוש. והנה קודם שנצטוו על כלל התורה בהר סיני נצטוו על השבת במרה והמן לא ירד בשבת כמבואר בפ' בשלח ויש להבין למה נצטוו על השבת קודם שנצטוו על כל התורה כולה בהר סיני ונ"ל שזהו כדי להראות אהבתו הגדולה לנו דהנה אנו אומרים ולא נתתו ה' אלהינו וכו' ולא הנחלתו וכו' כי לישראל עמך נתתו באהבה וכו'. ויש להבין למה אין אומרים כן על שארי מצות האמנם דבכל המצות שרובם הם זכר ליצ"מ אין מן התימה מה שלא ניתנו רק לישראל כי הם יצאו ממצרים אבל השבת שהוא זכר למעשה בראשית הלא כל העולם כלולים בזה והיה נכון לצוות כל העולם לשמור את השבת אלא משום שבשבת נתעטר הקב"ה כמו שאנו אומרים לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו לא נתנה רק לישראל ולכן נקראת שבת מתנה טובה מפני שכולם ראוים לזה ועכ"ז לא נתנה רק לנו מזה מוכח גודל האהבה שרק לנו נתן מתנה זו וזהו שאומרים ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות אף שכולם ראוים למצוה זו לפי הטעם מהמצוה אלא לישראל עמך נתתו באהבה כלומר מפני אהבה יתירה ולכן כדי להראות אהבתם תיכף כשיצאו ממצרים נתן להם את השבת במתנה ולא המתין עד קבלת התורה וזהו שאמר משה רבינו ראו כי ה' נתן לכם השבת כלומר ראו והתבוננו שעתה נתן לכם השבת מפני גודל אהבתכם ולא המתין על מתן תורה ולכן קודם שאומרים באמת ויציב ומתוקן ומקובל דקאי על נתינת התורה כמו שיתבאר בס"ד אומרים ואדיר שהקב"ה נתאדר על ידינו בנתינת השבת שהמן לא ירד בו והראנו אהבתו הגדולה שנתעלה וישב על כסא כבודו ונתנה לנו תיכף ביציאתנו ממצרים וזהו שאומר בעל ההגדה אלו נתן לנו את המן לענגנו ולא נתן לנו תיכף את השבת אלא היה ממתין על קבלת התורה ג"כ דיינו אלא שמגודל אהבתו יתברך לבד שנתן לנו עונג בהמן עוד נתן לנו מתנה טובה בהשבת תיכף ולא המתין עד זמן קבלת התורה. ומתוקן ומקובל גרסינן בשבת דף פ"ח אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה וכו' אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדר"ל דאמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה' יתירה למה לי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו ובמדרש בראשית פס"ו איתא נמוגים ארץ וכל יושביה היתך מה דאת אמר נמוגו כל יושבי כנען אנכי תכנתי עמודיה סלה כיון שקבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה ונתבסס העולם עכ"ל המדרש ולמדנו מזה שע"י קבלת התורה נתקן העולם וכנגד זה אנו אומרים ומתוקן שזהו קבלת התורה שע"י זה נתקן העולם וכנגד תורה שבע"פ אמר ומקובל שזהו בקבלה איש מפי איש עד הלכה למשה מסיני וכמו שרגיל הרמב"ם ז"ל לומר בכל ספריו ובאה הקבלה כך וכך:

הגו

לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא

הכניסנו

ליל שמורים

וזהו כוונת בעל ההגדה אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו. ואין הכוונה שלא היה נתן לנו את התורה ח"ו אלא דה"פ דהנה עשרת הדברות פנים בפנים דבר ה' עמנו וכל התורה כולה היה משה רבינו שומע מפי הגבורה ולמדה לנו כדכתיב קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו וגו' ושמענו ועשינו ובאופן זה היתה נתינת שבת במרה וזהו שאומר אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני לשמוע עשרת הדברות פנים בפנים מפיו יתברך אלא כשבת וככל התורה שהיה מגיד למשה ומשה הגיד לנו ג"כ דיינו אלא שמרוב אהבתו רצה לרוממנו למעלת הנבואה הגדולה במדרגת פנים בפנים. וכנגד תורה שבע"פ אמר אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה והיינו תורה שבע"פ ואין הכוונה שלא היה נותן כלל דחלילה לומר כן אלא דה"פ דהנה בב"מ ד' נ"ט איתא במחלוקת ר"א ור"י יצתה בת קול ואמרה הלכה כר"א עמד ר"י על רגליו ואמר לא בשמים היא שכבר ניתנה תורה מהר סיני ואין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת אחרי רבים להטות עכ"ל הגמ' ונמצא שהכרעת הדינים נתן לנו הקב"ה בארץ ולא בשמים וזהו שאומר אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה שתהא הכרעת ההלכה בידינו אלא הניחה בשמים ע"י נבואה או בת קול ג"כ דיינו אלא שמרוב אהבתו מסר לנו תורתו שתהא ההכרעה בידינו להורות כדין תורה ע"פ המדות שהתורה נדרשת בהן וע"י הכרעת הרבים וזהו שדרשו חז"ל אנכי אנא נפשי כתבית יהבית שמסרתי א"ע בהכרעת ההלכה לישראל. וטוב שנתן לנו אה"ק שנקראת ארץ טובה כדכתיב כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וזהו שאומר בעל ההגדה אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י דיינו ואין הכוונה שלא היינו נכנסים כלל לא"י שהרי כבר הבטיח להאבות לתתה לנו אלא דה"פ דהנה אחר חטא העגל כתיב ושלחתי לפניך מלאך ומשה רבינו אמר לו ית' אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והשיבו הש"י גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה והכוונה שמשה רבינו רצה שהוא יתברך יכניס אותנו לא"י שלא בהסתר פנים ע"י מלאך וכן היה ולכן בכל ס' יהושע כתיב ויאמר ה' אל יהושע וידבר ה' אל יהושע שלא מצינו כן בכל נביא וחוזה ותיכף אחרי מות יהושע היתה הנבואה ע"י מלאך או ע"י אורים ותומים כדכתיב בריש ספר שפטים ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בנ"י בה' כלומר באו"ת וכן כתיב ויעל מלאך ה' מן הגלגל ואף שמואל שהיה גדול בנבואה עד למעלה וכו כתיב ויאמר ה' אל שמואל היתה ע"י תפלה או שלא פנים בפנים כדמוכח ממה שסבר עלי קרא אותו משא"כ יהושע דבר ה' עמו פנים בפנים [ורק לא פה אל פה כמשה] וזהו הכל מתפלת משה וזהו שאומר אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י בעצמו אלא ע"י מלאך דיינו והוא יתברך מרוב אהבה וע"י בקשת משה רבינו הכניסנו בעצמו לא"י. ויפה זהו בנין בהמ"ק שזהו עיקר היופי של ישראל כדדרשינן בסוף תענית ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק וכתיב בתריה הנך יפה רעיתי וגו' וכן דרשו חז"ל על קרא דמה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב דקאי על עליה רגלים לבהמ"ק וזהו שאומר בעל ההגדה אלו הכניסנו לא"י ולא בנה

לנו

הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּנוּ:

עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ. שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. וְעָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם. וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. וְהֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה. וְשִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. וְסִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת. וְקֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ

ישראל

ליל שמורים

לנו את בית הבחירה דיינו ואין הכוונה שלא היה נבנה בהמ"ק כלל אלא דה"פ דאיתא בפסיקתא ובילקוט מלכים סי' ו' והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה והבית נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאליה היתה המלאכה נבנית ופורחת ועולה עכ"ל ור"ל מן השמים סייעוהו לבנות וזהו שאמרו בשירה מקדש ה' כוננו ידיך כלומר שכבודו ית' מן השמים בנאו ולא מעשה ידי אדם וזהו שאומר אלו הכניסנו בעצמו לא"י ולא בנה לנו בעצמו את בית הבחירה דיינו והוא יתברך לא עשה כן ובנה מעצמו כביכול והכל מרוב אהבתו אלינו:

ובכל הדברים שחושב ט"ו מעלות שעשה לנו לבד עצם יצ"מ עד בנין בהמ"ק שלא היה מחויב לנו לעשות אלא שמאהבתו הגדולה עשה לנו את כל הכבוד הזה ולכן אנחנו חייבים להודות ולהלל לשמו הגדול בכל עת ובכל שעה ובכל יום אומרים זה ג"כ אחר יצ"מ שבק"ש אך שאומרים זה ברמז ובליל פסח מפרשים הענין באר היטב ומספר ט"ו נ"ל שהוא ע"פ מה דאמרינן במנחות דף כ"ט דדרש ר"י בר' אילעאי כי ביה ה' צור עולמים שהעוה"ז נברא בה' ועוה"ב ביו"ד וידוע מהו תכלית הבריאה כדרשתם ז"ל בראשית ברא אלהים בשביל התורה שנקראת ראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ולזה אמר שבהמספר שנבראו העולמות רומז מעלות טובות לישראל ולכן מאברהם עד שלמה היה ג"כ ט"ו דורות שאז היו במעלה עליונה בעת בנין בהמ"ק והיתה אור הלבנה במלואה כידוע למבינים:

על אחת כמה וכמה טובה וכו' יראה לי איזה כוונה במאמר זה דהנה ידוע משני פשוטים כשמרכיבים אותם יחד יתחדש מהם שלישי לדוגמא כשמבשלין בשר בדבש וחומץ שהם הפכים יתחדש מהם שלישי וכן בכל דבר חכמה ע"פ שני דברי חכמה בהרכבתם תתחדש עוד חכמה וכן במעלות אלו דכל מעלה בפ"ע היא מעלה גדולה אמנם בריבוי המעלות יתוספו המעלות לאין שיעור כי בהתחבר מעלה עם מעלה תהא טובה כפולה ובהתחבר אלו השנים עם עוד מעלה תהא מעלה מכופלת ועד מספר ט"ו מעלות יגדילו המעלות לאין חקר ולכן חשבן כולם יחד ומסיים לכפר על כל עונותינו דהמעלה האחרונה היא בנין בהמ"ק ותכליתה

היא

יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה. לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח. לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן. פֶּסַח. מַצָּה וּמָרוֹר:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

מצה

ליל שמורים

הוא הקרבנות שמכפר על כל עונותינו ומזה נתברר שכל המעלות הם רק לטובתנו ומאהבתנו כמ"ש:

ר"ג היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא י"ח וכו' הרבה יש לתמוה בזה דהיכן מצינו בשעת עשיית המצוה שיהיה הכרח להגיד הטעם בשעת עשיית המצוה ואפילו למאן דס"ל מצות צריכות כוונה אינו אלא כוונה בלב. ונראה שרבותינו בעלי התוס' והר"ן הוקשה דבר זה ולכן כתבו התוס' וז"ל בדף קט"ז ד"ה ואמרתם זבח פסח הוא פי' באמירה שצריך לומר פסח זה שאנו אוכלין ואיתקש מצה ומרור לפסח וצ"ל כמו מצה זו מרור זה עכ"ל ולא זכיתי להבין דבריהם הקדושים דאטו על אכילת הפסח כתיב האי קרא והרי על שאלת הבנים כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגו' ואמרתם זבח פסח הוא וגו' ולדבריהם מוכרח לומר כל התשובות שעל שאלת הבנים והר"ן כתב וז"ל לא יצא י"ח כראוי אבל לא יצא י"ח כלל לא קאמר עכ"ל ואינו מובן כלל למה לא יצא ידי חובתו כראוי:

ולענ"ד נראה דלא קאי כלל על יוצא ידי חובתו בפסח ומצה ומרור אלא לענין חובת הזכרת יציאת מצרים שכבר הקשו כמה גדולים מה זה החיוב בליל פסח והא קיי"ל כבן זומא דמזכירין יציאת מצרים בלילות אם כן בכל לילי השנה הוא כן והתירוץ פשוט דבלילי פסח צריך להזכיר באריכות דברים אבל גם זה אינו מובן דאם כן איזה שיעור יש לזה ואנחנו בררנו למעלה דההפרש הוא דבלילה הזה חייב לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וזהו יסוד ההגדה וזהו מאמר ר"ג כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים בלילה הזה ואלו הן פסח מצה ומרור שבהם מבואר השעבוד והגאולה והנס הנעשה לנו ובאמרנו זה מודה שגם אנחנו כאלו יצאנו ממצרים ולכן מסמיך התנא למאמרו של רבן גמליאל את המאמר בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וכו' ולדרכנו נאמר שכל זה הוא מדברי רבן גמליאל ועוד יתבאר בס"ד שהכוונה גם על גוף המצות:

מצה

אוחז בידו המצה ומראה אותה למסובין

מַצָּה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת

מצות

ליל שמורים

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספיק בצקם וכו' שנאמר ויאפו את הבצק וגו' הקשה האברבנאל בפירושו לתורה ואיך אפשר לומר כן והרי המצה שאכלו במצרים בלילה עם הפסח נצטוו עליה מבעוד יום וזה אשר הביא מן ויאפו את הבצק היתה ביום המחרת כשיצאו ממצרים והדבר פשוט שהמצה שאכלו בלילה עם הפסח אינו אלא מטעם חובת פסח כענין תודה ולחמה ע"ש ובאמת במשנה שבמשניות וכן בירושלמי הגירסא מצה על שם שנגאלו אבותינו ממצרים ונראה שלנו היא גירסת הרמב"ם בהגדה שלו סוף הל' חו"מ וכן הוא גירסת הרא"ש וכן הוא במשנה שבגמרא ואח"כ הוגה שנאמר ויאפו את הבצק וזהו גירסת הרי"ף והר"ן. ונראה לענ"ד ששני הגירסאות צודקים דהנה בסוף פסחים אמר רבא מצה בזה"ז דאורייתא ומרור דרבנן דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח אין מרור אבל במצה אהדריה קרא בערב תאכלו מצות ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן וקרא דבערב תאכלו מצות אצטריך לטמא ושהיה בדרך רחוקה ע"ש וכן רב יוסף ורב ששת ס"ל כן שם דף קט"ז ע"ש והקשו התוס' דבפ' כ"ש ד' כ"ח אמרינן בין לר"י בין לר"ש דמצה בזמה"ז דאורייתא מקרא דבערב תאכלו מצות ע"ש ולענ"ד נראה לתרץ דהתוס' שם הקשו על הא דאמרינן דבזמה"ז ילפינן מבערב תאכלו מצות שיהא לר"י דבפ"ק דקדושין ד' ל"ז נפקא לן בזמן הזה ממושבותיכם דכתיב גבי מצות והיינו דלא כחד עכ"ל ולא תירצו כלום ובקדושין שם תרצו דצריכי תרי קראי קרא דמושבותיכם וקרא דבערב תאכלו מצות חד לאו"ל בזמן שבהמ"ק קיים וחד בזמן שאין בהמ"ק קיים עכ"ל :

והנה זה לשון הגמרא שם מושב דכתב רחמנא גבי מצה ומרור למה לי אצטריך סד"א הואיל דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא קמ"ל ומושב הוא מה דכתיב בכל מושבותיכם תאכלו מצות כדפירש"י וק"ל הא במכילתא בא פ"י אמרינן בכל מושבותיכם תאכלו מצות למה נאמר לפי שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך וגו' הרי שהעלה מע"ש לירושלים שומע אני שיצא בה י"ח משום מצה ת"ל בכל מושבותיכם יצא זה שאינו נאכל בכל מקום ומנין שלא יצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבותיכם עכ"ל המכילתא וגם בגמרא איתא דרשא זו בדף ל"ו לענין ביכורים שאינו יוצא בהם י"ח מצה ע"ש וא"כ מאי פריך הש"ס בקדושין מושב דמצה למה לי הא אצטריך לדרשא אלו :

ונ"ל לתרץ דהנה בפסחים שם פריך למה לי למילף ביכורים מבכל מושבותיכם תיפוק ליה מלחם עוני יצא ביכורים שאינו נאכל אלא בשמחה ומתרץ דס"ל כר"ש דסק

ביכורים

מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

אוחז בידו המרור ומראה אותו להמסובין

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְמָרְרוּ

את

ליל שמורים

ביכורים אסורים לאונן ור"ש מתיר והנה לפ"ז אנן דקי"ל כרבנן דר"ש דאסורין לאונן וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג מביכורים א"כ לא צריך קרא דבכל מושבותיכם לביכורים ואין להקשות על הרמב"ם בפ"ו מחמץ הל' ח' שכתב בביכורים טעמא דבכל מושבותיכם דהוא לשיטתו הוכרח לזה דהנה ריה"ג ור"ע נחלקו שם אם יוצאין במצה של מעשר שני דר"ע ס"ל דיוצאין בו והרמב"ם פסק שם כר"ע א"כ בע"כ דלא ס"ל לדינא הך דרשא דלחם עוני כמו אוני שהרי גם מע"ש אסור לאונן כדכתיב לא אכלתי באוני ממנו וכן מפורש בגמרא דף ל"ח לענין חלות תודה ורקיקי נזיר דפריך ותיפוק ליה מלחם עוני וכו' יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה ומתרץ דס"ל כר"ע דאמר עני כתיב ופירש"י דכיון שאמר ר"ע שיוצאין במע"ש אף שאסור לאונן ש"מ דלא ס"ל דרשא דאוני אלא עני כתיב עכ"ל וכיון שהרמב"ם פוסק כר"ע במע"ש ממילא שהוכרח לכתוב על ביכורים דרשא דמושבותיכם מיהו עכ"פ למאן דס"ל דרשא זו א"צ מושבותיכם לביכורים וגם במע"ש דדרים במכילתא מבכל מושבותיכם למאן דס"ל דרשא זו א"צ מושבותיכם למע"ש וכ"ש למאן דס"ל כר"ע דיוצאין במצה של מע"ש דס"ל דמע"ש נקרא בכל מושבותיכם משום דכשנטמא פודין אותו בכל מקום כמבואר שם בגמרא שזהו טעמו של ר"ע ע"ש וגם מאי דדרים שם במכילתא מדרשא דמושבותיכם ללחם הפנים ולשירי מנחות ולחלות תודה ורקיקי נזיר ג"כ א"צ לדרשא זו לפי ש"ס דילן. דהנה בגמרא שם מביא ברייתא דממעט חלות תודה ורקיקי נזיר מקרא דשבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת לז' ימים יצאו אלו שאינה נאכלת לז' ימים אלא ליום ולילה ע"ש וממילא דגם שירי מנחות נמעט מהך קרא כדתנן בזבחים ד' ס"ג דמנחות אינן נאכלות אלא ליום ולילה עד חצות ע"ש ולחם הפנים נמי אף שהיו מונחין על השלחן כל השבוע מ"מ היו אסורין לאכול עד אחר הקטרת הבזיכין בשבת הבא ואין נאכלין אלא ליום ולילה ככל המנחות. ולפ"ז א"ש הכל דהש"ס בקדושין דפריך מושב דמצה למה לי ס"ל כמאן דדריש עוני כאוני וממעט מעשר שני וביכורים מלחם עוני כריה"ג דאין יוצאין במע"ש אך בזה ס"ל כרבנן דר"ש דאסורין לאונן וכיון דדרשא דאוני ס"ל כריה"ג ממילא דמע"ש וביכורים נתמעטו מלחם עוני ולענין לחה"פ ושירי מנחות וחלות תודה ורקיקי נזיר ס"ל כברייתא דש"ס דילן שנתמעטו משבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת לשבעת ימים ולכך פריך שפיר מושב דכתב רחמנא למה לי דלא אצטריכא לשום דרשא אבל רב אחא בר יעקב ורב יוסף ורב ששת יסברו כר"ע דיוצאין במצה של מע"ש ולא ס"ל דרשא דאוני וממילא דלביכורים נצטרך האי קרא דמושבותיכם ולא קשה לדידהו למה לי מושב ולא נצטרך לדרוש למצה בזמה"ז וליכא רק חד קרא

בערב

אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

בכל

ליל שמורים

בערב תאכלו מצות ונדרשיה לחיוב מצה בח"ל בזמן הבית ולא למצה בזמה"ז:

והש"ם בפ' כל שעה בפלוגתא דר"י ור"ש דדריש הך קרא למצה בזמה"ז זהו מפני דסתמא דהש"ם דף קט"ו ס"ל כרבא דמצה בזמה"ז דאורייתא דהכי איתא שם לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול מ"ט משום דס"ל מצה בזמה"ז דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא אבל רב אחא ורב יוסף ור"ש יאמרו בפלוגתא דר"י ור"ש לענין מצה בח"ל בזמן הבית ואין לשאול במאי עדיף ח"ל בזמן הבית מבזמן הזה דודאי עדיף שהרי בידו לילך לירושלים להקריב הפסח ולפ"ז לאלו אמוראי דסברי מצה בזמה"ז דרבנן פשיטא שא"א לומר בטעמא דמצה מפני חיוב המצה שהיה עם הפסח אלא אפילו למאי דקיי"ל כרבא דמצה בזמה"ז דאורייתא מקרא דבערב תאכלו מצות ג"כ א"א לומר שהתורה חייבה בזמה"ז בחיוב מצה מפני חובת מצה שהיתה עם הפסח בזמן הבית דאיך אפשר שעיקר המצוה תתבטל והבאים בגללה יתחייבו והרי בכל הקרבנות שמביאים עמהם לחם כמו תודה ואיל נזיר אמרינן במנחות דף ע"ז לחם גלל תודה ואין תודה גלל לחם וכן בכבשי עצרת פסק ר"ש שם במשנה ד' מ"ה כבן ננס דהכבשים מעכבים את הלחם ולא הלחם את הכבשים וכן פסק הראב"ד בפ"ח מתמידין הל' ט"ו ואפילו להרמב"ם שם שפסק כר"ע מבואר שם במשנה הטעם בזה מ"ש אבל בתודה ואיל נזיר מודים:

ולכן לפ"ז מה שצותה התורה לאכול מצה בזמה"ז אינו מטעם מצה שעם הפסח אלא מטעם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ ואע"ג דהאי קרא דבערב תאכלו מצות כתיב בפרשה דהחדש הזה לכם שעדיין לא יצאו ממצרים דמ"מ קאי על לדורות כמו דכתיב שם שבעת ימים תאכל מצות ופסח מצרים לא היה חמוצו נוהג אלא יום אחד כדתנן בפסחים ד' צ"ו ועוד דכתיב שם כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ובע"כ שזה נאמר אחר יצ"מ וראשית הפרשה נאמרה מקודם ושאר הפרשה אח"כ ואע"ג דאח"כ כתיב משכו וקחו לכם וגו' וגם מכת בכורות אין מוקדם ומאוחר בתורה דבאמת בעינא דפסח אמרו חז"ל בריש פסחים דאין מוקדם ומאוחר בתורה ועי' תוס' שם ד' ו' ד"ה ממאי וכו' ורש"י מפרש אע"ג דהחדש הזה הוה בריש ירחא מיהא וכו' עכ"ל והוא כמ"ש ולפ"ז א"ש שתי הגירסאות דגירסת המשנה היא על זמן הבית וראיה לזה שאינו כתוב בה שהיו אבותינו אוכלין אלא פסח על שם שפסח המקום ובזה אומר מצה על שם שנגאלו אבותינו ממצרים כלומר שעל שמחת הגאולה נצטוו לאכול המצה עם הפסח כענין תודה עם לחמה ומרור על שם שמררו ואינו כתוב במשנה שאנו אוכלים לא במצה ולא במרור ונוסחא שלנו שהיא נוסחת הרמב"ם היא על זמן הזה ולכן אומרים פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כלומר דא"א לומר הטעם כבזמן הבית כיון שהפסח בטל ק"ו שהטפל בטל אלא הטעם הוא על שלא הספיק בצקם וכו' ולכן צוה הקב"ה בערב תאכלו מצות לקובעו חובה בזמה"ז מהאי טעמא וכ"ש לאמוראי דסברי דבזמה"ז מצה דרבנן דא"א לומר טעם אחר ולכן אומרים אח"כ מרור זה שאנו אוכלים על שום מה כלומר שלא

שאמר

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרָיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא אַף

אותנו

ליל שמורים

שאמר כמו שטעם מצות מצה נשתנה כמו כן נשתנה טעם מצות מרור דלא כן הוא אלא במרור נשאר הטעם כמו שהיה על שמררו את חיי אבותינו במצרים שנאמר וכו'. וג"ל להוסיף עוד בזה דהנה זה ר"ג שהיה אומר שלשה דברים אלו הוא ר"ג דיבנה אביו של רבינו הקדוש דר"ג הזקן נכדו של הלל הזקן כשמזכירו בש"ס קורא אותו הזקן וביומי ר"ג דיבנה נחרב הבית שהוא היה בימי ר"א ור' יהושע תלמידי ריב"ז שהיו בעת שצר אספסיינוס על ירושלים ולכן אמר שני מיני הטעמים האחד על זמן הבית והשני לאחר חורבן דהוא היה בשני הזמנים ולכן שינו ר"ג היה אומר וזה הלשון לא נמצא במשנה בדינים רק באבות ובעדיות ולדברינו א"ש דהנה המשנה נתיסדה בימי רבי שהיה אחר החורבן ונעשה המשנה הוא על זמן הבית לכן אומר בלשון זה ר"ג היה אומר בעת שהבית היה על מכונו אבל אחר החורבן צריך טעם אחר והרי"ף ז"ל כתב שני הטעמים כדרכו לקצר אמנם הכוונה אחת לזמן הבית והשנית לזמן הזה. ולפי הדברים שנתבררו בס"ד אפשר לומר דזה שאמר לא יצא ידי חובתו כוונתו על מצות אכילת מצה דהנה זה ידוע שאפילו אם נאמר מצות א"צ כוונה מ"מ אם מתכוון שלא לצאת אינו יוצא ולכן במצה כיון דאיכא שני טעמים אם מכוון מפורש לטעם האחר שאינו שייך בזמנו זמן אפשר שאינו יוצא למאן דס"ל מצות צריכות כוונה כיון שמכוון טעם אחר לזה הצריך ר"ג לומר מפורש הטעם כדי שלא לטעות בהכוונה ובזמן הבית היה אומר הטעם שבמשנה ובזמן הזה היה אומר הטעם שבגמרא שלנו ואגב שמצה אומר טעמי פסח ומרור ג"כ אך שלפ"ז דחוק לשון שלשה דברים אלו ועיין בזה:

וזה שאמר עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם הכוונה כן הוא שלא תאמר שלכן יצאו תיכף ממצרים מפני שגרשום כדכתיב כי גורשו ממצרים דאינו כן דאלו לא היה רצון הקב"ה שילכו בחפזון לא היה מעשה המצרים כלום אלא שכך היה רצון ה' יתברך ומביא ראיה מהא דכתיב ולא יכלו להתמהמה שא"א לפרש שזה שלא יכלו להתמהמה הוא מפני שגרשום דא"כ למה לו לפרש פשיטא כיון שגרשום שוב אין ביכלתם להתמהמה אלא ודאי שזהו ענין בפ"ע וה"פ כי גורשו ממצרים וגם היה רצון השם מפני שלא יכלו להתמהמה מטעם אחר כפירוש המפרשים שלא יכנסו לנ' שערי טומאה ח"ו וזהו חפזון דשכינה שאמרו חז"ל אבל לא מסיבת הגירושין:

בכל דור ודור חיב אדם לראות א"ע כאלו הוא יצא ממצרים ומ'. כבר כתבנו שעיקר החיוב בלילה הזה לראות א"ע כאלו הוא יצא ממצרים ושזהו יסוד התורה כמו שבארנו ומביא ראיה מקרא דבעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ופירושא דלי הוא על כל איש ואיש בכל דור ודור אך מפסוק זה אין הכרע דהמתעקש יכול לומר דקאי רק על הדור היוצא ממצרים ולכן מביא פסוק אחר במגלה על פסוק זה והוא שאומר לא את אבותינו בלבד גאל

הקב"ה

אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ:

יאחז הכוס בידו ויכסה המצות עד הללויה

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ ולנו

ליל שמורים

הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם כלומר שבהכרח לומר דלא קאי על כל איש ואיש בכל דור ודור שנאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ וגו' והרי באי הארץ לא היו יוצאי מצרים שכל יוצאי מצרים מתו במדבר ואיך אומרים באי הארץ ואותנו הוציא משם אלא ודאי דאותנו הוציא משם קאי על כל דור ודור וממילא דקאי נ"כ על באי הארץ. ולבד זה יש הכרח דאותנו קאי על כל דור ודור שהרי פסוק זה הוא בואתחנן ותחלת הפרשה היא כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואותנו הוציא משם וגו' ויצונו ה' לעשות וגו' והשאלה והתשובה היא על כלליות התורה והמצוה וזהו מילתא דפשיטא דזה שייך לכל איש ואיש בכל דור ודור שהרי כולנו נכנסנו בעול התורה והמצוה כדכתיב בנצבים ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת וגו' כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה וגו' ונתבאר בהכרח דקרא דואותנו הוציא משם קאי על כל הדורות וממילא מגלה גם על מקרא דבעבור זה עשה ה' לי דג"כ קאי על כל איש ואיש בכל דור ודור וזהו שאמר רבא בפסחים ד' קי"ו על משנה זו דבכל דור ודור צ"ל ואותנו הוציא משם ע"ש משום דקרא דואותנו מגלה על קרא דבעבור זה עשה ה' לי כמ"ש:

לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר וכו'. חשיב כאן תשע הודאות וכן הוא במשנה דפסחים שם וכתבו התוס' י"א שבע הודאות ולא יותר כנגד שבעה רקיעים עכ"ל והתוי"ט כתב די"ל השמיני למזלות והתשיעי לגלגל היומי והוא הנקרא ערבות ובעשירי הוא אומר למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה שהוא ית' רוכב ערבות עכ"ל ובמשנה ירושלמי חשיב שבעה להודות להלל לשבח לפאר לרומם לנצח ולגדל ע"ש ואולי לפי שאנו מקיימין על הסדר שבע מצות מצה ומרור וד' כוסות וסיפור יצ"מ וקידוש ונט"י וברהמ"ז לכן אנו אומרים שבע הודאות וכשנצרף לזה ק"ש ותפלה שקודם הסדר נתוסף עוד שתי מצות והוה תשע הודאות וצ"ל שהעיקר כמסחא שלנו שהרי גם בברכות שבת קודם ישתבח אנו אומרים תשעה שבחים אלו. וביאורם נ"ל להודות הוא על הטובה שהגיע לנו דבזה שייך שם תודה כענין ד' צריכין להודות יורדי הים וכו' דכתיב בהם יודו לה' חסדו ולהלל הוא על מעלותיו ית' כענין ויהללו אותה אל פרעה וכן כי אם בזאת יתהלל המתהלל וגו' ולשבח הוא לספר מעשיו הנוראים כדכתיב דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו ולפאר הוא שהתפארת ניכר לכל כמו כחתן יכהן פאר וכן התפאר עלי וכן מעשה ידי להתפאר ולרומם הוא שהוא ית' מרומם על כל הנמצאות כמו רם על כל גוים וגו' ולהדר הוא לתת לו ית' הכבוד היותר ביכולת כמו והדרת פני זקן ולא תהדר פני גדול וזהו שכתוב השתחוו לה'

לָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה. וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

הללויה

ליל שמורים

לה' בהדרת קדש כלומר שהדרת כבוד יהיה מדברים שבקדושה ולברך הוא כפשוטו לומר ברוך אתה ה' והוא תוספת כח למעלה כענין רוכב שמים בעזרך ולעלה הוא כמו למעלה ובאורו שלא נדמה שיש קץ לשבחיו ית' וכבר נאמר מי ימלל גבורות ה' וכן על כל ברכה ותהלה ולקלס דע שיש מתרעמים על לשון זה דבתנ"ך הוא ההיפך כלעג וקלס ורק פעם אחת מלינו לשון זה לשבח ביחזקאל סי' ט"ז לקלס אתנן אמנם בלשון הגמ' בהרבה מקומות הוא לשון שבח כמו בגיטין ד' ק"י דרשה משמיה דרבים וקלסוה וכ"ל דגם זה הוא מלשון חז"ל והכוונה שאנו מקלסים לו ית' על זה עלמו שנתן לנו רשות לספר בשבחיו וזהו שאומרים בברכת שבת לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות וכו' כלומר לקלסו בעד זה עלמו על שהרשה לנו לומר שירות ותשבחות לו יתברך:

הוציאנו מעבדות לחרות וכו'. בנוסחת הרמב"ם כתוב מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה ומיגון לשמחה ומאבל ליו"ט ומאפלה לאור גדול ע"ש וכן נ"ל עיקר דמעבדות לחירות הוא על חירות הנפש ומשעבוד לגאולה הוא על חירות הגוף ומיגון לשמחה הוא כנגד שמחת הנפש דכשהנפש עושה רלון הבורא ית' אין לך שמחה גדולה מזו והיפך הוא יגון לנפש כענין שנאמר והודיעו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה ויעקב התאבל על יגון הנפש כפירש"י בפ' וישב ע"ש ומאבל ליו"ט הוא כנגד שמחת הגוף דהמשועבד הוא כל ימיו כבאבלות וכשיולא לחירות עושה יום טוב לאוהביו ומאפלה לאור גדול הוא כנגד הגוף והנפש שיולא לחירות בגוף ובנפש הוא כיולא ממקום אופל למקום אור גדול:

ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה. יש להבין איזו שירה חדשה אמרו וכן אחר ק"ש שאנו אומרים שירה חדשה שבחו גאולים וכו' איזה שירה חדשה דאמת דלעתיד יהיה שיר חדש בלשון זכר כמבואר במדרשים אבל על הים אזה שירה חדשה שרו. וכ"ל דהנה עד יל"מ סברו כל האומות דמגודל רוממותו ית' אינו משגיח על השפלים וביל"מ נתברר שה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד והדרגא זו היא תהלתו כמאמר הפייטן במוסף יוה"כ אשר אימתך וכו' והיא תהלתך וכו' וכן בכאן על הסדר בהתחלת ההלל מבואר זה באמרו רם על כל גוים ה' כמו שיתבאר לפנינו ולכן נחשב זה לשירה חדשה וכן אחר ק"ש הכוונה על פסוק דמי כמוכה באלים שאמרנו קודם זה וה"פ מי כמוכה באלים ה' שאין בעל כח כמוך לפעול בשמים ובארץ כמו שראינו בניסי מצרים עם שמי כמכה נאדר בקודש כלומר עם שקדושתך רבה למעלה עד שנורא תהלות אתה כמאמר הגוים רם על כל גוים מ"מ אתה עושה פלא וסיימו בה' ימלוך לעולם ועד שמלכותו בכל משלה. ודע שזה שאנו מחלקין את ההלל מקלתו קודם אכילה ורובו אח"כ נחלקו בזה ב"ש וב"ה במשנה דפסחים ד' קט"ז דתנן השם עד היכן הוא אומר קודם אכילה ב"ש אומרים עד אם הבנים שמחה וב"ה אומרים עד חלמיש למעינו מים ויש להבין במאי פליגי ונ"ל דתנן בתענית פ"ג כשגזרו תענית על הגשמים וירדו גשמים קודם חצות לא ישלימו ואוכלין ושותין ואח"כ קורין הלל הגדול ובגמ'

עם ד' כ"ה פריך ונימא הלל הגדול מעיקרא ומתרצי אביי ורבא לפי שאין אומרים הלל הגדול אלא על נפש שבעה וכרס מלאה ובהא רש"י ותוס' וכל הראשונים פירשו דהלל הגדול הוא הודו לה' וכו' הודו לאלהי האלהים וגו' וכן מפורש בפסחים דף קי"ח האמנם בירושלמי פסחים פ"ה הל' ז' יש בזה פלוגתא דר"ח ור"י סברי כש"ס דילן ור' אבא בר' סימון וריב"ל ובר קפרא אומרים דהלל המצרי הוא הלל הגדול ע"ש ולפ"ז י"ל דב"ש סברי כוותייהו דסתם הלל הוא הלל הגדול ואין אומרים אותו אלא על נפש שבעה וכרס מלאה ולכן ממעטים באמירתו קודם הסעודה דכולם רעבים שהרי מצוה לאכול מצה לתיאבון וב"ה סברי כש"ס דילן דאין זה הלל הגדול ולכך מרבים באמירתו קודם הסעודה ומ"מ חולקין אותו לפי שאחר הלל המצרי צ"ל הלל הגדול ואם נגמור כל ההלל קודם הסעודה יהיה בהכרח לברך עלין יהללוך וישאר הלל הגדול שאחר סעודה בלא ברכה ואין לומר אותו קודם הסעודה דאין אומרים אותו אלא על נפש שבעה וכרס מלאה ושלא נאמר אף מקצת הלל קודם הסעודה א"א מפני שצ"ל ברכת אשר גאלנו וגאל ישראל א"כ בהכרח להזכיר את ההלל להודות ולברך ולכן חלקוהו מקצתו קודם הסעודה ומקצתו אח"כ ובמרדכי יש טעם אחר בזה ע"ש אמנם מתוספתא פסחים פ"י הל' ו' מתבאר לי טעם אחר במחלוקת ב"ש וב"ה והכי איתא שם עד היכן הוא אומר וכו' אמרו ב"ש לב"ה וכי כבר יצאו שמזכירו יצ"מ אמרו להם ב"ה אפילו הוא ממתין עד קרות הגבר הרי אלו לא יצאו עד שש שעות ביום היאך אומר את הגאולה ועדיין לא נגאלו עכ"ל ואין לזה הבנה. ונלע"ד דה"פ דבברכות ד' ט' פליגי ראב"ע ור"ע דראב"ע ס"ל דאין פסח נאכל רק עד חצות ור"ע ס"ל דנאכל כל הלילה ואמרינן שם והני תנאי כי הני תנאי דתניא שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ר"א אומר בערב אתה זובח וכבא השמש אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף ר' יהושע אומר בערב אתה זובח וכבא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים דר"א ס"ל כראב"ע דאינו נאכל אלא עד חצות ור' יהושע ס"ל כר"ע דנאכל כל הלילה ואיתא שם א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בנ"י ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון ראב"ע סבר מאי חפזון חפזון דמצרים שהיתה בחצי הלילה וכתיב ואכלתם אותו בחפזון ולכן אינו נאכל אלא עד חצות ור"ע סבר מאי חפזון חפזון דישראל שהיה ביום ולכן נאכל כל הלילה. והנה בתורה כתיב פ' ראה כי בחפזון יצאת מארץ מצרים הרי שנתייחסה היציאה לשעת חפזון וא"כ לר"א היציאה העיקרית נתייחסה לחצי הלילה ולר' יהושע נתיחסה ליום אבל בלילה אין הפרש בין קודם חצות לאחר חצות וידוע דר"א שמותי הוא מתלמידי ב"ש ור' יהושע הוא מתלמידי ב"ה כדמוכח בפ"ק דיבמות דף ט"ז ע"ש ועוד ידוע דאפילו מאן דס"ל דנאכל כל הלילה מ"מ מדרבנן אינו נאכל רק עד חצות כדי להרחיק מן העבירה כדתנן ריש ברכות ועוד זה ידוע שמצוה להאריך בסיפור יצ"מ כל מה שנוכל:

ולפ"ז מתבאר התוספתא כמין חומר דלכן ס"ל לב"ש שלא לאמר בצאת ישראל ממצרים קודם אכילה שהרי צריכין לאכול קודם חצות ואין זה עדיין שעת חפזון ולכן ס"ל לאמרו אחר האכילה שבודאי תהיה אחר חצות שהרי מצוה להאריך ביצ"מ וראה מסתמא שהאכילה תהיה סמוך ממש לחצות ואחר חצות יאמר בצאת ישראל ממצרים שהגיע שעת חפזון וזהו שאמרו ב"ש לב"ה וכי כבר יצאו שמזכירו יצ"מ כלומר איך אפשר לומר בצאת ישראל ממצרים קודם אכילה שהיא קודם חצות והרי עדיין לא יצאו שלא הגיע עדיין שעת חפזון אבל ב"ה

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בצאת

סברי כר"י וכר"ע דאכל כל הלילה ומאי חפזון חפזון דישראל ביום וזה שאמר כי בחפזון יצאת הוא ביום וא"כ אין הפרש בין קודם חצות לאחר חצות אבל שהשיבו לב"ש אפילו הוא ממתין עד קרות הגבר הרי אנו לא יצאו עד שש שעות ביום כלומר דבלילה אין חילוק בין קודם חצות לאחר חצות וא"כ טוב יותר שיאמר בצאת קודם חצות כדי לומר עליו ברכת אשר גאלנו. ובזה א"ש דברי הרמב"ם פ"ו מחמץ שפסק כר"ע אף שיש שלשה סתמי משניות כראב"ע ריש ברכות ושלהי פסחים וס"פ איזהו מקומן ורק סתמא דספ"ב דמגילה אתיא כר"ע והמפרשים נתקשו הרבה בזה ולפמ"ש א"ש בפשיטות דכיון דב"ש ס"ל כראב"ע וב"ה כר"ע ב"ש במקום ב"ה אינה משנה ולכן פסק כר"ע:

הללויה הללו עבדי ה' וגו'. בפסחים דף קי"ז ת"ר הלל זה מי אמרו ר"א אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים וידוע מאמרם ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה וכו' והשיגו אז השגה גדולה באלהות ולזה אומר הללו עבדי ה' כלומר שעתה יכולת לקרא אתכם עבדי ה' שזהו מעלה שאין למעלה הימנה ועם כל זה הללו את שם ה' שרק בכח פעולותיו אנו משבחים אותו ית' ולא בעצמותו דלזה אין שום השגה וכל פעולותיו עד

משם הוי' ב"ה שהוא מהוה את כל ומחיה את כל ואומר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם שהשגחתו אינה פוסקת בשום זמן ובשום מקום דלא כהטועים שאומרים עזב ה' את הארץ ושמא תאמר מה חדשו בזה והרי ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' דקרו ליה אלהא דאלהיא כדאיתא בשלהי מנחות לזה אומר דההפרש הוא רם על כל גוים ה' על השמים כבודו כלומר שהם אומרים ברוממותו לא נאה לפניו להשגיח על השפלים ורק על השמים כבודו אבל אנחנו אומרים מי כה' אלהינו הגם שהוא מגביהי לשבת כלומר שהשגתו רחוקה מאתנו עכ"ז המשפילי לראות בשמים ובארץ דגם השמים הוא השפלה נגד גדולתו ית' וכמו שמשפילי לראות בשמים כן משפילי לראות בארץ וידענו זה מעצמותנו שהרי מקימי מעפר דל שאותו הדל הקים מעפר ושמא תאמר כי לפעמים יכול להיות כן גם בטבע שהדל יתעשר לזה אומר מאשפות ירים אביון שכבר היינו מוטלים באשפה במדרגת אביון שגרוע גם מעני שכבר סר ממנו החרפה ותובע צדקה בפה שזהו פירושו של אביון כדאמרינן בב"מ דף קי"א ע"ב וק"ו שאינו מגיע לגדר דל דדל הוא רק מי שאין ידו משגת כמפורש בתורה ועדיין הוא בגדר בעה"ב וכיון שהיינו שפלים כל כך וברגע אחד נתרוממנו עד למעלה עד להושיבני

עם

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה
יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה
וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת
כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן
חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם
חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

ברוך

ליל שמורים

שם נדיבי ארץ כלומר שיש להם שם בכל הארץ ומושיבי עקרת הבית כלומר שהושיבני באה"ק שהם עיקרו של בית וגרש הזרים הכנענים שהיו בה עד שאם הבנים שמחה דהארץ נקראת אם הבנים שהיא המשפעת כהאם המשפעת בדדיה לבנה וכל זה לא לוייר בטבע רק בהשגחה נפלאה ולכן הללויה ואימתי היתה זאת:

בצאת ישראל ממצרים שהיינו מעונים בכל הצרות והקב"ה פדה אותנו ונשא אותנו על כנפי נשרים והגדילנו למעלה למעלה בנתינת התורה והכניסנו לא"י ועוד ועוד וזה שאמר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז יש לפרש ע"פ מאמרם ז"ל שבמצרים לא שינו את שמם ולשונם ובזכות זה נגאלו וזהו שאומר בצאת ישראל ממצרים כלומר שביציאתם היו שמותיהם שם ישראל ולא שינוהו וכן בית יעקב מעם לועז דכל הלשונות לבד לה"ק נקרא לעז כמו שפירשו בפ"ב דמגילה ואצל יעקב אבינו ידוע שהיו מדברים בלה"ק וזהו שאומר בית יעקב שדיברו במצרים כמו שדיברו בבית יעקב ולא בלשונם מעם לועז שמדברים בלשון לעז. עוד י"ל ע"פ מאמרם ז"ל בספ"ק דסוטה שבשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ממצרים והזכרים יש שהיו צדיקים ויש להיפך כדרשתם על גוי מקרב גוי ובית יעקב נקראו נשים כדפירש"י ביתרו על פסוק כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ע"ש וזהו שאומר בצאת ישראל ממצרים ולא אמר בית ישראל לפי שלא כולם היו צדיקים רק יש ישראל שהיו צדיקים אבל בית יעקב אלו הנשים כולן היו ראוין לגאולה וכולן מכונות בית יעקב ויצאו מעם לועז ולא למדו ממעשיהם וגם היתה יהודה לקדשו כמאמרם ז"ל שנחשון בן עמינדב וכל שבט יהודה קפצו לתוך הים וקידשו שמו ית' ואחר שיהודה עשה כן היו גם ישראל ממשלותיו כלומר המשילו א"ע ליהודה וקפצו כולם לתוך הים ובזכות כל אלה הים ראה וינוס כשראה מטה משה כדכתיב הרם את מטך ונטה את ידך על הים וגו' נס הים ונעשה יבשה הירדן יסוב לאחור דהירדן נבקע ע"י ארון הקדש והכהנים כדכתיב ביהושע נסב הירדן לאחור כדינו שכשיורדין מאה"ק הולכין דרך אחוריו ופניו לאה"ק כמו כן עשה הירדן שנסב לאחור ופניו אל אה"ק ובשעת מתן תורה ההרים שהם גדולים רקדו כאילים והגבעות שהם קטנות רקדו מעט כבני צאן הקטנים כידוע ממדרש שכל ההרים והגבעות קפצו ממקומותיהם למדבר סיני כדי שתנתן עליהם התורה:

מה לך הים כי תנוס וגו' כלומר כשנשאל להים מה לך כי תנוס ולהירדן מה לך כי תסוב לאחור וכן לההרים והגבעות מה לכם כי תרקדו במה אם היה להם פה

אוחז הכוס בידו עד גאל ישראל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור כן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום. שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים (במוצ"ש אומרים) מן הפסחים ומן הזבחים) אשר

ליל שמורים

היו משיבים מלפני אדון אולי ארץ מלפני אלוה יעקב ואולי יש לו שתי כוונות מלשון חלחלה כמו ורגזו וחלו מפניך ומלשון חלות הדבר כמו יחולו על ראש יואב וזהו שמשיבים מלפני אדון כל תתחלחל הארץ וכל אשר בה וכן מלפני אדון חלה על הארץ צוויו ופקודתו ית' שלוה להם כן וזהו להורות שיש השגחה ולהוציא מדעות קדומים כי עזב את הארץ ח"ו ואם תשאל מה נשתנה עתה מכל הזמנים לזה אומר מלפני אלוה יעקב כלומר מפני שעתה באה העת ליחד שמו ית' על יעקב והם כלל ישראל לפיכך רצונו שיכירו אלהותו יתברך :

ההופכי הצור אגם מים כלומר כמו שהראה השגחתו הנפלאה בשומו ים ליבשה כמו כן הראה השגחתו בהיפך שמהצור נעשה אגם מים ומהחלמיש שהוא קשה יותר מצור נעשה מעיני מים שהם יותר מאגם מים והכוונה דבפ' בשלח כתיב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם וגו' ולשתיית בני אדם א"צ מים הרבה ובחוקת כתיב והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם ולבהמות צריך מים רבים וסלע הוא חלמיש כדכתיב בעקב המוציא לך מים מצור החלמיש :

ברוך אתה וכו' אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ויש להבין למה בלפיכך הקדים אבותינו באומר למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים וכו' ובברכה הקדים לנו קודם ונ"ל דודאי בכל הברכות יש להקדים עצמנו לאבותינו כמו שאומרים בתפלה אלהינו ואלהי אבותינו ורק בלפיכך שאין כאן ברכה אלא הודאה הקדים האבות מפני שלהם נעשה הנס מקודם דהם הם יצאו ממצרים ואנחנו רואים את עצמנו כאלו יצאנו ממצרים :

והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור כלומר בלא פסח ולזה אנו מתפללים שיגיענו למועדים וכו' ונאכל שם גם מן הזבחים ומן הפסחים והזבחים הם חגיגת י"ד ואף שאין זה הכרח שאינו בא אלא כשבני ביתו מרובין כדתנן בפסחים ד' ס"ט אמנם זהו עצם התפלה ג"כ שנזכה שיהיו בני ביתנו מרובין ונצטרך להביא גם החגיגה עם הפסח ודע דלפי שיש בברכה זו גם תפלה לעתיד לכן נחשבת כברכה ארוכה ופותחת וחותמת בברוך והוא כוונת הירושלמי שהביאו התוס' שם ד' ק"ד ע"ש והנה מירושלמי שם מתבאר דאותן שאין קורין הלל בליל פסח בבהכ"נ צריכין לברך לקרא את ההלל על הסדר ואנו אין נוהגין כן כמ"ש הטור והש"ע בסי' תע"ג והטעם לזה מבואר בר"ן ע"ש :

מן הפסחים ומן הזבחים כן הגירסא במשנה שבגמ' וירושלמי וברי"ף והתוס' כתבו שם דצ"ל מן הזבחים ומן הפסחים שהחגיגה

אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן וְנוֹדֶה לְּךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שני מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל. ויהי נועם וכו׳:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותה בהסבת שמאל ואינו מברך ברכה אחרונה:

רחצה

ליל שמורים

שהחגיגה נאכלת מקודם דפסח נאכל על השובע עכ"ל ולכאורה אין זה ראיה שהרי יכול לאכול מקודם פסח ואח"כ חגיגה ואח"כ סמוך לשובע לאכול עוד פסח וראיה לזה ממשנה דסוף פסחים בירך ברכת הפסח פטר את של זבח וכו׳ ובע"כ שאוכל הפסח מקודם כמובן אך התוס׳ הולכים לשיטתם ד׳ ע׳ שהביאו מירושלמי דהטעם הוא כדי שלא לבא לידי שבירת עלם מתוך הרעבון ע"ש ולפ"ז אסור לאכול מקודם אף מקלת פסח ולפ"ז נ"ל הא דתנן בירך ברכת הפסח פטר את של זבח בדעבר ועשה שלא כדין וכגירסת התוס׳ היא במשניות ובנוסחת הרמב"ם בהגדה ע"ש וע׳ במרדכי בסדר של פסח שדבריו תמוהים מאד בענין זה ע"ש ועי׳ שהט"ז והמג"א בס"ס תע"ג כתבו בשם מהרי"ו דכשחל פסח במו"ש יאמר מן הפסחים ומן הזבחים דכשחל ע"פ בשבת אין מביאין עמו חגיגה ומן הזבחים קאי על חגיגת ט"ו וגם׳ כ"י כתב דזה נ"ל בשנה הקודמת שהרי קאי על השנה הבאה ע"ש ואין זה שכרח שהרי לעתיד אי"ה נקדש על הראיה מהלבנה ולא ע"פ חשבון ודברי מהרי"ו הם רק לזכר בעלמא ואין המנהג כדבריו וירא׳ לי דלפי מה שאנו עושין שני ימים כשחל יום ראשון בשבת נ"ל במו"ש בסדר השני ג"כ מן הפסחים ומן הזבחים ועב"ח שם:

אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון. נ"ל פירושו דהנה כל הקרבנות הם לרצון לפני ה׳ כדכתיב לרצון להם לפני ה׳ ונאמר תמים יהיה לרצון לבד חטאת ואשם שאינן לרצון דמוטב שלא יחטא ולא יקריב ולכן אומרים במוסף ר"ח ושעירי עזים נעשה ברצון לפי שכל שעיר הוא לחטאת ולעתיד לבא אי"ה כשלא נחטא גם השעיר יהיה לרצון:

והנה קרבן פסח הוא לרצון שהרי אינו בא על חטא אמנם זהו פסח דורות אבל פסח מצרים היה בא לכפר על עבירות שעשו במצרים כמו שדרשו חז"ל על קרא דבדמיך חיי והיה כעין קרבן חטאת ואז הגיע דמם על המשקוף ועל המזוזות וזהו שאנו אומרים ומתפללים על העתיד שנזכה לאכול שם מן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ולא כאשר היה במצרים על המשקוף והמזוזות שלא לרצון וע׳ ברי"ף שגורס אשר הגיע דמם וכו׳ ולכאורה אין לזה שום פירוש שהרי היא תפלה לעתיד ולדברינו א"ש שמתפלל שתהיה כפסח דורות שהגיע דמם לרצון ולא כפסח מצרים:

ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. כן הוא גירסת התוס׳ ע"פ המכילתא דכל השירות בלשון נקבה שיש אחריהן חבלי לידה ושיר לעתיד הוא לשון זכר כדכתיב שירו לה׳ שיר חדש וכפילת הלשון גאולתנו ופדות נפשנו זהו גאולת הגוף וגאולת הנפש כמו שבארנו בעבדים היינו ע"ש:

רחצה ואח"כ נוטל ידיו ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מוציא ויקח הסלם מצות בידו ויאמר הנני וכו' ואח"כ יברך ברכת המוציא

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מצה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה מיד יניח מצה התחתונה ותופס העליונה והפרוסה ויברך ויכוין לפטור בברכת אכילת מצה מצת הכריכה ואכילת אפיקומן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

יבלע כזית מכל אחד משתיהן וככה יתן לכל או"א מב"ב ויאכלם כאחד ובהסבת שמאל ויאכל בטיבול מלח דוקא:

מרור ואח"כ יקח כזית לטוגא ויטבול בחרוסת ולא ישהנו בחרוסת כדי שלא יתבטל טעם מרירותו לכן צריך לנער החרוסת מעליו ויאכלנו בלא הסבה ויתן לכולם ג"כ לכל אחד כזית ויאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מרור לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר:

כורך יקח כזית מהמצה השלישית וחזרת עמה ואוכל שתיהן ביחד בהסבת שמאל ובלא ברכה ונותן לכולם ויאמר:

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:

שלחן עורך ואח"כ אוכלין ושותין. וראוי להזהר שלא ימלא כריסו בעת הסעודה כי מלא כריסו ודי ביטא כוח שלא יוכל לאכול מצה של אפיקומן לתיאבון:

צפון

צפון אח"כ יטול האפיקומן ויאכל כזית ממנו. ונכון לאכול כשיעור שני זיתים. וככה יחלק לכל או"א מבני ביתו ויזהר שלא יאכל אחר אפיקומן שום דבר. וכן לא ישתה כלל אפילו מים בין אכילת האפיקומן לבהמ"ז ועד אחר ברכת על הגפן על הכוס הרביעי ויאכל את האפיקומן בהסיבה קודם חצות וקודם אכילת האפיקומן יאמר הנני וכו':

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברך מוזגין כוס שלישי. ויטול ידיו למים אחרונים ויטול הכוס בידו ומברך עליו ברהמ"ז בכוונה ובשמחה עצומה:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ברכת המזון לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך הוא וברוך שמו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזָּן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוּבוֹ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ וְאַל יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד. בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל וּמֵטִיב לַכֹּל וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת הַכֹּל:

נוֹדֶה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה. וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה:

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

ככתוב

כַּכָּתוּב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן:

רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. אֱלֹהֵינוּ אָבִינוּ רְעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ וְהַרְוַח לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה הַפְּתוּחָה הַקְּדוֹשָׁה וְהָרְחָבָה שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

לשבת
רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לִשְׁבָּת בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ וּבִרְצוֹנְךָ הָנִיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא תְהֵא צָרָה וְיָגוֹן וַאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ וְהַרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנֶחָמַת צִיּוֹן עִירֶךָ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם אָמֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹּאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ

הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא הֵטִיב הוּא מֵטִיב הוּא יֵיטִיב לָנוּ: הוּא גְמָלָנוּ הוּא גוֹמְלֵנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה בְּרָכָה וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב וּמִכָּל טוּב לְעוֹלָם אַל יְחַסְּרֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הָרַחֲמָן הוּא יִתְבָּרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עוּלֵנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בַּבַּיִת הַזֶּה וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב וִיבַשֶּׂר לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אם יש לו אב ואם יאמר אֶת אָבִי מוֹרִי בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת אִמִּי מוֹרָתִי בַּעֲלַת הַבַּיִת הַזֶּה. אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זַרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. ואם כוס נשוי יאמר (אוֹתִי וְאֶת אִשְׁתִּי וְאֶת זַרְעִי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לִי) אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

בַּמָּרוֹם יְלַמְּדוּ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ. וְנִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

לשבת הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:
הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב:
הָרַחֲמָן הוּא יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:
יְראוּ אֶת יְיָ קְדוֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו. כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדוֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אחר ברכת המזון יאמר

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

שפוך

פותחין הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים ואומרים זה:

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: שְׁפָךְ עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם: תִּרְדּוֹף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְיָ:

הלל מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו הלל:

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם

ולא

ליל שמורים

שפוך חמתך וגו' לפי שמכין א"ע לומר לא לנו כי לשמך תן כבוד לכן מתאונן על מחריבי בהמ"ק שמתים רעות עשו כי אכל את יעקב וגם את נוהו השמו והגזירה לא היתה רק שיחרב בהמ"ק שנתמשכן בעונותיהם של ישראל ולא היה להם גם להרוג את ישראל ולכן שפך עליהם זעמך וגו' ואמר אשר לא ידעוך אותן שלא ידעו כלל משמו יתברך ואומר אשר בשמך לא קראו זה אלו שהודו בסיבה ראשונה אלא שלדעתם המסובבת מסר עולמו למערכת השמים:

לא לנו ה' לא לנו כלומר לא למענינו שעשה כי אין אנו כדאים וגם אין אנחנו מבקשים כדי שיגיע טובה לנו ורק לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך יתבאר ע"פ משנה דפ"ד דע"ג ששאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו יתברך בעבודת כוכבים למה אינה מבטלה והיתה סוף התשובה וכי מפני השוטים יאבד עולמו ע"ש. והביאור שהקב"ה הוא רב חסד ואינו רוצה לאבד עולמו מפני השוטים ועכ"פ שמשמע מזה שע"פ מדת חסדו ית' באים לידי שקר מטענה זו עצמה למה אינו מאבד עולמו וזהו שאומר על חסדך על אמתך שכולם יכירו האמת ואז לא יסתור החסד את האמת: למה יאמרו הגוים וגו' כנגד העובדים צורות מכסף וזהב בדמות כוכב להמשיך ההשפעה וזהו שמלעיג ואומר שאין להם מקום לטעות ומודים דאם טעותם במה שנותנים כח אלהות להכוכב איך אפשר לטעות והרי האלהים כל אשר חפץ עשה בשמים כלומר הרי זאת לא נעלם מהם שיש מי שברא ברצונו את הכוכב ואיך נותנים כח בורא לנברא ואם טעותם במה שעושים הצורה בעמל ידיהם ולכן אמר לשון עצביהם כמו לאם העצבים בזה ודאי הם סכלים גמורים דאיך אפשר שיהיה במעשה ידי אדם כח אלהות. פה להם ולא ידברו וגו' ידוע שלמעלה אין שום תמונה חלילה כדכתיב כי לא ראיתם כל תמונה וזה שכתוב עיני ה' יד ה' אינו אלא לשבר את האוזן והרמב"ם ז"ל בראשון מהמורה ביאר בזה דבר נפלא דשם יד ועין ורגל וכיוצא בזה לא הונח

מתחלה

וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן:
יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם:
כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח
בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם
הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:
יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית

אהרן

מתחלה על אברי האדם אלא שם יד הוא על הכח ועין על השגחה ורגל על הילוך ולאשר שהאדם כחו בידו והשגחתו בעינו והלוכו ברגלו הושאלו שמות אלו על אברי האדם וזהו שאומר דבעלביהם יש שני חסרונות האחת שפה להם וזה א"א כי אין תמונה למעלה והשנית ולא ידברו וכן עינים להם וגם לא יראו וכן אזנים להם וגם לא ישמעו וכן אף להם וגם לא יריחון. ומה שסיכה ידים ורגלים והגרון מהקודם דלפי המשך הקודם היה לו לומר ידים להם ולא ימישון רגלים להם ולא יהלכו גרון להם ולא יהגו נ"ל דהוכרח לומר כן דזה ידוע דהטלסמאות שעושין בדמות כוכב או גלגל אין להם כח הדיבור והראיה והשמיעה והריח אבל כח היד והרגל והגרון נראה לכאורה שיש להם שהרי הם סובבים והולכים במרחבי רקיע ובהלוכם יש קולות נוראות כמבואר בגמ׳ קול גלגל חמה לזה אומר ידיהם כלומר הכח שאתה רואה בסיבובם הרי ולא ימישון שאין להם חוש המישוש כלל והם רק כגרזן ביד החוצב ביד הבורא יתברך וכן רגליהם שאתה רואה בהם כח הרגל בסיבובם הרי ולא יהלכו ברצונם אלא ברצון הבורא כגרזן וכו׳ וגם מה שנשמע קולות בסיבובם לא יהגו בגרונם אלא הבורא משמיע הקול ואמר לשון יהגו כי הגיון נקרא גם על שם לפצוף בעלמא בלי חיתוך הדיבור כדכתיב בישעיה [ח׳] המצפצפים והמהגים ובמשלי [כ"ד]

כאשר יהגה הארי׳ [שם ל"א] אהגה כיונה: **כמוהם** יהיו עושיהם וגו׳ כענין דכתיב ושם רשעים ירקב ומקלל אותם לומר שעושי הטלסמאות יהיו כמוהם שלא יהא להם חוש הדיבור והשמיעה וכו׳ וכן יהיה לכל אשר בוטח בהם. ישראל בטח בה׳ עוזרם ומגנם הוא כלומר אבל אתה ישראל שאתה מאמין בה׳ אחד תוכל לבטוח בה׳ כי יהיה לך עוזר ומגן. ועוזר הוא עוזר הניכר בעת צרה ומגן הוא מגן תמידי מן הרוצים להרע בכל עת ובכל שעה ואמר ישראל לשון יחיד כענין הכתוב שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד דהגם דבכלל יש מדרגות מדרגות אמנם לענין ה׳ אחד כולם כאיש אחד הם וכולם מודים זה ואמר עוזרם ומגנם הוא לענין כלל ישראל שלעולם לא יתבטלו ח"ו ומסיים בית אהרן יראי ה׳ שזה ידוע שכל הקרוב יותר לעבודת ה׳ הוא מרגיש יותר בהשגחתו יתברך ולכן בית אהרן הכהנים שנבחרו לעבודת ה׳ עליהם יותר חיוב לבטוח וק"ו יראי ה׳ שהם דבוקים לה׳ ודאי עליהם לבטוח בה׳ ולא אמר בית יראי ה׳ משום דהכהנים יש להם בית דכשהאב הוא כהן גם בנו ובן בנו הם כהנים משא"כ יראי ה׳ יכול להיות שהאב הוא ירא ה׳ ולא הבן או להיפך וכיוצא בזה איתא במדרש: **ה׳** זכרנו יברך נ"ל דלפי שהלל זה אמרוהו על הים כמ"ש וגזירת פרעה היתה על הזכרים כל הבן הילוד היאורה תשליכהו

נפיך

אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי

ליל שמורים

לפיכך אמר ה' יברך את הזכרים שגנו שלא יהא בהם עוד חסרון וכדי שלא להוציא את הנשים מכלל ברכה אמר יברך את בית ישראל כלומר כלל ישראל בין אנשים בין נשים וכיון שהזכיר בית ישראל הזכיר גם בית אהרן ויראי ה' מפני שעומדים במעלה יותר כמ"ש: יוסף ה' עליכם ועל בניכם משום דבמצרים נחסרו הרבה מישראל שמתו בשלשת ימי אפלה וכן מהבנים נחסר הרבה מאשר נשלכו ליאור ונשתקעו בבנין החומות כידוע במדרשים לזה אמר שמעתה יוסף ה' גם עליכם וגם על בניכם ולא יהיה בכם מגרעת ולכן אמר מקודם יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים כמו למגדול ועד קטן דאותם שיצאו ממצרים היו כולם יראי ה' בין גדולים בין קטנים ולכן אמר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ כדכתיב זכר צדיק לברכה כשמזכירין את הצדיק צריך לברכו ואמר עושה שמים וארץ מפני שרצונו לומר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם וביאור הכתוב לדעתי דזה ידוע שמעשה בני אדם פועל הרבה בעולמות העליונים הן לטוב הן להיפך ח"ו כדכתיב רוכב שמים בעזרך וכן תנו עוז לאלהים ובהיפך ח"ו כתיב ויגל צור ישועתו וזה נתחדש מעת יצ"מ ומתן תורה וזהו שאומר ראה והתבונן שמעלתך כל כך גדולה עד שהשמים שהם שמים לה' והארץ כולם נתן לבני אדם והו כאומרו השמים והארץ נתן לבני אדם שתהיה הנהגתן כפי מעשי בני אדם ושמים לה' הוא כמאמר המוסגר ולכן נתאמץ בעבודת ה' כמו שמסיים ואנחנו נברך וגו' והזמן הזה הוא רק כשאנחנו בחיים כי לא המתים יהללויה אף שהיו צדיקים בחיים דבמתים חפשי מן התורה ומן המצות וכן לא כל יורדי דומה כלומר אותם שבחייהם יורדים דומה ודומה הוא מקום הקבר משורש דום כי בקבר אינו מקום דיבור וגם הוא משורש דמה לשון כריתה כמו אוי לי כי נדמיתי וכן נדמו עמי מבלי הדעת שההולכין בדרך זה הם כיורדים לקבר ומכריתים את נפשם מעץ החיים וכמאמרם ז"ל רשעים בחייהם קרוים מתים:

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני. בפסחים ד' קי"ח דרש רבא מאי דכתיב אהבתי וגו' אמרה כנ"י לפני הקב"ה אימתי אני אהובה לפניך כשתשמע קול תחנוני ופירשב"ם דאהבתי כמו אהבתני והדוחק מבואר ונ"ל שחז"ל דקדקו בלשון אהבתי שהרי היא תפלה ומה שייך לזה אהבה והנה כתיב ה' שמרך ה' צלך על יד ימינך ובאורו כשם שהצל של האדם נוטה תמיד ליד האדם באיזה צד שמהלך הולך עמו הצל כמו כן הוא יתברך נוהג עם האדם כמו שהאדם מנהיג עמו ית' שכשאנחנו מראים לו אהבה הוא מראה לנו אהבתו והיפך

מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שׁוֹמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי

ליל שמורים

ונשפך בהפכו וסימנך הבוחר בעמו ישראל באהבה ואהבת את ה' אלהיך ולכן בקדושי עליון כמו ראב"ד ור' חייא ובניו מפני שהיו דבוקים באהבתו ית' היה הקב"ה דבוק בהם ותפלתם נשמעת וזהו שאומר אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כלומר כשהקב"ה שומע קול תחנוני אז הוא סימן שיש לי אהבת ה' וממילא אני אהוב לפניו ית' כדרשת רבא: כי הטה אזנו לי ביאורו דאדם קטן כשמבקש בקשה מאדם גדול עומד מרחוק ושומע בקשתו אבל לא יטה לו אוזן אמנם אם שני אוהבים כשאחד מבקש בקשה מחבירו מטה לו אזן וזהו שאומר שלא לבד שומע קול תחנוני מרחוק דשמיעה הוא מרחוק אלא גם יטה אזנו לי כדרך שני אוהבים. ואומר עוד ובימי אקרא דבאמת דרך גדולי הדור לא לבקש על עצמם אלא על כלל העולם ועל צרות הבאים כמו שהתפללו האבות הקדושים ומשה רבינו וכל נביאי ישראל ולזה נותן התנצלות שהוא מוכרח לבקש על עצמו ועל ימי חייו מפני שאפפוני חבלי מות ואין בי כח לסבול אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני הנה לאשה היולדת יש צירים וחבלים שקודם הלידה ולאחר הלידה אך היא שמחה בהצער בהכרה כי ילד בן זכר והנה גם במיתה יש צירים וחבלים שקודם המיתה וצירים לאחר המיתה בירדו לקבר ובזה אין שמחה כלל וזהו שאומר שאותי לא אפפוני חבלי וצירי יולדת רק אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני דשאול הוא הקבר וזהו דמיון לרוב היסורים כשאני נפטר מן איזה מין יסורים תיכף ימצאוני יסורים אחרים ולכן אני מוכרח לבקש על עצמי ועל ימי חיי: צרה ויגון אמצא צרה נקרא על הצרה המתחדשת כמו כי על כן באה אלינו הצרה הזאת וכן וקראתי ביום צרה אבל יגון נקרא על הצער התמידי כמו כי כלו ביגון חיי. וזהו שמתאונן שאצלו יש שני דברים צרות מתחדשות וגם יגון תמידי ולכן ובשם ה' אקרא כלומר מוכרחני לקרא בשם ה' שיושיעני בימי חיי ואני מתפלל אנה ה' מלטה נפשי חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם כלומר שתושיעני באיזה מדה שתרצה או במדת חנון או במדת צדק או במדת רחמים שזה גם מדת הדין מסכמת שאחרי מדת הדין יש מדת רחמים כידוע ולכן אמר ואלהינו מרחם שזהו מדת הדין כפירש"י ריש פ' וארא ע"ש:

שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע בזה טען התנצלות על צעקתו ולמה יצעק הלא יסורים הם בעד עונות וחטאים ואני בעצמי גרמתי לזה ולמה אצעק על זה מתנצל שומר פתאים ה' ובאורו דפתי הוא מלשון פיתוי שזהו קלות דעת ומניח א"ע להתפתות ולכן הזהירה התורה השמרו לכם פן יפתה לבבכם שאין זה רשע בעצם אלא קלות הדעת ונוח להתפתות וזהו שאומר שומר פתאים ה' כלומר אני מבקש עתה שאתה תשמרני מלהלכד בפיתויי עבירות כי דלותי כלומר אני בעצמי דל השכל ואין בי כח לשמור א"ע ולכן ולי יהושיע אבקש ממך שאתה תושיעני: שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי חוזר אל נפשו לנחמה שלא תצעק שבוודאי יושיעה לה ה' ולכן תוכל להיות במנוחה שהרי כמה פעמים ה' גמל עליכי

רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל

עמו

ליל שמורים

עליכי ולכן תוכל לבטוח שגם עתה יושיע לך. כי חלצת נפשי ממות וגו׳ דבמצרים היו עליהם שלשה מיני גזירות האחת גזירת מות כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכנגד זה אמר כי חלצת נפשי ממות והשנית היה עליהם קושי השעבוד והיו צועקים ובוכים וכנגד זה אמר את עיני מן דמעה והשלישית שרצו להדחותם מאחרי ה׳ כידוע בדרשתם ז״ל על פסוק גוי מקרב גוי וכנגד זה אמר את רגלי מדחי וגם דהמע״ה היו לו שלשה מיני צרות אלו שאול בקש להרגו אבשלום בקש ליטול ממנו המלוכה וכתיב וילך דוד הלוך ובכה ודואג ואחיתופל אמרו עליו שאין לו חלק לעוה״ב ומכולם הצילו ה׳: אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים כלומר עוד יגיע זמן שאתהלך בין ברוחניות בין בגשמיות בארצות החיים דחיים מקרי כשהאדם ברוב טובה כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד וגו׳ ירצה לי דה״פ דזה ידוע בטבע האדם כשצר לו מדמה בדעתו שלעולם יהיה כן ומתייאש מן הטוב אבל האמת שמי שאומר כן אומר זה מרוב הצרות ובלי חשבון לדק ונחפז בדעתו שאינו רואה מאין יבא עזרו אבל על האדם לדעת שכל הצרות הבאות בסיבת אדם אחר כמו המצרים שהרעו לישראל בהכרח שתפסוק כשיחלש כח המצר לישראל וזהו שאומר אחרי דבריו הקודמים שמצפה לישועת ה׳ האמנתי כלומר מאומת אצלי כי אדבר כלומר כשאדבר אני עניתי מאד ואין לי תקוה כמו שלעקנו במצרים אני אמרתי בחפזי אמירתי זאת היתה מרוב צרות ובחפזי בלי חשבון שהרי עלי לדעת כי כל האדם כוזב כמו מים המכזבין מימיו ושנינו במס׳ פרה פ״ח המים המכזבים פסולים כלומר שיש להם הפסקה וכן היה עלי לדעת שיגיע זמן שיפסק כח מצרים ותגיע לי ישועה ואך זה מלשון שקר וכזב:

מה אשיב לה׳ וגו׳ כוס ישועות אשא וגו׳ כבר פרשנו פסוקים אלו במס נשמה ע״ש. נדרי לה׳ אשלם וגו׳ ביו״ד סי׳ ר״ג מבואר שחיוב לנדור בעת צרה כמ״ש במדרש ר״פ וילא ע״ש ואחרי שאמר מקודם צרה ויגון אמצא מסתמא נדרו בעת צרתן ולכן אומר עתה כששותה כוס ישועות נדרי לה׳ אשלם ולא בסתר כדי שלא יחשדוני אלא נגדה נא לכל עמו כמו שמסיים בחצרות בית ה׳ אלא שבאמצע הפסוק בהתבוננות מפני שרוב הנדרים המה להביא קרבנות וביחוד קרבן תודה והקרבן צריך סמיכה ובשעת הסמיכה מתודה כדתניא ביומא ד׳ ל״ו ועל תודה ושלמים שאין באין על חטא ואין כהן וידוי אומר עליהם דברי שבח כמ״ש הרמב״ם בספ״ג ממעשה הקרבנות ע״ש שכתב בשלמים וממילא דה״ה לתודה דתודה איקרי שלמים כדאמרינן בריש זבחים ד׳ ד׳ ע״ש וכיון שצריך לשלם נדריו ולהביא קרבן תודה אומר דברי שבח וכך הוא אומר יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו כלומר עתה רואה אני שיקר בעיני ה׳ שדבר כבד הוא בעיני ה׳ להמית את חסידיו כענין יסור יסרני יה ולמות לא נתנני ויקר הוא לשון תרגום כדאמרינן

עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלים הללויה:

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

ליל שמורים

כדאמרינן במגילה [ט'] ע"ש ובארמית הוא לשון כוכב בב"מ [כ"א] אגב דיקרי ע"ש. ואומר עוד אנה ה' כי אני עבדך כלומר מעתה אעבדך כעבד ומוסיף לאמר אני עבדך בן אמתך ויתבאר ע"פ מאי דאמרינן בב"ב [קכ"ז] עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא נאמן מ"ט דמשמש ליה כעבדא וכו' ואי קרי ליה עבדא בר אמהתא אינו נאמן א"כ לומר בני הוא דלא היה מבזה אותו כל כך כן הוא גירסת הרי"ף שם והרמב"ם פ"ד מנחלות ע"ש ולכן חוזר ואומר אני עבדך בן אמתך דבמה שאמר מקודם אני עבדך אין ראיה שמחזיק א"ע כעבד דהא יכול לומר אח"כ אני בנו אבל כשאומר עבדך בן אמתך שוב אינו יכול לומר אני בנו והוה עבד ממש. ואומר עוד פתחת למוסרי כלומר דכשאני עבדך אז אני בן חורין גמור ואינני אסור בעבודות היצה"ר והבלי העולם כדתנן באבות כל המקבל עליו עול תורה פורקין ממנו עול דרך ארץ ולכן לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא להודות לו ית' ולא אשא שם אחר על שפתי ליתן תודה רק לך לבדך ועל שהפסיק הרבה חוזר ואומר נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו ובאיזה מקום בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה שהוא מקום גלוי:

הללו את ה' כל גוים וגו' בפסחים ד' קי"ח איתא דחנניה מישאל ועזריה בצאתן מכבשן האש אמרו פסוק זה ע"ש וצריך ביאור וי"ל בכוונתם דהנו להורות כשעושים נסים לצדיקים אינם מבקשים לא לנקום משונאיהם ולא להתנשאות ולא ליקח כבוד רק כל אותם לפרסם שם ה' ולא יותר. דהנה חנניה מו"ע היה להם ליקח נקמה ולהתנשאות על כל ולא בקשו כלום רק אמרו לכל הגוים ולכל האומות שהיו שם כמבואר בדניאל הללו לה' ושבחו לה' כי גבר עלינו חסדו שמזה נתוודע לכל שאמת ה' לעולם כלומר כמו שהוא ית' ברא עולמו כן הוא מנהיג ומשגיח עליה ואפס זולתו ולכן הללויה ואמר בגוים לשון הלול ובאומות לשון שבח דהנה גוים נקראו בעלי דתות ואומות נקראו קבוץ אלפים ורבבות מבני אדם שנעשים לאומה אחת וכבר פרשנו בלפיכך דהלל הוא בשבח מעלותיו ית' ושבח הוא לספר ולפרסם שבחיו ית' וידוע שהטעות שנטעו בעבודת כוכבים מפני שאמרו שאין מכבודו ית' להשגיח על השפלים לזה אמר עתה הללו את ה' כל גוים כלומר ראו מעלותיו יתברך שבמקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו להשגיח על השפלים ולכן שבחוהו כל האומים שזה לזה יספר שבחיו ומעשיו כענין דור לדור ישבח מעשיך ואומר ואמת ה' לעולם כמו שאומרים באמת ויציב ומלכותו ואמונתו לעד קיימת וגם על הים כשאמרו שירה לא היתה תכליתה רק לפרסם אלהותו יתברך:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ : יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם : יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי : טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם : טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בנדיבים

ליל שמורים

הודו לה' כי טוב כל"ח בפסחים שם אמר ר"ח מאי דכתיב הודו לה' וגו' הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ועני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה עכ"ל ויש להבין מאי קשיא ליה לר"ח ועוד דאטו אין יסורים בעולם רק אלו הדברים הקטנים ונ"ל דקשה ליה לר"ח איך אומר כי לעולם חסדו הלא כמה מיני יסורים יש בעולם והוא מדת הדין ולא מדת החסד ולזה מבאר רב חסדא שגם זה הוא חסד גמור ויתבאר בדרך משל לדוגמא כשיש משפט עונש על עשיר גדול לשבת בבית האסורים עשרים שנה ויבא אחד ויאמר להעשיר אם תתן השור שלך להריגה תפטר מהעונש שלך האם יש כח לשער עד כמה הגדל שמחת העשיר הים לך חסד גדול מזה וכה"ג לעני בשיו וליתום בביצתו ולאלמנה בתרנגולתה כשיתנו כופר נפשם בדברים קטני ערך כאלה וכן הוא משפטי ה' בעוה"ז כשמיסר את האדם ביסורים אם נשער שיסורים אלו הם פדיון נפשו כערך העשיר שפודה את נפשו בשורו הים לך חסד גדול מזה וזהו שמסיים יאמר נא ישראל יאמרו נא בית אהרן יאמרו וגו' כי כל הקרוב קרוב יותר לה' הוא מרגיש ומבין יותר זה הענין שאמרנו שלעולם חסדו :

מן המצר קראתי וגו' כלומר לבד שהיסורים הוא חסד גמור כמ"ש עוד זאת מחסדו הגדול כשקוראים אליו ית' ממצר היסורים משלם אח"כ שכר טוב אלף פעמים ככה ומוציא למרחב וכדאיתא במדרש ש"ט שזה הפסוק מדבר במצרים מן המצר וימררו את חייהם ענני במרחב יה כנפי יונה נחפה בכסף עכ"ל דקאי על בזת מצרים ובזת הים שהעשירו ישראל עד מאד כמו שהבטיח לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכן הנהגתו להטיב להם תמיד אם אך קוראים אליו מן המצר ואמר שם יו"ד ה"י מפני שבהם נבראו העולמות כדאיתא במנחות ד' כ"ט ע"ב. ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם האלשיך פי' על פסוק ויירא יעקב מאד ויצר לו שהצר לו על מה שהוא מתיירא מעשו שהדבוק בה' אין לו לירא משום אדם וזהו שאומר שאפילו בעת צר לי לא אירא מכל אחרי שה' לי ואני דבוק בו ואני מקוה שה' לי בעוזרי שיעזרני ואני אראה בשונאי כל מה שרצו לראות בי. טוב לחסות בה' מבטוח באדם החסיון והבטחון אחת הן אלא שחסיון הוא מהמחסה על החוסה כמו כי אתה ה' מחסי וכן סלעים מחסה לשפנים והחוסה באפשרי או לבטוח בהמחסה או שלא לבטוח ובטחון הוא מהבוטח על המובטח כמו אשרי אדם בוטח בך וכן כי לא בקשתי אבטח ולב הבוטח בטוח מלשון וישבתם בטח וכן אבטח

בנדיבים: כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני
גם סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני כדבורים דועכו
כאש קוצים בשם יי כי אמילם: דחה דחיתני לנפול
ויי עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה
וישועה באהלי צדיקים ימין יי עושה חיל: ימין יי
רוממה ימין יי עושה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר
מעשי

ליל שמורים

אבטח ולא אפחד וזהו שאמר דהמע"ה אומר לה' מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו ר"ל שבבטחון בה' יש שני הדברים מהמחסה של החוסה ובטחון הבוטח על המובטח וזהו שאומר טוב לחסות בה' כלומר שאפילו במדרגת חסיון ג"כ לב החוסה יותר מובטח בהמחסה ממדרגת לבטוח באדם ולא לבד בשם אדם אלא אפילו טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים. כל גוים סבבוני וגו' וכל כך אני בטוח בה' עד שאם יצוייר שכל גוים סבבוני עכ"ז אבטח בה' כי אמילם שאחלים כסם. כמו היהודים האומללים [נחמיה ד'] ואף גם אם סבוני גם סבבוני בסיבוב אחר סיבוב אבטח כי אמילם ואף גם אם סבוני כדבורים שעומדים עלי ועוקצים אותי כדבורים ומבעירים אם אדבק אצלם יתנו לי דבש כהדבורים עכ"ז בשם ה' כי אמילם אמנם אם דחה דחיתני לנפול שהנפילה קרובה לבא אז וה' עזרני שאפילו מדת הדין מסכמת לעזור לי כידוע שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו וגם זה היה במצרים שבתחלה שעבדו בהם מעט ואח"כ הרבה ואח"כ המילו זכוריהם ליאור ושתק להם הקב"ה ושהכבידו העבודה באין כח לסבול הכה הקב"ה במכות וזה שאמר דעכו כאש קוצים הכוונה שכבו נר ישראל כל כך מהר כמו אש קוצים שכלה מהר שרצו לכבות לגמרי נר ישראל בהיפך ממאי דכתיב [ש"ב כ"א] ולא תכבה את נר ישראל כי בזה שבטילו זכרי ישראל ליאור חשבו שממילא יכלו כאשר ימות הדור הקיים אבל הקב"ה עזר לנו וכל זה מפני שעזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כלומר עת מחסי באלהים ותמיד היתה זמרתו בפי כמו שיבאר ולכן ויהי לי לישועה ומפרש כיצד היתה זמרתו בפי קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' וגו' נ"ל דה"פ דההפרש בין צדיקים לאינם צדיקים אינו בעת שעושה הקב"ה נס ומצילם דאז כולם שוים להודות ולהלל לשמו ית' וההפרש הוא בעת שליטת הצרות דהצדיקים מזמרים אז ג"כ כמ"ש חז"ל בברכות ד' ס' חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה ע"ש וזהו שאומר קול רנה וישועה באהלי צדיקים ואינו אומר קול רנת ישועה אלא קול רנה וקול ישועה קול רנה גם קודם הישועה וקול ישועה אחר הישועה ומפרש דהנה גם קודם הישועה אומרים ימין ה' עושה חיל כלומר דימין הוא מדת החסד ואומרים גם אז כי לעולם חסדו כמו שבארנו בפסוק הודו לה' כי טוב ע"ש וכשימין ה' רוממה כלומר בעת התגלות הישועה שאז נתרומם ימין ה' והכל רואים אותו אומרים ג"כ ימין ה' עושה חיל וכל זה מפני שלבם בטוח לעולם בה' ואומרים תמיד גם בעת הצרות לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה שיגיע עוד זמן שאספר נסי ה' ונפלאותיו כי מובטחני שיסור יסרני וגו' ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה
וגו'

מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי
שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים
יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן
מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה
זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה
וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר
לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי

אתה

ליל שמורים

וגו' מבאר והולך דבצדיקים אין הפרש בין קודם הישועה לאחר הישועה אלא לענין הודיה להביא קרבן תודה דזהו ודאי לא שייך קודם הישועה ולזה אני מבקש פתחו לי שערי צדק והם שערי ישועה ואבא בם כדי להודות ולהביא קרבן תודה וזה השער לה' צדיקים יבואו בו אחר הישועה אבל שארי שערים כמו שערי זמרה ושערי שבחה אין הפרש בין קודם הישועה לאח"כ. אודך כי עניתני וגו' כלומר עתה אחר הישועה אני אומר הודיה ונותן לך תודה גם על היסורים שעברו גם על הישועה וזהו שאומר אודך על כי עניתני ואודך גם על מה שאתה ותהי לי לישועה. אבן מאסו הבונים וגו' שפרעה והמצרים מאסו אותי והשפילוני ולכן קראם בונים מפני שהכריחו אותנו לבנות את פתם ורעמסס ועתה הייתי לראש פנה ואומר. מאת ה' היתה זאת וגו' כלומר אם כי נפלאת בעינינו ע"פ דרך הטבע איך היתה התשועה הזאת לך באמת מאת ה' היתה זאת למעלה מן הטבע ולכן זה היום שעשה לנו התשועה נגילה ונשמחה בו בהקב"ה וכמו שהושעתנו עד כה נבקש ממך אנא ה' הושיעה נא על להבא וכמו שהצלחת אותי עד כה אבקש ממך אנא ה' הצליחה נא גם על להבא בכל הדברים דישועה הוא בנפש והצלחה בגופניות. ברוך הבא בשם ה' וגו' כלומר שאומר בהתפעלות כמה מתברך האיש הבא בשם ה' שבטח בו יתברך כי ברכת ה' היא תעשיר וברכנוכם פירושו ברכה שלכם באה מבית ה' והיא ברכה אמיתית. ואומר עוד אל ה' ויאר לנו אסרו חג וגו' והביאור נ"ל דהנה העושה מצוה בשמחה עוסק גם בהכנת המצוה אף שאינה מעכבת מ"מ מפני אהבת הבורא ית' עוסק גם בההכנה וכיון שאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו צריכין לעשות חג לה' ולהביא קרבנות וקרבן של חג נקרא חגיגה כמפורש במס' חגיגה והקרבן נקרא חג כדתנן שם ד' ט' מי שלא חג ביו"ט הראשון חוגג והולך וכו' והכוונה על הקרבן כפירש"י שם וזהו שאומר אחרי שהאל בחסדו האיר לנו והנה צריכין להקריב קרבן חגיגה ולכן נעסוק לע"ע גם קודם החג בהכנת המצוה ונשים לאסור הקרבן

בעבותים

אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ אלי הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הודו

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעוֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעוֹשֵׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְגוֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

ונער

ליל שמורים

בעבותים עד שיגיע החג ונשחטהו ויגיע דמו לקרנות המזבח. ואומר אלי אתה ואודך אלהי ארוממך דאלי הוא מדת החסד ואלהים הוא מדת הדין ועתה בסופו מפרש הרעיון שאמרנו מקודם שאין לצדיקים הפרש בין קודם התשועה לאחר התשועה אלא לענין ברכת הודיה אבל לענין רוממות ה' אין שום הפרש וזהו שאומר בעת שאלי אתה אז ואודך אבל ארוממך גם בעת אלהי כמ"ש ומסיים בסופו יסוד הענין הודו לה' כי טוב כל"א שחסד ה' מעולם ועד עולם וגם בעת היסורים המה חסדים נפלאים כמו שבארנו בפסוק זה למעלה ע"ש:

הודו לה' וגו' הודו לאלהי וגו' ואח"כ אומר הלל הגדול ואף שיש מהפוסקים הסוברים שיאמר יהללוך אחר הלל ולא יחתום ואח"כ יחתום בישתבח מ"מ נראה יותר כהסוברים לאמר תיכף אחר הלל הלל הגדול ונשמת וישתבח עד הברכה ואח"כ לחתום ביהללוך כמ"ש בש"ע סי' ת"פ והאריך בפסחים ד' קי"ח ולמה נקרא שמו הלל הגדול א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה עכ"ל וצריך ביאור ונלע"ד דה"פ דהנה בזמן יצ"מ שעליו נוסד ההלל היה גילוי אלהות גמור בפרסום אבל עתה הגילוי הוא בהסתר גמור

ורק

וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדוֹלִים | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיַּהֲרוֹג מְלָכִים אַדִּירִים | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמוֹרִי | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ . וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד . מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל . וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת

צרה

ליל שמורים

ורק המבינים בעם ה' יראו בחרכי שכלם גילוי אלהות ובזה נאמר אתה אל מסתתר [ישעיה מ"ה] אמנם כשנתבונן בעניני פרנסתנו אנו רואים גם עתה גילוי אלהות גמור וכן מאופן קיומנו אנו רואים גילוי אלהות ולכן מסמיכים מזמור זה להלל המצרי מפני שגם בו מבואר הוכן יציאת מצרים עד ביאת הארץ ואומר אח"כ שבשפלנו זכר לנו ויפרקנו מצרינו נותן לחם לכל בשר והכוונה שלא תאמר שעתה אין לנו גילוי אלהות ואיך שחסדו ית' שופע עלינו אל תאמר כן דגם בשפלנו זכר לנו ומשגיח עלינו מפני שלעולם חסדו לא נפסק ורואים מעשי

הדברים האחד ויפרקנו מצרינו כמו שאמרנו בהגדה שלא אחד בלבד וכו' אלא שבכל דור ודור וכו' וזה סימן מובהק כי לעולם חסדו והשנית נותן לחם לכל בשר מאופן פרנסתנו עתה נבין כי לעולם חסדו ולכן הודו לאל השמים כל"ח בכל עת ובכל שעה וזהו שאמר ר"י דלכן נקרא הלל הגדול מפני שענייני יציאת מצרים יש בו כמו בהלל המצרי ועוד נוסף בו אופן הנהגתו יתברך עמנו בזמן הזה ולענין פרנסתנו וזהו נוסף על הלל המצרי ולכן נקרא הלל הגדול [וזהו יושב ברומו של עולם כלומר כביכול בריחוק ובהסתר פנים] :

הַגִּבּוֹר

צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים
וְהָאַחֲרוֹנִים אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְהוּלָּל
בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו
בְּרַחֲמִים. וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ
נִרְדָּמִים וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ
פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו.
וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת
כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ
קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף
אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ
עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ. מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית
עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ.
מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים
וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ
חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח. עַל כֵּן אֵבָרִים
שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר
שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ
וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל פֶּה
לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע
וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ וְכָל
קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי
תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן
מִגֹּזְלוֹ. מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.

נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך. כאמור לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל. ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם:

יהללוך

הגבור לנצח והנורא בנוראותיך יש לעיין למה לא אמר גם הגבור בגבורותיך או גם הנורא לנצח ויתבאר ע"פ מאמרם ז"ל ביומא ד' ס"ט דירמיה ודניאל לא אמרו הגבור והנורא ואתו אנשי כנה"ג ואחזירו עטרה ליושנה ואמרו הן הן גבורותיו שבלים מרקדים בהיכלו ושותק והן הן נוראותיו כבשה אחת בין ע' זאבים וכו' ולפ"ז שאומר הגבור בזמה"ז אינו לטובתנו ואומר הנורא גם בזמה"ז הוא לטובתנו וזהו שאנו אומרים בתפלה אתה גבור לעולם ה' כלומר דלא כמו שרצו לבטלו מלומר אלא כדעת אנשי כנה"ג אך אינו דומה אומר זה שהיה בזמן הבית שהיתה לטובתנו משא"כ עתה אחר פירוש הגבור לנצח אבל א"א לומר הגבור בגבורותיך שאינו דומה כמ"ש אמנם והנורא בנוראותיך

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי מארבע כוסות לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה ע״י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותה בהסיבה. ויברך ברכה אחרונה. ועל שאר משקים מברך אחריו בנ״ר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה (בשבת וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה). וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:

נרצה כבר רצה האלהים את מעשיך אם עשית כסדר הזה:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר

זכינו

במהרהיך כאותן נוראות ע״י זמן הבית: נזכה לעשותו הלשון אינו מדויק דאם
חסל סידור פסח כהלכתו וכו׳ כן הכוונה על סדור קרבן פסח כדי נא
הזכרנו

זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם:

בליל א׳ אומרים וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רוֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אַשְׁמוֹרֶת זֶה הַלַּיְלָה. גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה. הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה. וַיָּשַׂר יִשְׂרָאֵל לְמַלְאָךְ וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה. טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְכוֹכְבֵי לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה. כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה. נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

עוררת

ליל שמורים

הזכרנו דיני הקרבן ואם הכוונה על סדר ליל פסח שאכלנו מלה ומרור ושתינו ד׳ כוסות ומתפללים שנזכה לעשות הפסח א״כ הו״ל לומר כאשר זכינו לסדר אותם כן נזכה לעשות הפסח. ונלע״ד שבאמת ל״ל כן ונוסחא שלפנינו היא בפיוט לשה״ג שבשם הזכרנו כל הדינים ולע שיש שעותים הכום אחר מלך מהולל בתשבחות ולפי הנראה כן עיקר לדינא ומ״מ יש שעותים אחרי הפיוטים כמ״ש המג״א בסי׳ ת״פ סק״ב בשם מהר״ס ע״ש:

ובכן ויהי בחצי הלילה ל״ל בכוונת הפייטן שדבר גדול דיבר דלכאורה יש לשאול שאלה גדולה הרי ידוע שהגלות נמשלו ללילה והגאולה ליום וא״כ למה נעשו כל הנסים בלילה והתשובה לזה שמבואר בא״ח סי׳ א׳ שחלות לילה הוא עת רלון ושעת רחמים ע״ש דמחלות מתחיל מדת הרחמי׳ וזהו שאומר הכתוב ויהי בחלי הלילה וה׳ הכה כל בכור כלומר דמפני שהיה בחלי הלילה לכן נעשה הנס הזה וזהו גם כוונת הפייטן ונקיט ליסנא דקרא ואומר אז רוב נסים הפלאת בלילה וכו׳ וקשה איך היה.

עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה. פורה תדרוך לשומר מה מלילה. צרח כשומר ושח אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר כאור יום חשכת לילה. ויהי בחצי הלילה:

בליל ב׳ אומרים **ובכן ואמרתם זבח פסח:**

אומץ גבורותיך הפלאת בפסח. בראש כל מועדות נשאת פסח. גלית לאזרחי חצות ליל פסח. ואמרתם זבח פסח: דלתיו דפקת כחום היום בפסח. הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח. ואל הבקר רץ זכר לשור ערך פסח. ואמרתם זבח פסח: זועמו סדומים ולוהטו באש בפסח. חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח. טאטאת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח. ואמרתם זבח פסח: יה ראש כל און מחצת בליל שמור פסח. כביר על בן בכור פסחת בדם פסח. לבלתי תת משחית לבא בפתחי בפסח. ואמרתם זבח פסח: מסגרת סגרה בעתותי פסח. נשמדה מדין בצליל שעורי עומר פסח. שורפו משמני פול ולוד ביקד יקוד פסח. ואמרתם זבח פסח: עוד היום בנוב לעמוד עד געה עונת פסח. פס יד כתבה לקעקע

צול

ליל שמורים

היה בלילה ומתרץ ויהי בחצי הלילה וכן כל האחרונים הם קשיא. ותירוץ ודע שלשון כאחתו אינו מדוייק אלא דמשמע כאחת אותו ויותר טוב לגרוס כאחותו וכן מבואר במדרש פ׳ לך לך דויחלק עליהם לילה פירושו שהלילה נחלק ע״ש ובסוף אין לומר ויהי בחצי הלילה כמ״ש המג״א בסי׳ ת״פ סק״ב וכן בסוף ואמרתם זבח פסח אין לומר בסופו כמ״ש שם:

ובכן ואמרתם זבח פסח נראה לי דגם בכאן כוון הפייטן כוונה נפלאה דהנה בתורה נקרא יו״ט זה חג המצות ובלשון חכמים נקרא פסח וצריך טעם למה שהרי הפסח אינו אלא לילה אחד ומצה אוכלין כל שבעת הימים וי״ל הטעם משום דבשם פסח נראה הנס שפסח המקום על בתי בנ״י לפיכך חביב עלינו לקראו בשם חג הפסח ונקיט לישנא דקרא ואמרתם זבח פסח כדרך הפייטנים לתפארת הענין ועיקר כוונתו כן הוא ואמרתם ליו״ט זה בשם פסח ומפרש הטעם מפני שאומץ גבורותיך הפלאת בפסח כלומר בקרבן פסח שפסחת על בתי בנ״י במצרים בנגפך את בכורי מצרים ושבעד הנס הזה בראש כל מועדות נשאת חג הפסח למעלה מכל המועדים כדכתיב החודש הזה לכם ראש חדשים וכן גלית לאזרחי לאברהם אבינו חצות ליל פסח מפני שהקב״ה ידע שבחצות לילה זה יפסח על זרע אברהם ולכן ואמרתם זבח פסח כלומר שתקראוהו בשם חג הפסח וכן כל האחרונים. ומה שאמר

בתי

צוּל בְּפֶסַח . צָפֹה הַצָּפִית עָרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן בְּפֶסַח . וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח : קָהָל כִּנְּסָה הֲדַסָּה צוֹם לְשַׁלֵּשׁ בְּפֶסַח . רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע מָחַצְתָּ בְּעֵץ חֲמִשִּׁים בְּפֶסַח . שְׁתֵּי אֵלֶּה רֶגַע תָּבִיא לְעוּצִית בְּפֶסַח . תָּעֹז יָדְךָ וְתָרוּם יְמִינְךָ כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח . וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח :

כִּי לוֹ נָאֶה . כִּי לוֹ יָאֶה :

אַדִּיר בִּמְלוּכָה . בָּחוּר כַּהֲלָכָה . גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ . לְךָ וּלְךָ . לְךָ כִּי לְךָ . לְךָ אַף לְךָ . לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה . כִּי לוֹ נָאֶה . כִּי לוֹ יָאֶה : דָּגוּל בִּמְלוּכָה . הָדוּר כַּהֲלָכָה . וָתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ . לך ולך : זַכַּאי בִּמְלוּכָה . חָסִין כַּהֲלָכָה .

טפסריו

ליל שמורים

שתי אלה רגע תביא לעוצית בפסח כ"ל שכוונתו על קרא דאיכה שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וגו' תשכרי ותתערי וזהו שתי אלה השכרות וההתערות ומה שאמר רגע כ"ל משום דאין כוונתנו להנקם במחריבי בית קדשנו רק מה שהכרח לאבדם מפני תקון העולם אבל אופן האיבוד מבקשים שתהיה כרגע כדי שלא ילטערו הרבה וכן י"ל במה שאנו אומרים בברכת ולמלשינים כרגע יאבדו :

כי לו נאה כי לו יאה וכו' לך ולך לך כי לך וכו' כ"ל דהפזמון הזה מסודר על פסוק לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל וגו' לך ה' הממלכה וגו' ועל פסוק לך שמים אף לך ארץ ואומר כי לו נאה המלוכה שמנהיג עולמו בחסד וברחמים וזה דבר נאה לפני הברואים וגם כי לו יאה מלשון הגמ' יאות אמרת מלשון נכון בלה"ק והייטו שכנגד זה במשפט יעמיד ארץ דאל"כ לא יהיה קיום העולם ומתחיל ואומר אדיר וכו' גדודיו יאמרו לו לך ולך וכו' ר"ל כמו שמלך בו"ד עיקר חיזוקו הוא ע"י גדודי החיל כמו כן כביכול יש לו ג"כ גדודי חיל אבל הם אינם שוים כלום והם כגרזן ביד החוצב ואומרים לך הגדולה ולך הגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה שאתה בעצמך מנהיג מרים כל דרגין עד סוף כל דרגין לך שמים אף לך ארץ שאתה מושל בכל ואין לנו שום כח ואח"כ אומר ותיקיו יאמרו לו והם שומרי משמרת בית המלכות והם המלאכים הסובבים את המרכבה הקדושה אומרים ג"כ לך ולך וכו' כי אין לנו שום כח ואח"כ אומר טפסריו יאמרו כמו במלך בו"ד יש טפסרים הממונים במדינה על הנהגת המלוכה כמו כן יש לו ית' כמו מיכאל שר החסד גבריאל שר הגבורה ועוד ועוד והם אומרים ג"כ לך ולך כי אין לנו שום כח ואח"כ אומר למודיו יאמרו לו כמו שאלל מלך בו"ד יש לו מלומדים גדולים שיודעים להנהיג כל חוק ומשפט במדינה כמו כן כביכול לו ית' כמו המלאך רזיאל ויפיפיה שר התורה ועוד ועוד ואומרים ג"כ לך ולך כי אין לנו שום כח רק השכינה הקדושה מדברת בתוכנו ואח"כ אומר סביביו יאמרו לו והם השרים המסבבים את כסא כבודו יתברך והם ע' שרים ואומרים ג"כ לך ולך כי אין לנו שום כח ואח"כ אומר לדיקיו יאמרו לו והם ב"ד של מעלה מלדיקי המשפט והם אומרים ג"כ לך ולך כי אין לנו שום כח ואח"כ אומר שנאניו יאמרו לו וזהו רכב אלהים רבותים אלפי שנאן והם כ"ב אלף מלאכים שירדו בשעת מתן תורה אלף מלאכים.

כנגד

טַפְסְרָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך: יָחִיד בִּמְלוּכָה. כַּבִּיר כַּהֲלָכָה. לִמּוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך: מוֹשֵׁל בִּמְלוּכָה. נוֹרָא כַּהֲלָכָה. סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך: עָנָיו בִּמְלוּכָה. פּוֹדֶה כַּהֲלָכָה. צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך: קָדוֹשׁ בִּמְלוּכָה. רַחוּם כַּהֲלָכָה. שִׁנְאַנָּיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך: תַּקִּיף בִּמְלוּכָה. תּוֹמֵךְ כַּהֲלָכָה. תְּמִימָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך:

אַדִּיר הוּא יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: בָּחוּר הוּא. גָּדוֹל הוּא. דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: הָדוּר הוּא. וָתִיק הוּא. זַכַּאי הוּא. חָסִיד הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: טָהוֹר הוּא. יָחִיד הוּא. כַּבִּיר הוּא. לָמוּד הוּא. מֶלֶךְ הוּא. נוֹרָא הוּא. סַגִּיב הוּא. עִזּוּז הוּא. פּוֹדֶה הוּא. צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה

ביתו

ליל שמורים

כנגד כל אות מאותיות אלף בית והם מלאכים מסותרים כמ"ש חז"ל אל תקרי שנאן אלא שאינן והם המיסרים בסתר על ביטול התורה ואומרים ג"כ לך ככ"ל ומסיים תקיף במלוכה תומך כהלכה תמימיו יאמרו לו דיעקב נקרא איש תם וכל ישראל נקראו כן כדכתיב תמים תהיה וגו' ועליהם כתיב רוכב שמים בעזרך וכן תנו עוז לאלהים כמו שפירשנו בהגדה וגם הם אומרים לך ולך שאין לנו שום כח הגם שהבחירה ניתנה ביד האדם אמנם כבר אמרו חז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו [סוכה נ"ב] וזהו שאומר תקיף במלוכה ע"י מעשיהם הטובים אמנם הוא תומכם כהלכה ואלמלי לא תמך אותם לא היו יכולים לעמוד בפני היצה"ר ולכן גם תמימיו יאמרו לו לך ולך כי אין לנו שום כח והכל ממך ומידך נתנו לך:

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב וכו' הלשונות כפולים ואולי דבירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב אומר דבנין בהמ"ק יהיה קודם למלכות בית דוד ע"ש וברש"י ר"ה ד' ל' וסוכה ד' מ"א אומר דבנין העתיד לא יבנה ע"י בני אדם ובידי שמים יבנה ע"ש ולפי הנראה יהיה זה אי"ה אחרי ביאת גואל צדק כדמוכח משירת הים שאמרו מכון לשבתך פעלת ה' כלומר שעשה בבנייני המקדשות ע"י בני אדם הוא רק כמו מכון לשבתך אבל המקדש האמיתי הוא מקדש ה' כוננו ידיך שאתה תעשה אותו ולא ע"י בני אדם ואז ה' ימלוך לעולם ועד שתהיה התגלות מלוכה. ולענ"ד כפי המתבאר לי מדברי קדושי עליון שמתחלה יבנה הבית ע"י בני אדם ואח"כ בהמשך הזמן יתגלה בנין הקדוש משמים בנין של אש כמו שאנו אומרים בברכת נחם וכאש אתה עתיד לבנותה כמו שאמר

הנביא

בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: קָדוֹשׁ הוּא. רַחוּם הוּא. שַׁדַּי הוּא. תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שלשה

ליל שמורים

הנביא זכריה [ב'] ואני אהיה לה חומת אש סביב ואולי זהו דעת הפייטן ואומר אדיר הוא ואין מי שיעכב על ידך כהוראת שם אדיר כמו שפרשנו בכמה מעלות טובות ע"ש ולכן מבקשים שיבנה ביתו בקרוב וזהו הבית הקודש שבירושלמי ואח"כ אומר אל בנה אל בנה בנה ביתך בקרוב זהו הבנין של אש מקדש ה' כוננו ידיך שאתה בעצמך תבנה אותו ולכן הלשון במהרה ג"כ כפול כנגד שני הבניינים:

אחד מי יודע אחד אני יודע וכו' הדברים תמוהים מה חידש בזה ואת מי אין כמו אלה. ונלע"ד שבענין זה גילה הפייטן דברים העומדים ברומו של עולם דהנה האומות הקדמונים כחשו בה' ובהשגחתו ובתורתו מפני שבשכלם לא השיג ליישב העניינים דבר דבור על אופניו וגם הפילוסופים בהעמיקם בעמקי הפילוסופיא אם לא היה להם יסוד האמונה תעו מדרך האמת כי קצרה בינת אנוש להשתרע בשכלו אף גם על הדברים הנעשים תחת השמש וק"ו בן בנו של ק"ו ברוחניים האלהים שאין מבוא לשכל האנושי שמה ולכן הרמב"ם ז"ל בספרו המורה כתב שבשכל בלבד א"א להשיג האמת ורק צדיק באמונתו יחיה והתורה הקדושה היא המאירת עינים והמשיל משל נאה למי שנולד על אי מאיי הים הריק מאדם ובהמה ואמו מתה בלדתה ואביו גידל אותו וכשנתגדל והוא לא ראה אשה מימיו ושואל מאביו איך נתהוה בעולם ומסביר לו אביו שנולד ע"י התחברות לאשתו היא אמו ומהזרע נתרקמת והיית בבטן אמך תשעה חדשים הלא הבן לא יאמין לדבריו וישאל ממנו תמיהות רבות איך אפשר להתהוות ולד מזרע היוצא וגם הוא מן הנמנעות להיות כלוא בבטן ט' חדשים והנשימה לא תעצור עצמה ועוד שאלות רבות וכמו כן אנחנו בני אדם כעוללים לא ראו אור מפני שגידולנו בעולם החמרי ולא נוכל להבין חיבור הרוחני והגשמי שעל זה אנו מברכים ומפליא לעשות כמ"ש בא"ח ס"ו וכן קשה עלינו להבין איך יתחבר ה' אל האדם להשפיע עליו רוח נבואה וכן איך יבא ממקור הטוב איזה רעות וכן אין ביכולת שממקור הקדושה והטהרה שתצא ההיפך ובעיקר הנהגת העולם צדיק ורע לו רשע וטוב לו יש קושיות והויות רבות ולכן האומות הקדמונים תעו מדרך השכל וסברו שיש שתי רשויות ח"ו אחד פועל טוב ואחד פועל רע אחד טמא ואחד טהור והמצרים היו ראשונים בטעות זה ולכן אמרו למשה רבינו ראו כי רעה נגד פניכם כלומר שהוא ית' הוא רק פועל רע ח"ו וגם אליכם ישלם רע וזהו שטען בחטא העגל למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם וגו' וזהו הכוונה ביתרו דכתיב וישמע יתרו את כל אשר וגו' ואח"כ כתיב ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל וגו' ומה חידש בסיפורו יותר ממה ששמע. ונ"ל דאמת הוא ששמע את כל אבל עדיין היה נבוך דאולי כטענת המצרים שהוא ית' הוא רק וכו' ולזאת סיפר לו משה שכל אשר

עשה

שְׁלשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שבעה

ליל שמורים

עשה ה' לפרעה ולמצרים לא מפני שהוא פועל וכו' אלא שכל הוא על אודות ישראל למובחן של ישראל והביא לו ראיה מאת כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' כלומר שנתן להם המן והשליו והבאר שזהו רק טובות בלבד ולכן ויחד יתרו על כל הטובה וגו' שדבר זה נתחדש אצלו ועכ"פ מיצ"מ נתברר אמונת ה' אחד ואין כאן שני פועלים ולפיכך בגמר הסדר אומר אחד מי יודע כלומר מי יכול לברר שרק פועל אחד יש והתשובה אחד אני יודע דע"י יצ"מ נתברר לי שאחד אלהינו בשמים ובארץ וכיון שהתחיל בלשון זה אומר כל החידה בלשון שאלה ותשובה ושואל שנים מי יודע כלומר מי יודע לברר ע"י דבר שהם שנים שמזה יתברר עיקר הנוגע לאמונה ומזה יתברר ג"כ שאחד הוא אלהינו בשמים ובארץ ומשיב שנים אני יודע שני לוחות הברית דכתיב בהו והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וקבלן משה מיד הקב"ה והורידן לארץ הרי ראיה ברורה שהרוחני יכול להתחבר עם הגשמי ומזה ראיה שאחד אלהינו והוא ית' גזר שיתחברו כמו שאומרים ומפליא לעשות כמו שכתבתי:

שלשה מי יודע ג"כ כנ"ל מי יודע לברר ע"י דבר שהוא שלשה ומשיב שלשה אבות דבמדרש חוקת אומר מי יתן טהור מטמא לא אחד כגון אברהם מתרח וכו' פ"ש דהדבר בארץ שיש לנו קשה האיך שלטוב ולרע ולטהור ולטמא יהיה הכל שורש אחד ולכן נתנו שני התחלות לטוב ולרע לטהור ולטמא ובאמת חכמי הקבלה כהרמ"ק בפרד"ס והאריז"ל בע"ח גילו לנו רז זה בסוד שבירת הכלים ונפילת הניצוצות כידוע לי"ח ואברהם כשנולד מתרח נתגלה שיכול להיות טהור מטמא ולהיפך אברהם כשהוליד ישמעאל ויצחק שהוליד את עשו וכן מזרע יעקב יצאו בהמשך הזמנים כמה רשעים כמלכי ישראל וכיוצא בהם נתברר ג"כ להיפך שיכול להיות טמא מטהור וזהו שאמרו מי יתן טהור מטמא אם לא אחד כלומר מזה מבורר שהקב"ה הוא אחד יחיד ומיוחד ומפרש המדרש כגון אברהם מתרח שמזה נתברר כן וזהו שמשיב שלשה אבות כלומר שמהאבות הקדושים נתברר שיכול להיות טהור מטמא וכן להיפך וזהו סימן שאחד אלהינו בשמים ובארץ וכן בארבע מי יודע ארבע אמהות ג"כ נתברר בירור זה שיכול להיות טהור מטמא דהאמהות היו כן שרה מהרן רבקה מבתואל רחל ולאה מלבן ומהן יש יותר בירור דבהאבות לא היה רק אחד שיצא טמא מטהור אברהם מתרח והאמהות כולן היו כן:

חמשה מי יודע וכו' ששה מי יודע וכו' דהנה ענין הנבואה הוא קשה האיך ואשר לא מבני ישראל כאשו

בזה

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ · שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ · שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא · שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה · חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה · אַרְבַּע אִמָּהוֹת · שְׁלֹשָׁה אָבוֹת · שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית · אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ · שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ · שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה · שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא · שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה · חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה · אַרְבַּע אִמָּהוֹת · שְׁלֹשָׁה אָבוֹת · שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית · אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ · תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ · תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה · שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה · שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא · שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה · חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה · אַרְבַּע אִמָּהוֹת · שְׁלֹשָׁה אָבוֹת · שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית · אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

עשרה

ליל שמורים

בזה לגמרי האמנם בשעת מתן תורה נתברר זה בבירור גמור כדכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה וכתיב פנים בפנים דבר ה' עמכם וכתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו ואז נתברר שהתכלית מבריאת העולם היא קיום התורה וזהו תורה שבכתב חמשה חומשי תורה ותורה שבע"פ ששה סדרי משנה ומהם נתברר ג"כ שאחד אלהינו בשמים ובארץ כדכתיב אתה הראת לדעת וגו' אין עוד מלבדו:

שבעה מי יודע וכו' שמונה מי יודע וכו' הנה בספ"ג דנדה אמרו חז"ל מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה כדי שלא יהו אביו ואמו עצבים וכל העם שמחים וצריך ביאור ונלע"ד דכשנתבונן בכל הקדושות השביעי הוא קדוש כמו שבת ושמיטה ויובל וכל הטהרות הם בשמיני כדכתיב בזב וזבה ויולדת וביום השמיני יביאו שתי תורים וצריך טעם. ונלע"ד דהנה הקדושה והחול אינם הפכים לגמרי אלא שזה קדוש יותר ולכן כל ימי החול מושכים השפעתם מיום השבת וכן שש שני זרע מושכים השפעתם משנת השמטה כידוע אבל הטומאה והטהרה הם הפכים לגמרי ומספר שבעה הוא מספר שלם ולכן בכל אום ולשון בהסכמה לחלק השבוע לשבעה ימים ובעלי הלשון אמרו דשרש שבעה הוא שב כלומר דאח"כ חוזרת התחלת המספר ונמצא שכל שבעה דבוקים יחד ולכן הקדושה היא בשביעי כדי שתתקשר ותתדבק עם הששה וכמאמרם ז"ל תכלית הימים שבתות אבל הטהרה הבאה אחר הטומאה אין באפשרי להיות בשביעי דא"כ יתחברו הששה עמה הלא הם הפכים לגמרי ולכן כל טהרה הוא בשמיני דבשמיני מתחיל מספר חדש ואין להקודש התקשרות עמה וזהו ששאלו חז"ל במילה מפני מה אמרה תורה מילה בשמיני והרי מילה היא דבר שבקדושה והיה לה להיות בשביעי ככל הקדושות וזהו שדקדק רש"י ז"ל שם בלשונו הטהור וכתב ולא בשביעי ע"ש ומתרץ כדי שלא יהיו אביו ואמו עצבים וכל דברי חז"ל תפוחי זהב במשכיות כסף והכוונה כיון דאמו טמאה שבעת ימים שמטעם זה הבעל מרוחק ממנה והתינוק יונק משדי אמו אין ביכולת להכניסו לקדושה כל זמן שיונק מטומאה ולכן הוא בשמיני וזהו שאמרה תורה אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וגו' לפיכך וביום השמיני ימול בשר ערלתו כמ"ש. וזהו כוונת השבעה מי יודע שבעה אני יודע ג"כ כנ"ל דממספר השבעה אנו למדים שיש התחברות לחול עם קדושת שבת ומקדושת שבת נתבאר שאחד אלהינו בשמים ובארץ שהוא ברא כל העולם כדכתיב במעשה בראשית ואח"כ אומר שמונה מי יודע וכו' דממספר השמונה אנו למדים שאין להתחבר

א"ע

וְאָתָא כַלְבָּא. וְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא חוּטְרָא. וְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא.

וְאָתָא נוּרָא. וְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַיָא. וְכָבָה לְנוּרָא. דְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא תוֹרָא. וְשָׁתָה לְמַיָא. דְכָבָה לְנוּרָא. דְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַשּׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא. דְשָׁתָה לְמַיָא. דְכָבָה לְנוּרָא. דְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

חד גדיא דזבין אבא בתרי זוזי שכל אחד מכל אדם גדול בעד שני זוזים ומסיים חד גדיא חד גדיא כלומר אוי לנו מה שגרמה לנו הגדיא:

ואתא שונרא ואכלה לגדיא בברכות ד' כ"ו הרואה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שוגרא נעשית לו שירה נאה באתרא דקרו ליה שינרא נעשית לו שינוי רע עכ"ל ולפ"ז שם שונרא כולל הטוב והחיפך וזהו שאמר ואתא שונרא שמהראוי להצדיקים האלה שיהיה מהם שירה נאה ונהפך לשינוי רע דאכלה לגדיא שמחטו שעיר עזים ומכרו בכסף לדיק. ואתא כלבא ונשך לשונרא וכו' במדרש שמות פ' ט' מבואר בזה"ל קח את מטך אין רודה הקב"ה את הרשעים אלא במטה ולמה לפי שנמשלו לכלבים שנאמר ישובו לערב יהמו ככלב כשם שדרכו של כלב ללקות במקל וכו' אמר להם הקב"ה פרעה רשע הוא הכו אותו במקל. עכ"ל המדרש וזהו שאומר ואתא כלבא ונשך לשונרא כלומר דע"י השינוי רע בא הכלב ונשך אותם שגזר עליהם גזירות רעות ואתא חוטרא והכה לכלבא זהו המטה כדברי המדרש שמשה רבינו הכה את פרעה במכה. ואתא נורא ושרף לחטרא וכו' דהנה על המטה היה כתוב שם הויה ברוך הוא וכל זמן שעבדו ישראל לה' היו בהצלחה ואח"כ כשעבדו כוכבים וסרו מדרך ה' מצאום צרות רבות ורעות ומבואר בחלק ד' ק"ב שהיצה"ר של עבודת כוכבים היה גדול מאד דמנשה אמר לרב אשי אי הוית התם הוות נקיטת בשיפולי גלימא ורהטת עי"ם ואיתא ביומא ד' ס"ט דאנשי כנה"ג בטלו ליצרא דעבודת כוכבים

ואומר

וְאָתָא מַלְאַךְ הַמָּוֶת . וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט . דְשָׁחַט לְתוֹרָא . דְשָׁתָה לְמַיָּא . דְכָבָה לְנוּרָא . דְשָׂרַף לְחוּטְרָא . דְהִכָּה לְכַלְבָּא . דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא . דְאָכְלָה לְגַדְיָא . דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי . חַד גַּדְיָא . חַד גַּדְיָא :

וְאָתָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא . וְשָׁחַט לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת . דְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט . דְשָׁחַט לְתוֹרָא . דְשָׁתָה לְמַיָּא . דְכָבָה לְנוּרָא . דְשָׂרַף לְחוּטְרָא . דְהִכָּה לְכַלְבָּא . דְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא . דְאָכְלָה לְגַדְיָא . דְזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי . חַד גַּדְיָא . חַד גַּדְיָא :

ואומר שם שבקשו רחמים על זה ונפק כי גוריא דנורא מבית קה"ק ופירש"י דהוא יצרא דעבודת כוכבים וזהו שאומר ואתא נורא זהו יצרא דעבודת כוכבים ושרף לחוטרא כלומר ששרף המטה שהיה חקוק עליו שם ה' ואח"כ ואתא מיא וכבה לנורא ידוע שהתורה נמשלה למים כדכתיב הוי כל צמא לכו למים ואנשי כנה"ג היה כחם גדול מפני שהרבילו תורה הרבה כדתנן ברים אבות שאוו להעמיד תלמידים הרבה ולעשות סייג לתורה ע"ש וגם בטלו היצה"ר הזה כמ"ש וזהו ואתא מיא וכבה לנורא שהתורה כבתה את היצה"ר וכמאמרם ז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין. ואתא תורא ושתה למיא וכו' ידוע שמזמן אנשי כנה"ג עד זמן אנטיוכוס הרשע היו גדולי התורה בבית שני ואנטיוכוס גזר עליהם לבטל תורה ומצות כדאמרינן בעל הנסים כשעמדה עליהם מלכות אנטיוכוס הרשעה להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך ואיתא במדרש בראשית פ' ב' וחשך זה מלכות אנטיוכוס שהחשיכה עיניהם של ישראל שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל עכ"ל וביארו המפרשים שעבודתם היתה לשור והכריחו את ישראל שיעבדו ג"כ עבודתם וזהו ואתא תורא הוא אנטיוכוס ושתה למיא שביטל התורה מישראל. ואתא השוחט ושחט לתורא וכו' ידוע שהחשמונאים נצחו את אנטיוכוס וזהו נס חנוכה והמה היו כהנים השוחטים קרבנות ונכן מכנה אותם בשם שוחט מפני שעוחטים את הקרבנות וכמו השוחט ששוחט להשור כמו כן שחטו החשמונאים את אנטיוכוס. ואתא מלאך המות ושחט לשוחט וכו' ידוע שמלכות החשמונאים הלליתו עד אחד עד זמן שרבו שני אחים הורקנוס ואריסטובלוס זה עם זה וקראו לפומפיוס שר הצבא של רומי להיות פשרן ביניהם והוא נטל משניהם את המלוכה ושעבדם ת"י רומי והשפילן עד זמן אספסיינוס וטיטוס שהחריבו בית קדשנו וגלו אותנו מארצנו והנה מלכות רומי היא החיה הרביעית שראה דניאל ועליה כתיב [דניאל ח'] ותגדל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם וכן בחלום נבוכדנצר בפתרון דניאל מבואר בלשון זה ומלכו רביעאה תהוי תקיפא כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וגו' ולכן מכנה אותה בשם מלאך המות דכשם שמלאך המות מאבד את כל כמו כן רומי הרגה וחמסה וטרפה את ישראל וזהו שאומר ואתא מה"מ זהו רומי ושחט לשוחט שהחריבה מלכות החשמונאים. ואתא הקב"ה ושחט למה"מ וכו' זהו המבואר שם בדניאל וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלהא שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל וגו' והוא תקום לעלמיא ע"ש וא"ל ביאור יותר לענין זה: הרחמן יזכנו בביאת גואל צדק ובבנין בהמ"ק במהרה בימינו אמן:

